

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΣΤΗΝ ΑΜΥΝΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΜΕ ΘΕΜΑ

ΕΠΙΤΥΧΙΕΣ ΚΑΙ ΑΠΟΤΥΧΙΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΣΗ ΕΩΣ ΤΟ
ΣΗΜΕΡΑ

ΜΠΑΝΙ ΚΑΤΕΡΙΝΑ

Επιβλέπων καθηγητής: ΣΤΕΡΓΙΟΥ ΑΝΔΡΕΑΣ

ΒΟΛΟΣ , 2025

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Βεβαιώνω ότι είμαι συγγραφέας αυτής της διπλωματικής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της, είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στη διπλωματική εργασία. Επίσης έχω αναφέρει τις όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε αυτές αναφέρονται ακριβώς είτε παραφρασμένες. Επίσης βεβαιώνω ότι αυτή η πτυχιακή εργασία προετοιμάστηκε από εμένα προσωπικά ειδικά για τις απαιτήσεις του προγράμματος μεταπτυχιακών σπουδών στην Εφαρμοσμένη Οικονομική του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

Μπάνι Κατερίνα

Βόλος, Μάιος 2025

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή μου, κ. Ανδρέα Στεργίου, για την πολύτιμη καθοδήγησή του και τις χρήσιμες συμβουλές κατά τη διάρκεια της εργασίας.

Ιδιαίτερη ευγνωμοσύνη οφείλω στην οικογένειά μου. Η σταθερή τους παρουσία, η πίστη στις δυνατότητές μου, η κατανόηση και η αγάπη τους αποτέλεσαν για μένα δύναμη και έμπνευση σε κάθε στάδιο αυτής της διαδρομής. Χωρίς τη στήριξή τους, τίποτα από όλα αυτά δεν θα ήταν εφικτό.

Ευχαριστώ επίσης θερμά τους φίλους μου, για τη συνεχή ψυχολογική υποστήριξη, τις συζητήσεις, αλλά και για τις στιγμές ξεκούρασης και απόδρασης από το άγχος. Ήσασταν δίπλα μου, ο καθένας με τον δικό του τρόπο, και σας ευχαριστώ από καρδιάς για όλα.

Πίνακας περιεχομένων

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	5
ABSTRACT	6
1. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	7
2. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ	8
3. Η ΠΡΩΤΗ ΕΙΚΟΣΑΕΤΙΑ 1974-1994.....	11
3.1. ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΑ ΜΕΓΕΘΗ ΕΙΚΟΣΑΕΤΙΑΣ-ΠΟΡΕΙΑ ΧΡΕΟΥΣ	12
3.2. Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΠΟΡΕΙΑΣ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ.....	24
3.3. ΕΠΙΤΥΧΙΕΣ-ΑΠΟΤΥΧΙΕΣ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΙΚΟΣΑΕΤΙΑΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΣΗΣ 27	
4. Η ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΠΟΡΕΙΑΣ – Η ΑΝΑΚΑΜΨΗ ΚΑΙ ΟΙ ΑΠΟΤΥΧΙΕΣ(1994-2008)	31
4.1. ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΗΡΙΑΚΗ ΦΟΥΣΚΑ.....	34
4.2. ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ.....	36
4.3. ΤΑ ΛΑΘΗ ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ	39
5. Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ.....	41
5.1. ΜΝΗΜΟΝΙΑ: ΕΠΙΤΥΧΙΑ Η ΑΠΟΤΥΧΙΑ;.....	45
6. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ 2009- ΠΑΝΔΗΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ.....	47
6.1. ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗ	49
6.2. Η ΔΙΑΧΕΙΡΗΣΗ ΚΑΙ Ο ΑΝΤΥΚΤΥΠΟΣ ΤΟΥ COVID-19 ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ	50
6.3. ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ-ΨΗΦΙΑΚΟΣ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ.....	53
6.4. ΑΝΑΚΑΜΨΗ-ΤΑΜΕΙΟ ΑΝΑΚΑΜΨΗΣ	55
6.5. ΕΠΙΤΥΧΙΕΣ ΚΑΙ ΑΠΟΤΥΧΙΕΣ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑΣ ΠΕΝΤΑΕΤΙΑΣ	58
6.6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑΣ ΕΙΚΟΣΑΕΤΙΑΣ	62
7. ΠΑΘΟΓΕΝΕΙΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ	65
7.1. ΕΛΛΕΙΜΜΑ ΙΣΟΖΥΓΙΟΥ ΤΡΕΧΟΥΣΩΝ ΣΥΝΑΛΛΑΓΩΝ	66
7.2. ΕΛΛΕΙΨΗ ΕΜΠΙΣΤΟΣΥΝΗΣ-ΑΝΑΞΙΟΠΙΣΤΙΑ-ΑΝΑΣΦΑΛΕΙΑ.....	68
7.3. ΑΝΕΡΓΙΑ.....	71
8. ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	73
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	75

ΠΙΝΑΚΑΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1 ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ-ΕΛΛΕΙΜΑ (ΩΣ ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΟΥ ΑΕΠ) 1974-1994 ΠΗΓΗ (OECD, EUROSTAT, ΕΛΣΤΑΤ, IMF, WORLD BANK)	12
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2 ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ-ΕΛΛΕΙΜΜΑ&ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΣ ΕΛΛΕΙΜΜΑ (ΩΣ ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΟΥ ΑΕΠ) 1974-1994 ΠΗΓΗ (OECD, EUROSTAT, ΕΛΣΤΑΤ, IMF, WORLD BANK)	13
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3 ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ-ΕΛΛΕΙΜΜΑ&ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΣ ΕΛΛΕΙΜΜΑ&ΑΕΠ&ΧΡΕΟΣ (ΩΣ ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΟΥ ΑΕΠ) 1974-1994 ΠΗΓΗ (OECD, EUROSTAT, ΕΛΣΤΑΤ, IMF, WORLD BANK).....	13
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4 ΕΞΕΛΙΞΗ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΡΕΟΥΣ ΑΝΑ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ 1975-2021	16
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5 ΧΡΕΟΣ 1980-1988	17
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6 Πληθωρισμός στην Ελλάδα ανά έτος – δεκαετία 1980. Πηγή: Πανταζίδης (2002), Τράπεζα της Ελλάδος, OECD.	20
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 7 ΕΛΛΕΙΜΜΑ 1980-2024 ΠΗΓΗ (CountryEconomy)	21
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 8 ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ-ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΣ ΕΛΛΕΙΜΜΑ&ΧΡΕΟΣ&ΑΕΠ (ΩΣ ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΟΥ ΑΕΠ) 1974-1994 ΠΗΓΗ (OECD, EUROSTAT, ΕΛΣΤΑΤ, IMF, WORLD BANK).....	39
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 9 ΧΡΕΟΣ ΜΕΤΑ ΤΟ PSI 2011-2015 ΠΗΓΗ: (ΜΕΛΕΤΗ Κ.ΜΑΡΙΝΑΚΗ, OECD, EUROSTAT, ΕΛΣΤΑΤ, IMF, WORLD BANK)	43
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 10 ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΥ ΑΕΠ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ 2019 ΠΗΓΗ (OECD, EUROSTAT, ΕΛΣΤΑΤ, IMF, WORLD BANK)	47
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 11 ΑΝΕΡΓΙΑ 2010-2020 ΠΗΓΗ (OECD, EUROSTAT, ΕΛΣΤΑΤ, IMF, WORLD BANK)....	48
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 12 Πιστώσεις κρατικού προϋπολογισμού για Έρευνα & Ανάπτυξη (ως % του ΑΕΠ) στην Ελλάδα και τις χώρες της ΕΕ27 – 2021.....	58
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 13 ΑΝΕΡΓΙΑ&ΕΛΛΕΙΜΜΑ&ΧΡΕΟΣ 1974-2024 ΠΗΓΗ (OECD, EUROSTAT, ΕΛΣΤΑΤ, IMF, ΤΡΑΠΕΖΑ ΕΛΛΑΔΟΣ, MACROTRENDS)	59
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 14 ΧΡΕΟΣ 2018-2024 Πηγή δεδομένων: Eurostat (tipsgo10, nama_10_gdp) Επεξεργασία: Greekonomics	61
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 15 GDP PER CAPITA ΠΗΓΗ (International Monetary Fund (Απρίλιος 2024) μέσω Visual Capitalist)	63
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 16 ΚΑΤΑ ΚΕΦΑΛΗΝ ΑΕΠ 2000—2022 ΠΗΓΗ (EUROSTAT).....	64
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 17 . τα 5 θεμελιώδη αναπτυξιακά προβλήματα της ελληνικής οικονομίας ΠΗΓΗ (MCKINSEY&COMPANY).....	65
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 18 ΙΣΟΖΥΓΙΟ ΤΡΕΧΟΥΣΩΝ ΣΥΝΑΛΛΑΓΩΝ ΠΗΓΗ (ΕΛΣΤΑΤ, EUROSTAT)	66

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία εξετάζει την πορεία της ελληνικής οικονομίας από τη Μεταπολίτευση του 1974 μέχρι τις μέρες μας, αναδεικνύοντας τόσο τις επιτυχίες όσο και τις αποτυχίες που τη χαρακτήρισαν. Αναλύονται οι βασικοί σταθμοί της οικονομικής πορείας της χώρας, όπως η ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η υιοθέτηση του ευρώ και η περίοδος ανάπτυξης τη δεκαετία του 1990 και των αρχών του 2000. Παράλληλα, μελετώνται οι αιτίες και οι συνέπειες των σημαντικότερων κρίσεων, με έμφαση στη δημοσιονομική κρίση του 2010 και στα μνημόνια που ακολούθησαν. Μέσα από μια θεματική και χρονολογική προσέγγιση, αναδεικνύονται οι βασικοί παράγοντες που επηρέασαν τα δημόσια οικονομικά, όπως το δημόσιο χρέος, το έλλειμμα και η ανεργία. Ιδιαίτερη βαρύτητα δίδεται στα οικονομικά σκάνδαλα, τα μνημόνια και τις επιπτώσεις της πανδημίας, με στόχο την εξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων για τον μελλοντικό σχεδιασμό οικονομικής πολιτικής.

ABSTRACT

This paper examines the course of the Greek economy from the post-dictatorship period of 1974 to the present day, highlighting both its successes and failures. It analyzes key milestones in the country's economic trajectory, such as Greece's accession to the European Union, the adoption of the euro, and the period of growth during the 1990s and early 2000s. At the same time, it explores the causes and consequences of the most significant crises, with particular emphasis on the fiscal crisis of 2010 and the subsequent bailout programs. Through a thematic and chronological approach, the study highlights the main factors that influenced public finances, such as public debt, budget deficits, and unemployment. Special attention is given to economic scandals, the bailout agreements, and the effects of the COVID-19 pandemic, with the aim of drawing useful conclusions for the future planning of economic policy.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Από τη Μεταπολίτευση του 1974 έως το 2025, η ελληνική οικονομία έχει διανύσει μία διαδρομή γεμάτη αντιθέσεις, μεταβαλλόμενα πρότυπα ανάπτυξης και εναλλαγές ανάμεσα σε φάσεις σταθερότητας και κρίσης. Κομβικά σημεία που σημάδεψαν τη δομή, τις προτεραιότητες και την αποτελεσματικότητα της ελληνικής οικονομικής πολιτικής περιλαμβάνουν την πορεία προς την Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ) τη δεκαετία του 1990, η οποία καθορίστηκε από τη Συνθήκη του Μάαστριχτ και οδήγησε στην υιοθέτηση του ευρώ. Η παρούσα εργασία αποσκοπεί στο να αναδείξει τις κύριες επιτυχίες και αποτυχίες της ελληνικής οικονομίας κατά την περίοδο αυτή, εξετάζοντας τόσο μακροοικονομικούς δείκτες όσο και θεσμικές και πολιτικές παραμέτρους.

Κεντρικό ερώτημα που διερευνάται είναι το εξής: ποιες οικονομικές πολιτικές, διαρθρωτικές παρεμβάσεις και διεθνείς συνθήκες συνέβαλαν στις επιτυχίες και ποιες στις αποτυχίες της ελληνικής οικονομίας από τη Μεταπολίτευση έως σήμερα; Η εργασία επιδιώκει να αναλύσει πώς συγκεκριμένες επιλογές, θεσμικές αδράνειες ή διεθνείς εξελίξεις επηρέασαν την πορεία της χώρας θέτοντας παράλληλα τα θεμέλια για το παρόν και το μέλλον της ελληνικής οικονομίας.

Για τις ανάγκες της μελέτης, ως οικονομική επιτυχία ορίζεται κάθε περίοδος ή πολιτική που συνοδεύτηκε από θετικούς δείκτες ανάπτυξης, μείωση της ανεργίας, βελτίωση των δημοσιονομικών μεγεθών, ενίσχυση των επενδύσεων και λειτουργία των θεσμών με διαφάνεια και αποδοτικότητα. Αντίθετα, ως οικονομική αποτυχία νοείται, για παράδειγμα, περίοδος όπως η δεκαετία του 1980, κατά την οποία η χώρα αντιμετώπισε στασιμοπληθωρισμό, σημαντική αύξηση του δημόσιου χρέους και των ελλειμμάτων, φαινόμενα που οδήγησαν σε δυσμενή μακροοικονομικό απολογισμό.

Η εργασία υιοθετεί ποιοτική μεθοδολογία ανάλυσης, στηριζόμενη κυρίως σε ερμηνευτική προσέγγιση ιστορικών γεγονότων, θεσμικών παρεμβάσεων και κοινωνικοπολιτικών εξελίξεων. Η ανάλυση βασίζεται σε δευτερογενείς πηγές, συμπεριλαμβανομένης της ακαδημαϊκής διερεύνησης του Π. Καζάκου (2001), ο οποίος εξετάζει τη μακροχρόνια πορεία της ελληνικής οικονομίας αντλώντας από διάφορες πηγές και αναλύσεις. Το ενδιαφέρον της μελέτης δεν περιορίζεται στη μέτρηση των αποτελεσμάτων, αλλά εστιάζει στο «γιατί» και «πώς» των εξελίξεων, ερμηνεύοντας το ιστορικό βάθος και τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ κράτους, κοινωνίας και οικονομίας.

Η προσέγγιση είναι θεματική και χρονολογική: κάθε περίοδος της Μεταπολίτευσης εξετάζεται ως προς τον τρόπο με τον οποίο πολιτικές στρατηγικές, κοινωνικές προσδοκίες και διεθνείς συγκυρίες επηρέασαν την οικονομική πορεία της χώρας. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στη συγκριτική ανάγνωση κρίσιμων γεγονότων (όπως η ένταξη στην ΕΟΚ, η κρίση χρέους, τα μνημόνια), ώστε να αναδειχθούν οι βαθύτερες αιτίες των επιτυχιών ή αποτυχιών και να εξαχθούν κρίσιμα συμπεράσματα για τον μελλοντικό σχεδιασμό

2. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Το 1974 είναι το έτος της μετάβασης της χώρας από την δικτατορία στη δημοκρατία. Η Ελλάδα λειτουργεί έως και σήμερα στο πλαίσιο των κανόνων της Ελληνικής Δημοκρατίας, του θεσμικού και πολιτειακού συστήματος που δημιουργήθηκε μετά τη μεταπολίτευση του 1974. Πολιτικά, η μεταπολίτευση του 1974 οδήγησε στην πιο ώριμη και ομαλή δημοκρατική περίοδο της χώρας από την περίοδο του εθνικού απελευθερωτικού αγώνα. Οδήγησε επίσης και στη μεγάλη εθνική επιτυχία της ισότιμης ένταξης της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) και σε σημαντική κοινωνική πρόοδο. (Αλογοσκούφης, 2024 σ. 49) Αν κοιτάξουμε την πολιτική και οικονομική κατάσταση της Ελλάδας πριν τη μεταπολίτευση, βλέπουμε ότι από το 1948 έως το 1973 η χώρα είχε αξιοσημείωτη οικονομική ανάπτυξη. Το λεγόμενο «οικονομικό θαύμα» των δεκαετιών του 1950 και 1960 επιτεύχθηκε χάρη σε πολιτικές που προστάτευαν τη ντόπια βιομηχανία, όπως οι δασμοί και οι περιορισμοί στις μεταφορές χρημάτων στο εξωτερικό. Αυτά τα μέτρα βοήθησαν την ελληνική βιομηχανία να αναπτυχθεί, κυρίως για να καλύψει τις ανάγκες της εσωτερικής αγοράς.

Κατά την περίοδο της δικτατορίας (1967–1974), η Ελλάδα είχε απομονωθεί πολιτικά από την Ευρώπη, και παρότι η οικονομική ανάπτυξη συνεχιζόταν, βασιζόταν σε εσωτερική κατανάλωση και χαμηλή εξωστρέφεια. Η πρώτη πετρελαϊκή κρίση του 1973 και η κατάρρευση του Bretton Woods είχαν ήδη προκαλέσει επιδείνωση της μακροοικονομικής σταθερότητας με αυξημένο πληθωρισμό και επιβράδυνση της ανάπτυξης [(Καζάκος, 2010, σ. 90), (Πανταζίδης, 2002, σ. 23)]. (Featherstone, 2005)

Το 1974, με την ίδρυση της κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας υπό τον Κωνσταντίνο Καραμανλή, δρομολογήθηκαν πολιτικές ανασυγκρότησης. Η πολιτική φιλοσοφία της περιόδου βασίστηκε στην κοινωνική νομιμοποίηση, την ανάγκη αναδιανομής και την ενίσχυση του κράτους ως ρυθμιστή. Οι κυβερνήσεις της Μεταπολίτευσης υιοθέτησαν επεκτατική πολιτική για να

καταπολεμήσουν την ύφεση: αυξήσεις μισθών, επιδοτήσεις, κρατικοποιήσεις και ίδρυση νέων δημοσίων οργανισμών (Αλογοσκούφης, 2024 σ. 49).

Η μετάβαση στη δημοκρατία μετά την πτώση της δικτατορίας πραγματοποιήθηκε μέσα από μια σειρά θεσμικών και πολιτικών παρεμβάσεων που στόχευαν στην αποκατάσταση της δημοκρατικής ομαλότητας και της συνταγματικής νομιμότητας. Σημαντικό ορόσημο αυτής της πορείας αποτέλεσαν οι εθνικές εκλογές της 17ης Νοεμβρίου 1974, καθώς και το δημοψήφισμα της 8ης Δεκεμβρίου του ίδιου έτους, με το οποίο ο ελληνικός λαός κλήθηκε να αποφασίσει για τη μορφή του πολιτεύματος (Χατζηβασιλείου, 2024, σ. 3) . Το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος οδήγησε στην οριστική κατάργηση της βασιλείας και στη θεμελίωση ενός νέου πολιτειακού πλαισίου.

Το ίδιο το δημοψήφισμα προέβλεπε την επαναφορά του Συντάγματος που ίσχυε πριν τη δικτατορία, με εξαίρεση όμως τα άρθρα που σχετίζονταν με τη μορφή του πολιτεύματος. Το γεγονός αυτό συνιστά χαρακτηριστικό παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο μεταβλήθηκαν οι θεσμικοί κανόνες και το νομικό πλαίσιο της οικονομικής και πολιτικής ζωής του τόπου . Η αποδοχή του αποτελέσματος από την κοινωνία και το πολιτικό σύστημα σηματοδότησε και το τέλος της μεταβατικής περιόδου. Το νέο Σύνταγμα, το οποίο παραμένει σε ισχύ μέχρι σήμερα με ορισμένες αναθεωρήσεις, περιλάμβανε διατάξεις που εξέφραζαν μια διαφορετική θεώρηση των οικονομικών ζητημάτων σε σχέση με το Σύνταγμα του 1952 και τα προηγούμενα ελληνικά συντάγματα. Συγκεκριμένα, προέβλεπε ενισχυμένο ρόλο του κράτους στην οικονομία, αναδεικνύοντας έναν παρεμβατικό προσανατολισμό της δημόσιας πολιτικής, στοιχείο που αντικατόπτριζε το νέο πνεύμα της εποχής και τις ανάγκες της μεταπολιτευτικής περιόδου.

Το Σύνταγμα του 1975 ήταν λιγότερο κατηγορηματικό αναφορικά με την προστασία των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας σε σύγκριση με εκείνο του 1952, ειδικά στα άρθρα 17, 18 και 106. Το κράτος απέκτησε αυξημένες δυνατότητες παρεμβάσεων στην ιδιωτική περιουσία για λόγους δημοσίου συμφέροντος .

Με την πολιτική σταθερότητα να εδραιώνεται, η οικονομική και κοινωνική πολιτική εισέρχεται σε φάση αναδιάρθρωσης και ενίσχυσης του κρατικού παρεμβατισμού, όπως θα φανεί στην ανάλυση της περιόδου 1981–1989 (Πανταζίδης, 2002, σ. 31).

Κατά συνέπεια, στον οικονομικό και κοινωνικό τομέα, το Σύνταγμα του 1975 παρουσίασε σημαντικές διαφοροποιήσεις από το Σύνταγμα του 1952, αντικατοπτρίζοντας τις νέες κοινωνικές προσδοκίες της μεταπολιτευτικής περιόδου. Ενίσχυσε θεσμικά την κρατική παρέμβαση στην οικονομία και καθιέρωσε την πλήρη απασχόληση, την αναδιανομή του

πλούτου και τη θεμελίωση κοινωνικών δικαιωμάτων ως βασικούς στόχους της δημόσιας πολιτικής (Αλογοσκούφης, 2024, σ. 57), (Hellenic Parliament, 2020, σ. 14)].

Οι αλλαγές αυτές έγιναν σε συνθήκες έντονης πολιτικής μετάβασης και θεσμικής αστάθειας. Η οικονομική πολιτική της χώρας στη δεκαετία του 1970 αναπτύχθηκε χωρίς πλήρη θεσμική θωράκιση ή μακροπρόθεσμο σχεδιασμό. Αυτό επηρέασε αρνητικά κρίσιμους τομείς, όπως η προστασία της ιδιοκτησίας, η διαφάνεια στη δημοσιονομική διαχείριση και η αποτελεσματικότητα του φορολογικού συστήματος [(Πανταζίδης, 2002, σ. 22), (Bank of Greece, 2005, σ. 7), (OECD, 2024)].

Μετά την περίοδο 1950-1973, η οικονομική πολιτική στην Ελλάδα άρχισε να διαμορφώνεται περισσότερο από τις πολιτικές προτεραιότητες και λιγότερο από αυστηρούς κανόνες μακροοικονομικής ισορροπίας. Τη δεκαετία του 1980 εφαρμόστηκε υπερβολικά επεκτατική μακροοικονομική πολιτική, η οποία οδήγησε σε σημαντική αύξηση του ελλείμματος του δημόσιου τομέα (Καζάκος, 2010, σ. 351, σ. 355)

Η κατάρρευση του συστήματος σταθερών ισοτιμιών του Bretton Woods και η πρώτη πετρελαϊκή κρίση το 1973 επιδείνωσαν τις εξωτερικές και εσωτερικές πιέσεις στην ελληνική οικονομία. Η Ελλάδα προτίμησε να θυσιάσει τη νομισματική σταθερότητα, εφαρμόζοντας επεκτατική νομισματική και δημοσιονομική πολιτική με στόχο τη στήριξη της ζήτησης και της απασχόλησης. Αυτή η επιλογή, ωστόσο, συνέβαλε στην εμφάνιση του στασιμοπληθωρισμού, στη διόγκωση των ελλειμμάτων και στην επιδείνωση του εξωτερικού ισοζυγίου κατά την επόμενη δεκαετία [(World Bank, n.d.), (Papanikos, 2022), (Gibson et al., 2014)]

3. Η ΠΡΩΤΗ ΕΙΚΟΣΑΕΤΙΑ 1974-1994

Η περίοδος από τη μεταπολίτευση και μετά, ξεκίνησε ουσιαστικά με μια οικονομική κρίση, την πετρελαϊκή κρίση το 1973, η οποία έχει πολύ άσχημες συνέπειες για την παγκόσμια, αλλά και για την εγχώρια οικονομία, και παράλληλα έχουμε και την παύση του συστήματος σταθερών νομισματικών ισοτιμιών, τη συμφωνία Bretton Woods. Σε μια περίοδο που η πολιτική οικονομική πολιτική της Ελλάδας στηριζόταν στη δημοσιονομική πειθαρχία, στο χαμηλό πληθωρισμό και στο χαμηλό ενεργειακό κόστος για την εκβιομηχάνιση της χώρας, όλα αυτά την τελική κρίση του 1973 , και από το 74 και μετά , παρατηρούμε υψηλούς ρυθμούς πληθωρισμού αυξήσεις στο μισθολογικό κόστος, τα οποία οδήγησαν στη μείωση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας. Υστέρα υπήρξε μια ακόμη-μικρότερη αλλά με εξίσου άσχημες συνέπειες-πετρελαϊκή κρίση το 1979. Επειτα, το 1999 τη φούσκα του χρηματιστηρίου, το 2007-2008 είχαμε την δημοσιονομική κρίση η κρίση χρέους και το 2020 την πανδημική κρίση του κορονοϊού ο οποίος και αυτός συντέλεσε στο να έχουμε χαμηλούς ρυθμούς ανάπτυξης.

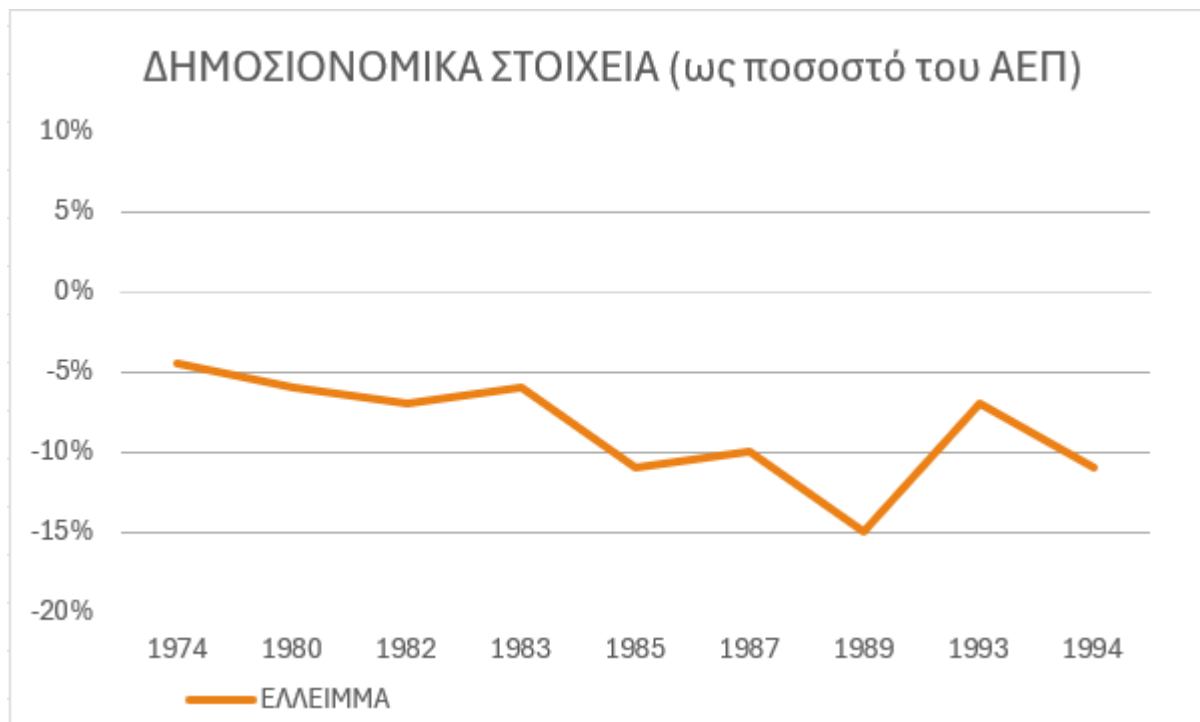
Αν θέλουμε να χωρίσουμε την οικονομία της Ελλάδας από την Μεταπολίτευση και μετά σε κάποιες περιόδους ανάλογα με τις επιτυχίες και τις αποτυχίες της οικονομίας της, θα ξεκινήσουμε από την πρώτη εικοσαετία, από το 1974-2024, η οποία θεωρείτε μια άσχημη περίοδος της ελληνικής οικονομίας. (Δ. Κουσενίδης, 2025).

Απο την Μεταπολίτευση έως τα μέσα της δεκαετίας του 90, έχουμε μια επιβράδυνση και στασιμότητα της οικονομίας, με χαμηλό ρυθμό επενδύσεων, αύξηση στον πληθωρισμό, μείωση της παραγωγικότητας, και κατά συνέπεια, μείωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας.

Για να κατανοηθεί καλύτερα η δημοσιονομική πορεία της χώρας από την εδραίωση της δημοκρατίας και έπειτα, θα πρέπει να μελετηθούν τα δημοσιονομικά μεγέθη, και η πορεία αυτών κατά εκείνα τα έτη.

3.1. ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΑ ΜΕΓΕΘΗ ΕΙΚΟΣΑΕΤΙΑΣ-ΠΟΡΕΙΑ ΧΡΕΟΥΣ

Το δημοσιονομικό μέγεθος που πρέπει να εξετάσουμε αρχικά, είναι η διαφορά εσόδων και εξόδων του κράτους, διαφορά η οποία είναι συνήθως αρνητική οπότε την αποκαλούμε έλλειμμα του προϋπολογισμού.

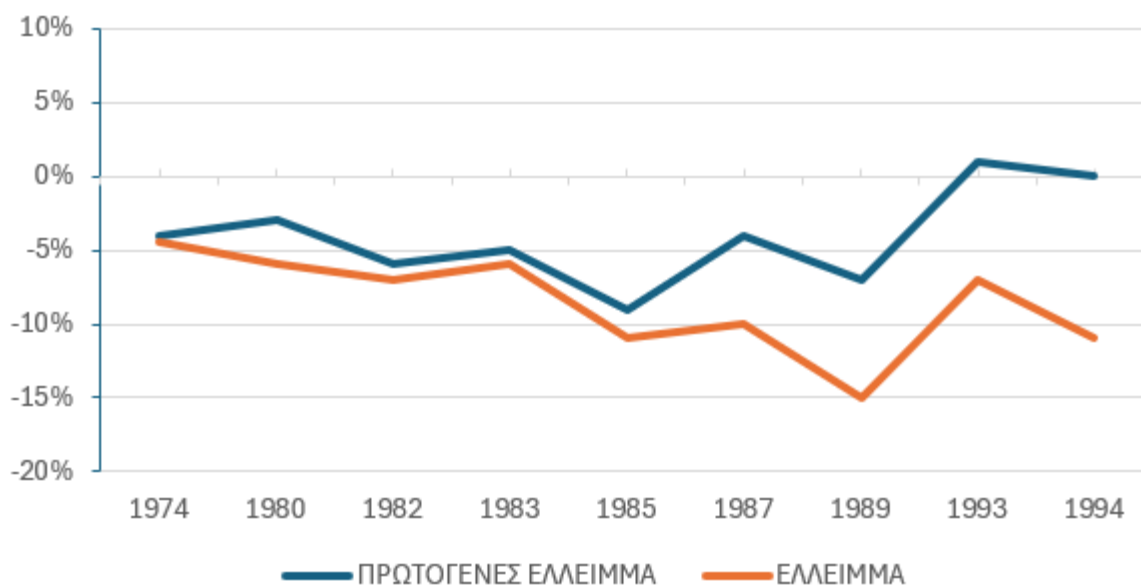

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1 ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ-ΕΛΛΕΙΜΜΑ (ΩΣ ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΟΥ ΑΕΠ) 1974-1994
ΠΗΓΗ (OECD, EUROSTAT, ΕΛΣΤΑΤ, IMF, WORLD BANK)

Όπως φαίνεται στο παραπάνω διάγραμμα, οι δαπάνες του ελληνικού κράτους υπερέβαιναν τα έσοδα κάθε χρόνο ανελλιπώς, όχι μόνο κατά την πρώτη εικοσαετία μετά την μεταπολίτευση, αλλά και πριν και μετά από αυτήν. Αυτό βέβαια, μπορεί να μεταφραστεί και ως το αποτέλεσμα μια κληρονομιάς χρέους, δηλαδή, ότι η οικονομία της χώρας παρουσιάζει έλλειμμα, όχι επειδή ξοδεύει πάνω από τις δυνάμεις της, αλλά επειδή αποπληρώνει προϋπάρχον χρέος (Κ.Μαρινάκης, 2021).

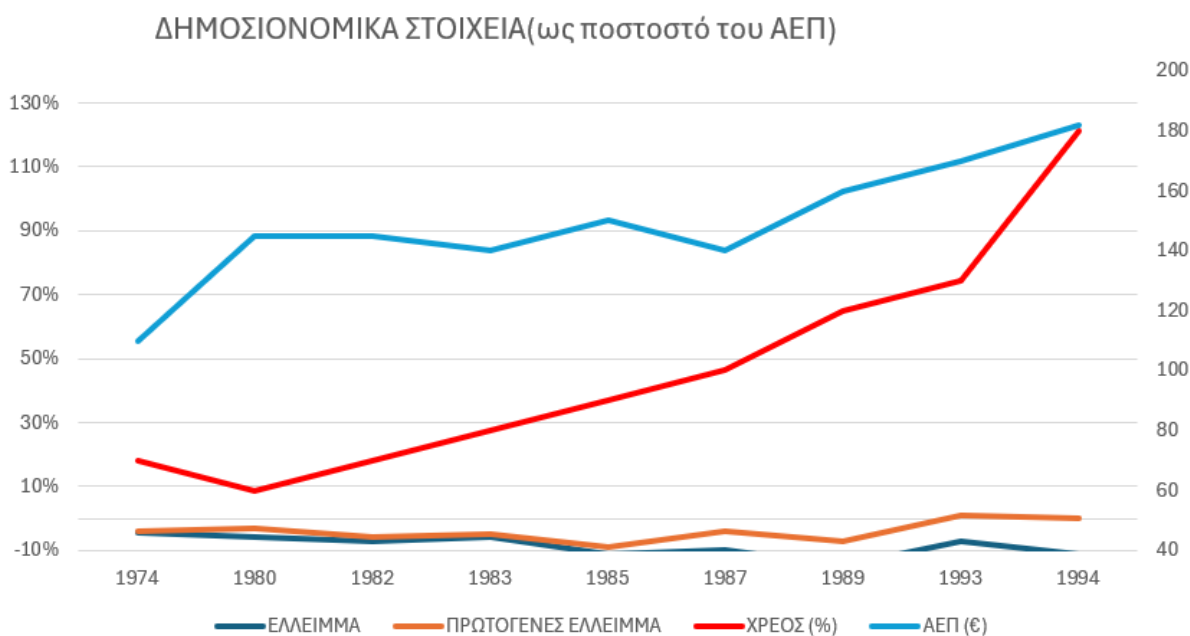
Για να μην χρεωθεί ως αποτυχία των χρόνων της μεταπολίτευσης προϋπάρχον κρατικό χρέος, υπολογίζεται το πρωτογενές έλλειμμα, αφαιρώντας από τα έξοδα του κράτους, όλες τις δαπάνες εξυπηρέτησης των προτέρων δανείων.

ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ (ως ποσοστό του ΑΕΠ)

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2 ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ-ΕΛΛΕΙΜΜΑ&ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΣ ΕΛΛΕΙΜΜΑ (ΩΣ ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΟΥ ΑΕΠ) 1974-1994
ΠΗΓΗ (OECD, EUROSTAT, ΕΛΣΤΑΤ, IMF, WORLD BANK)

Στο παραπάνω διάγραμμα, το πρωτογενές αποτέλεσμα του προϋπολογισμού φαίνεται να περνάει ενίοτε και σε θετικές περιοχές, κατά την δεκαετία του 1990.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3 ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ-ΕΛΛΕΙΜΜΑ&ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΣ ΕΛΛΕΙΜΜΑ&ΑΕΠ&ΧΡΕΟΣ (ΩΣ ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΟΥ ΑΕΠ) 1974-1994
ΠΗΓΗ (OECD, EUROSTAT, ΕΛΣΤΑΤ, IMF, WORLD BANK)

Προσθέτοντας στο διάγραμμα το χρέος(=εκκρεμή ελλείμματα του παρελθόντος μαζί με τους τόκους τους) και το ΑΕΠ (Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊον) της χώρας, παρατηρούμε ότι πριν το έτος της μεταπολίτευσης, από το 1960 μέχρι το 1973, αν και δημιουργείται χρέος αυτό παραμένει σε χαμηλά επίπεδα αφού η οικονομία λειτουργεί με σχετικά μικρά ελλείμματα. Επιπροσθέτως αυτή την περίοδο και μέχρι την πρώτη πετρελαϊκή κρίση το 1973 η οικονομία αναπτύσσεται με ραγδαίο ρυθμό οπότε η αύξηση του ΑΕΠ κρατά το ποσοστό του χρέους ως προς το ΑΕΠ χαμηλά.(Κ.Μαρινάκης ,2021)

Από το 1975 μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 80 όμως, ενώ τα πρωτογενή ελλείμματα μεγαλώνουν το χρέος συνεχίζει να παραμένει καθηλωμένο στο 20-22%. Αυτό συμβαίνει με τον εξής τρόπο: το χρέος τακτοποιείται με φρεσκοτυπωμένο χρήμα από την τράπεζα της Ελλάδος, το οποίο όμως όπως θα πρέπει να είναι αναμενόμενο, προκαλεί πληθωρισμό. Οι πολίτες δεν πληρώνουν παραπάνω φόρους, ούτε έρχεται κάποιο μνημόνιο να μειώσει τους μισθούς. Αντιθέτως, αργά, σταθερά και σχεδόν ανεπαίσθητα μέσω του πληθωρισμού το κράτος απορροφά αγοραστική δύναμη από τους πολίτες, και τη χρησιμοποιεί για να αποπληρώνει χρέος.(Κ.Μαρινάκης,2021)

Αν και αυτό συνεχίζεται και κατά τη δεκαετία του 80, τα δημοσιονομικά ελλείμματα έχουν αυξηθεί αλματωδώς και ο πληθωρισμός δεν επαρκεί για να συγκρατήσει το χρέος το οποίο μέχρι και το τέλος της δεκαετίας φτάνει στο 60%.

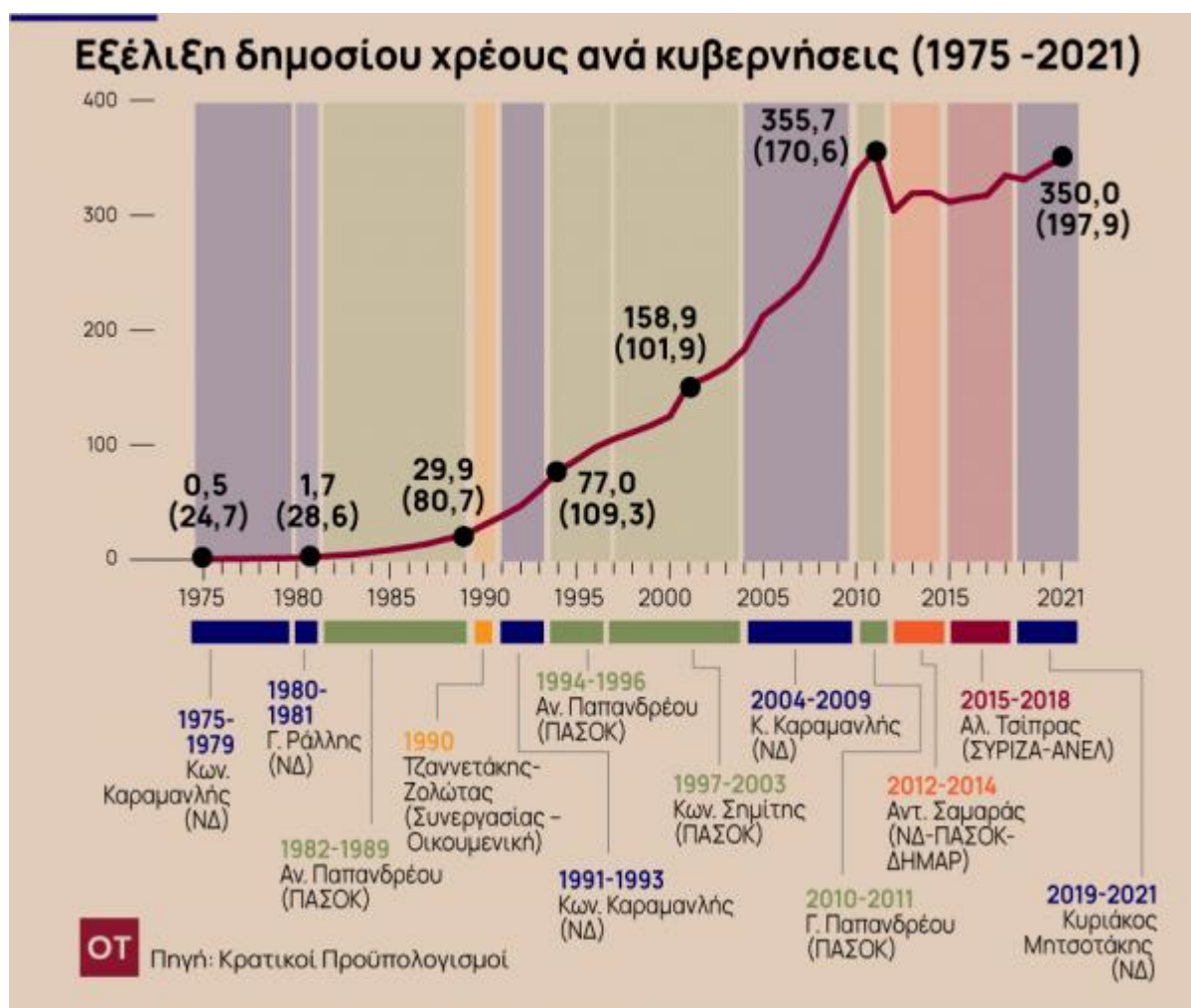
Από το 1990 μέχρι και το 1995, γίνεται μια πρώτη προσπάθεια να συμμαζευτούν κάπως τα ελλείμματα με λιτότητα και αποκρατικοποιήσεις, που όμως δημιουργούν πρωτοφανή κοινωνικό ξεσηκωμό, απεργίες ,καταλήψεις μαζικές συγκεντρώσεις και επιφέρουν σημαντική και ανεπανόρθωτη εκλογική φθορά στους πολιτικούς που προώθησαν τη λιτότητα. Το γεγονός αυτό αναμφισβήτητα αποτελεί μάθημα για ολόκληρο τον πολιτικό κόσμο της χώρας και ιστορικά ήταν η τελευταία φορά μέχρι την κρίση που το συμμάζεμα των δημοσιονομικών της χώρας εμφανίζεται ως υπόσχεση σε προεκλογική περίοδο.(Κ.Μαρινάκης,2021)

Το χρέος εκείνη την εποχή, συνεχίζει να αυξάνεται κυρίως για δύο λόγους. Πρώτον, επειδή πολλά χρέη των ιδιωτικοποιημένων εταιρειών επιστρέφουν αργότερα στο δημόσιο, και δεύτερον, επειδή συγκράτηση του πληθωρισμού αρχίζει πλέον να τίθεται ως προτεραιότητα της οικονομίας της χώρας.(Κ.Μαρινάκης, 2021)

Για να κατανοηθεί καλύτερα η δημοσιονομική πορεία της χώρας από την εδραίωση της δημοκρατίας και μετά, παρατίθεται το ακόλουθο διάγραμμα, το οποίο απεικονίζει την εξέλιξη του δημόσιου χρέους της Ελλάδας από το 1975 έως το 2021, ανά κυβερνητική περίοδο. Η

γραφική απεικόνιση αναδεικνύει τις κρίσιμες φάσεις αύξησης του χρέους και βοηθά στη σύνδεση των οικονομικών επιλογών με τα αποτελέσματά τους. Στο συγκεκριμένο διάγραμμα παρουσιάζεται η εξέλιξη του δημόσιου χρέους της Ελλάδας από το 1975 έως το 2021, τόσο σε απόλυτους αριθμούς (σε δισ. ευρώ) όσο και ως ποσοστό του ΑΕΠ.

Παρατηρούμε ότι, από πολύ χαμηλά επίπεδα της τάξης του 24,7% το 1975, το δημόσιο χρέος αυξήθηκε σταδιακά τη δεκαετία του 1980 και κορυφώθηκε μετά το 2010, φτάνοντας σε επίπεδα πάνω από το 170% του ΑΕΠ. Η πορεία αυτή σχετίζεται με τις επεκτατικές δημοσιονομικές πολιτικές, την αύξηση των πρωτογενών δαπανών, τη χρηματοπιστωτική κρίση και τα μνημόνια. Είναι χαρακτηριστικό ότι την περίοδο 1981–1989, το χρέος σχεδόν τετραπλασιάζεται, ενώ αργότερα, την περίοδο της κρίσης, εκτινάσσεται. Η απεικόνιση ανά κυβερνητική περίοδο βοηθά στο να κατανοήσουμε και τη σύνδεση της οικονομικής πολιτικής κάθε κυβέρνησης με τη μεταβολή του χρέους.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4 ΕΞΕΛΙΞΗ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΡΕΟΥΣ ΑΝΑ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ 1975-2021
ΠΗΓΗ (Δ.ΣΤΕΡΓΙΟΥ, ΟΤ, κρατικοί προϋπολογισμοί)

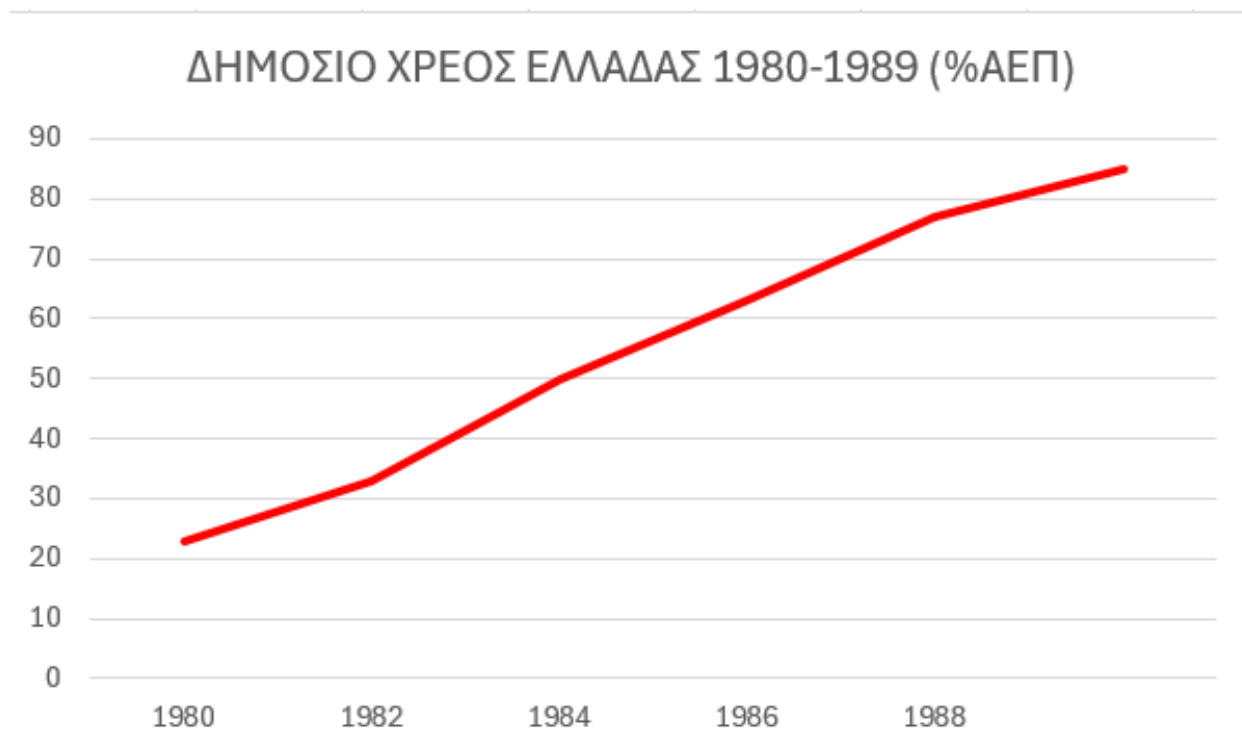
Κατά την πρώτη μεταπολιτευτική περίοδο, 1974–1980, το δημόσιο χρέος αυξήθηκε. Οι δαπάνες της γενικής κυβέρνησης ως ποσοστό του ΑΕΠ ακολούθησαν ανοδική πορεία, υποδηλώνοντας την ενίσχυση της παρουσίας του κράτους στην Ελληνική οικονομία. (Πανταζίδης, 2002, σ.42). Το μεγαλύτερο μέρος της αύξησης του ελλείματος της γενικής κυβέρνησης κατά τα έτη 1978-1981, προήλθε από την άσκηση διακριτικής επεκτατικής δημοσιονομικής πολιτικής, και ένα πολύ μικρό μέρος από την διακύμανση της οικονομικής δραστηριότητας. (Πανταζίδης, 2002 σ.43)

Κατά την περίοδο αυτή ο δημόσιος τομέας επεκτεινόταν συνεχώς, το οποίο σημαίνει ότι αυξήθηκε η δημόσια απασχόληση, και με δεδομένη την ανοιχτή πολιτική μισθών στο δημόσιο, η δαπάνη του κράτους για μισθούς και ημερομίσθια. Μετά το 1975, η δημόσια απασχόληση μεγάλωνε ετησίως κατά 5% και έφθασε να αντιπροσωπεύει το 1/4 της συνολικής απασχόλησης, με αποτέλεσμα οι δαπάνες μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 70 αυξανόταν ταχύτερα από τα

έσοδα του κράτους με αποτέλεσμα δανεισμός να ανέλθει σε 8,5% του ΑΕΠ το 1981(Καζάκος, 2001 σ. 306-307).

Έως το 1979 οι πραγματικοί μισθοί αυξάνονται με ρυθμό κατά πολύ ταχύτερα της παραγωγικότητας. Με τον τρόπο αυτό ικανοποιούνται οι επίμονες κοινωνικές απαιτήσεις όμως επηρέασε αρνητικά την ροπή για επένδυση και τη διεθνή ανταγωνιστικότητα της οικονομίας.(Καζάκος 2001, σ.297).

Κατά την δεκαετία του 1980, η οποία χαρακτηρίστηκε από έντονο κρατικό παρεμβατισμό, υψηλό πληθωρισμό, διεύρυνση του δημοσίου τομέα και σημαντικά δημοσιονομικά προβλήματα, το χρέος της χώρας εκτοξεύτηκε. Οι δαπάνες της γενικής κυβέρνησης από 29% του ΑΕΠ το 1980 έφτασαν στο 44% το 1989. Το έλλειμα της ως ποσοστό του ΑΕΠ το 1980 ήταν 2,6% και το 1989 ανήλθε στο 14,4% και οι καθαρές δανειακές ανάγκες του δημόσιου τομέα διπλασιάστηκαν(Πανταζίδης, 2002 σ.64) .Η ραγδαία αύξηση του δημοσίου χρέους από 22% σε 80,7% του ΑΕΠ και η διατήρηση υψηλών ελλειμμάτων μεταξύ 8–13% αποτελούν βασικά χαρακτηριστικά της οικονομικής απορρύθμισης της δεκαετίας του 1980. Το ακόλουθο διάγραμμα αποτυπώνει την ανοδική πορεία του δημοσίου χρέους κατά τη συγκεκριμένη περίοδο.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5 ΧΡΕΟΣ 1980-1988
ΠΗΓΗ (επεξεργασία στοιχείων από Καζάκος (2010), IMF, OECD.)

Η έννοια της ανταγωνιστικότητας αποτελεί θεμελιώδη παράμετρο για τη μακροχρόνια ανάπτυξη και βιωσιμότητα μιας οικονομίας, καθώς αντανακλά τη δυνατότητα ενός κράτους να παράγει αγαθά και υπηρεσίες που ανταγωνίζονται επιτυχώς στις διεθνείς αγορές, διατηρώντας παράλληλα υψηλά επίπεδα απασχόλησης και διαβίωσης. Στην περίπτωση της Ελλάδας, η περίοδος από τη Μεταπολίτευση και έπειτα, ακόμη μέχρι και σήμερα, χαρακτηρίζεται από μια διαρκή προσπάθεια οικονομικού εκσυγχρονισμού, η οποία όμως επισκιάζεται από χρόνιες αδυναμίες στο παραγωγικό πρότυπο, στη λειτουργία των θεσμών και στην αναποτελεσματική αξιοποίηση των πόρων. Το πρώτο βήμα της χώρας για την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της μετά την εδραίωση της δημοκρατίας, ήταν , η κυβέρνηση ΠΑΣΟΚ αποφάσισε τον Οκτώβριο του 1985 να υιοθετήσει ένα σταθεροποιητικό πρόγραμμα, το οποίο σήμαινε στροφή από τις επεκτατικές στις περιοριστικές οικονομικές πολιτικές.

Το σταθεροποιητικό πρόγραμμα είχε τέσσερις βασικούς άξονες: Υποτίμηση της δραχμής κατά 15% ,περιοριστική δημοσιονομική και νομισματική πολιτική, περιοριστική εισοδηματική πολιτική και καθορισμός των αυξήσεων μισθών με βάση τον εγχώριο πληθωρισμό, αφαιρώντας τον εισαγόμενο πληθωρισμό και τέλος, προσπάθεια περιορισμού των εισαγωγών μέσω αύξησης του κόστους, με την εφαρμογή ενός συστήματος προκαταβολών.

Ο κύριος στόχος του σταθεροποιητικού προγράμματος του 1985 ήταν η συγκράτηση της συνολικής ζήτησης και η προσέγγιση των μακροοικονομικών δεδομένων της Ελλάδας προς εκείνα των υπόλοιπων χωρών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Το πρόγραμμα στόχευε στη μείωση του πληθωρισμού, τη μείωση του δημοσιονομικού ελλείμματος και τον περιορισμό του ρυθμού αύξησης του δημόσιου χρέους [(Πανταζίδης, 2002, σ. 76), (European Commission, 2020), (IMF, 2013)].

Όπως επισημαίνει ο Παπαδήμος (1990), η αύξηση των εσόδων προήλθε όχι από τη βελτίωση του φορολογικού συστήματος ή την ενίσχυση της φορολογικής βάσης, αλλά από την αύξηση της φορολογίας, που κατέστη δυνατή μετά την πτώση των τιμών των καυσίμων. Ωστόσο, η υποτίμηση της δραχμής και ο έλεγχος των μισθών είχαν θετικό αντίκτυπο στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των ελληνικών προϊόντων.

Ένα από τα μεγάλα προβλήματα του προγράμματος ήταν το δημοσιονομικό έλλειμμα, το οποίο δεν μπορούσε να αντιμετωπιστεί μέσα στο πλαίσιο του συγκεκριμένου σταθεροποιητικού προγράμματος. Ο χρόνος εφαρμογής του ήταν περιορισμένος και δεν επέτρεψε εκτεταμένες παρεμβάσεις για τη βελτίωση των διαρθρωτικών προβλημάτων της ελληνικής οικονομίας ή για την ενίσχυση της προσφοράς. Έτσι, το πρόγραμμα περιορίστηκε σε μια παραδοσιακή

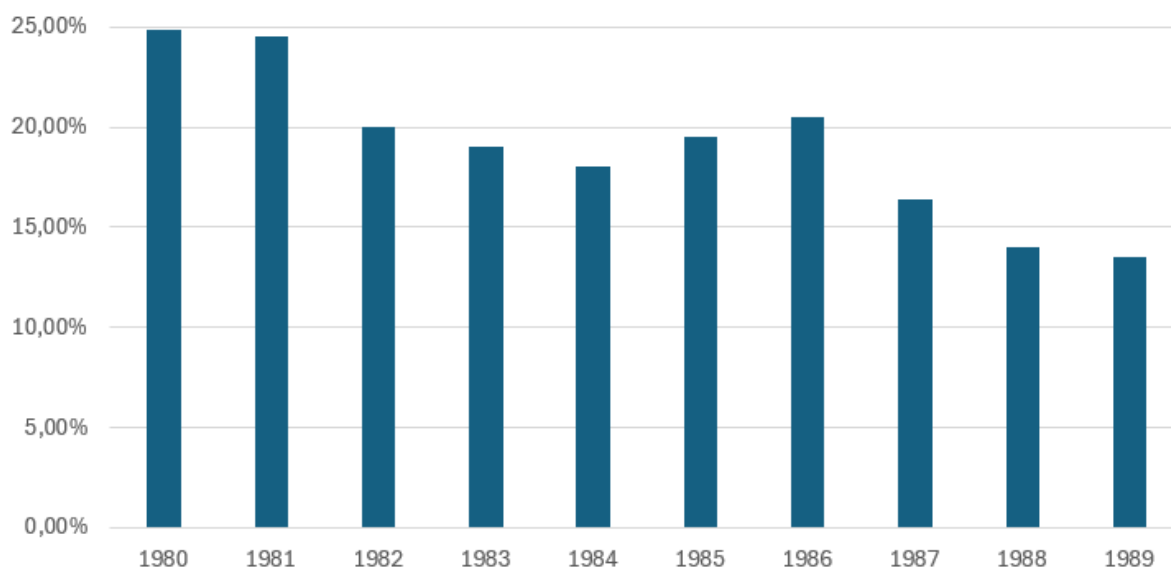
διαχείριση της ζήτησης, χωρίς να μπορεί να αντιμετωπίσει τα θεμελιώδη προβλήματα της ελληνικής οικονομίας.(Παπαζήσης 2002 σ.83)Αποτέλεσμα, Η ανταγωνιστικότητα της οικονομίας επιδεινώθηκε, καθώς η αύξηση των μισθών δεν συνοδεύτηκε από ανάλογη αύξηση της παραγωγικότητας. Το εμπορικό ισοζύγιο επιδεινώθηκε, καθώς οι εισαγωγές αυξάνονταν ταχύτερα από τις εξαγωγές [(OECD, 2024), (World Bank, n.d.)].

Ο Παπαδήμος (1990) επισημαίνει ότι εάν το σταθεροποιητικό πρόγραμμα δεν είχε εγκαταλειφθεί, η ελληνική οικονομία πιθανότατα θα είχε ακολουθήσει μια πιο θετική πορεία, όπως οι άλλες χώρες του νότου, όπως η Ισπανία και η Πορτογαλία, οι οποίες μετά τις κρίσεις κατάφεραν να ανακάμψουν και να ενταχθούν πλήρως στην ευρωπαϊκή οικονομία.

Το 1980, ο πληθωρισμός στην χώρα αγγίζει το 25 % ενώ το πραγματικό προϊόν παρέμεινε στασίμο από το 1979. (Πανταζίδης 2001 σ. 60) Η επιβράδυνση της Ελληνικής οικονομίας και η επιτάχυνση του πληθωρισμού φανέρωναν ότι η ελληνική οικονομία εμπίπτει σε μια φάση στασιμοπληθωρισμού. Η οικονομική πολιτική ενίσχυε την ζήτηση ενώ η πλευρά την προσφοράς αντιμετώπιζε προβλήματα. Καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας, ο πληθωρισμός παρέμεινε σε πολύ υψηλά επίπεδα, υπονομεύοντας την αγοραστική δύναμη και επιτείνοντας τις μακροοικονομικές ανισορροπίες. Το ακόλουθο διάγραμμα δείχνει τις ετήσιες τιμές του πληθωρισμού στην Ελλάδα την περίοδο 1980–1989.

Βασικός παράγοντας επιδείνωσης των δημόσιων οικονομικών ήταν η ραγδαία αύξηση των πρωτογενών δαπανών. Οι δαπάνες αυτές συνδέονταν με την προσπάθεια ενίσχυσης του κοινωνικού κράτους και την εφαρμογή αναδιανεμητικών πολιτικών, κυρίως από τις κυβερνήσεις του ΠΑΣΟΚ μετά το 1981 [(Πανταζίδης, 2002, σ. 61), (European Commission, 2020), (OECD, 2024)].

ΠΛΗΘΩΡΙΣΜΟΣ (1980-1989)

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6 Πληθωρισμός στην Ελλάδα ανά έτος – δεκαετία 1980. Πηγή: Πανταζίδης (2002), Τράπεζα της Ελλάδος, OECD.

Η δυναμική αύξηση των δημόσιων δαπανών δεν συνοδεύτηκε από αντίστοιχη ενίσχυση των δημόσιων εσόδων, γεγονός που διέυρυνε τα ελλείμματα και ενίσχυσε το δημόσιο χρέος. Οι πιέσεις επιδεινώθηκαν από τη δεύτερη πετρελαϊκή κρίση (1979), την κατάργηση της δασμολογικής προστασίας λόγω της ένταξης στην ΕΟΚ, και τη γενικευμένη υποχώρηση της διεθνούς οικονομικής δραστηριότητας [(Τσακογλου Π. 2016), (IMF, 2013), (World Bank, n.d.)].

Η υπερβολική διεύρυνση του δημόσιου τομέα, σε συνδυασμό με τη συνεχή αύξηση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων, οδήγησε στην εκτροπή σημαντικών πόρων προς δραστηριότητες με περιορισμένη ή μηδαμινή συμβολή στην πραγματική οικονομική ανάπτυξη. Παράλληλα, η άνοδος των κρατικών καταναλωτικών δαπανών, που σε μεγάλο βαθμό καλύφθηκαν μέσω εξωτερικού δανεισμού, προκάλεσε άνοδο της εγχώριας ζήτησης. Καθώς η παραγωγική βάση της οικονομίας δεν ήταν σε θέση να ανταποκριθεί επαρκώς, η ανισορροπία αυτή συνέβαλε στην ενίσχυση του πληθωρισμού. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι το κράτος έτσι όπως διαμορφώθηκε όχι μόνο δεν έπαιξε τον ρόλο ενός μοχλού ανάπτυξης αλλά αντιθέτως με την ανεξέλεγκτη διόγκωση του την γραφειοκρατική του οργάνωση και τη συμπεριφορά του έτσι όπως αποκαλύπτεται από τη δομή των δαπανών του έπνιξε την αναπτυξιακή διαδικασία.(Πανταζίδης 2001 σ.75)

Το σύνολο αυτών των εξελίξεων καθιστά την πολιτική της δεκαετίας του 1980, και ειδικότερα την οικονομική πολιτική του ΠΑΣΟΚ, ως μια από τις πιο καταστροφικές περιόδους για την

ελληνική οικονομία, με μακροχρόνιες συνέπειες, ιδιαίτερα στο δημόσιο χρέος και στην οικονομική σταθερότητα.(Καζάκος Π., 2001 σ. 397-401)

Στις αρχές της δεκαετίας του 1990, η ελληνική οικονομία βρέθηκε αντιμέτωπη με έντονα μακροοικονομικά προβλήματα και περιορισμένα περιθώρια πολιτικής παρέμβασης. Το δημόσιο χρέος είχε εκτιναχθεί σε επίπεδα άνω του 100% του ΑΕΠ, αντανakλώντας τη συσσώρευση των ελλειμμάτων της προηγούμενης δεκαετίας και τις αδυναμίες του κρατικού μηχανισμού (Καζάκος, 2010, σ. 437, Τσακογλου Π. 2016 ,IMF, 2013).

Ο πληθωρισμός διατηρούνταν σε διψήφια επίπεδα, μειώνοντας την αγοραστική δύναμη και υπονομεύοντας την ανταγωνιστικότητα των ελληνικών προϊόντων στις διεθνείς αγορές (OECD, 2024; Bank of Greece, 2005). Την ίδια στιγμή, το δημοσιονομικό έλλειμμα ξεπερνούσε το 10% του ΑΕΠ, περιορίζοντας τη δυνατότητα του κράτους να χρηματοδοτήσει παραγωγικές επενδύσεις και να εφαρμόσει πολιτικές ανάπτυξης (European Commission, 2020; World Bank, n.d.).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 7 ΕΛΛΕΙΜΜΑ 1980-2024
ΠΗΓΗ (CountryEconomy)

Το δημοσιονομικό έλλειμμα ξεπέρασε το 8% του ΑΕΠ έως το 1980.

Η ανεργία παρουσίασε αυξητική τάση, καθώς η ελληνική οικονομία δεν μπορούσε να δημιουργήσει επαρκείς νέες θέσεις εργασίας. Οι δομικές αδυναμίες –όπως η γραφειοκρατία, ο αναχρονιστικός παρεμβατισμός και η έλλειψη διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων– επιβράδυναν

μεσοπρόθεσμο πρόγραμμα δημοσιονομικής σταθεροποίησης για την περίοδο 1991-1993. (Πανταζίδης, 2002 σ.100). Στόχος του προγράμματος ήταν ο περιορισμός των δημοσιονομικών ανισορροπιών. Την ανάγκη σταθεροποίησης της οικονομίας καθιστούσε ακόμα πιο επιτακτική η επιτάχυνση των διαδικασιών της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. (Πανταζίδης, 2002 σ.117). Παρά τις προθέσεις, το πρόγραμμα δεν απέδωσε τα αναμενόμενα αποτελέσματα, κυρίως λόγω πολιτικού κόστους, κοινωνικών αντιδράσεων και αδυναμίας εφαρμογής βασικών μεταρρυθμίσεων(Πανταζίδης, 2002 σ.120).

Τα αποτελέσματα του σταθεροποιητικού προγράμματος της περιόδου 1991–1993 χαρακτηρίζονται ως μικτά. Αν και υπήρξαν ορισμένα θετικά βήματα στον περιορισμό του πληθωρισμού και στην προσπάθεια δημοσιονομικής πειθαρχίας, δεν υλοποιήθηκαν οι κρίσιμες διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις που απαιτούσαν οι περιστάσεις (Πανταζίδης, 2002, κεφ. 4).

Η πολιτική των ιδιωτικοποιήσεων, που αποτέλεσε βασικό στόχο της κυβέρνησης, ξεκίνησε με σημαντική καθυστέρηση μόλις το 1992 και είχε περιορισμένα αποτελέσματα. Οι επιχειρήσεις που μεταβιβάστηκαν στον ιδιωτικό τομέα ήταν πολύ λιγότερες από τις προβλεπόμενες, ενώ απουσίαζαν οι μεγάλες ζημιόγONES επιχειρήσεις που επιβάρυναν περισσότερο τον κρατικό προϋπολογισμό. Η αποτυχία αυτή οφειλόταν, μεταξύ άλλων, στην έλλειψη συνεννόησης μεταξύ κυβέρνησης και διοικήσεων των ΔΕΚΟ, στις αντιφατικές πιέσεις από τα συνδικάτα και τα επιχειρηματικά συμφέροντα, αλλά και στη χαμηλή κοινοβουλευτική στήριξη της κυβέρνησης (Καζάκος, 2010, σ. 461· Τσακογλου Π, 2016).

Επιπρόσθετα, παρά τη μείωση των ελλειμμάτων, το δημόσιο χρέος αυξήθηκε σε περισσότερα από 100% του ΑΕΠ και η μείωση επιτεύχθηκε εν μέρει με λογιστικές προσαρμογές κάτι που αργότερα δημιούργησε προβλήματα. Κατά τη δεκαετία υπήρξαν φαινόμενα διαφθοράς και διάσπασης αυτής της δημόσιων πόρων ιδιαίτερα στις κρατικές προμήθειες και στα δημόσια έργα. Επιπλέον πολύ σημαντικό είναι ότι το σύστημα υγείας και η ΔΕΚΟ συνέχισε να είναι ελλειμματικά καθ'όλη τη διάρκεια της δεκαετίας.

Η προσπάθεια ανάκαμψης που είχε προηγηθεί μέσω του προγράμματος σταθεροποίησης 1990-1993 , η έστω και αποσπασματική αυτή προσπάθεια συνέβαλε καθοριστικά στο να αναδειχθεί η ανάγκη διαρθρωτικής εξυγίανσης της οικονομίας και να τεθεί το ζήτημα της ευρωπαϊκής σύγκλισης στο επίκεντρο του πολιτικού διαλόγου. Το πρόγραμμα λειτούργησε ως πολύτιμη εμπειρία για τη μετέπειτα διαμόρφωση πιο συνεκτικών και μακροπρόθεσμων πολιτικών προσαρμογής, που οδήγησαν την Ελλάδα στην τελική φάση ένταξής της στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση (Council of the EU, 2020; Bank of Greece, 2005).

Μέσα στην πρώτη εικοσαετία της μεταπολίτευσης, ξεκίνησαν να γίνονται πραγματικότητα τα πρώτα βήματα για την ενσωμάτωση της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή ένωση, με το πρώτο από αυτά να ολοκληρώνετε πριν την δεκαετία του 90.

3.2. Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΠΟΡΕΙΑΣ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ

Η ΕΟΚ (Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα) ήταν ο προκάτοχος της σημερινής Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ). Ιδρύθηκε με τη Συνθήκη της Ρώμης το 1957 από έξι χώρες: Γαλλία, Γερμανία, Ιταλία, Βέλγιο, Ολλανδία και Λουξεμβούργο.(europa.eu)Το 1961 υπογράφεται η Συμφωνία Σύνδεσης της Ελλάδας με την τότε Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ), καθιστώντας την Ελλάδα την πρώτη χώρα που προχωρά σε τέτοιο βήμα. Η συμφωνία προέβλεπε πλήρη ένταξη της χώρας στην Κοινότητα μέσα σε 22 χρόνια, δηλαδή έως το 1983. Ωστόσο, η πορεία αυτή ανακόπτεται με την επιβολή της δικτατορίας το 1967.

Μετά την πτώση της Χούντας και τη Μεταπολίτευση του 1974, η κυβέρνηση του Κωνσταντίνου Καραμανλή επαναφέρει την ευρωπαϊκή πορεία της χώρας στο προσκήνιο. Στόχος της επαναπροσέγγισης με την ΕΟΚ ήταν η διασφάλιση πολιτικής σταθερότητας και η επίτευξη οικονομικής ανάπτυξης μέσω της ένταξης στην ευρωπαϊκή οικογένεια. Η προετοιμασία της ελληνικής οικονομίας για ένταξη στην ΕΟΚ υπήρξε ελλιπής. Η δικτατορία είχε παγώσει τη συμφωνία σύνδεσης, ενώ η μεταπολιτευτική περίοδος επικεντρώθηκε κυρίως στη σταθεροποίηση του πολιτεύματος, όχι σε δομικές μεταρρυθμίσεις για σύγκλιση με την Ευρώπη [(European Commission, 2020), (Αλογοσκούφης, 2024, σ. 65)].

Η συμφωνία ένταξης της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα υπογράφηκε το 1979 και τέθηκε σε ισχύ την 1η Ιανουαρίου 1981. Η συμμετοχή στην ΕΟΚ (μετέπειτα ΕΕ) σηματοδότησε μια νέα φάση για την ελληνική οικονομία, αλλά συνοδεύτηκε και από περιορισμούς σε επίπεδο εθνικής οικονομικής κυριαρχίας – κυρίως στη δημοσιονομική και νομισματική πολιτική [(Αλογοσκούφης, 2024, σ. 65), (Council of the EU, 2020), (European Commission, 2020)].

Η ίδρυση του Ευρωπαϊκού Νομισματικού Συστήματος το 1979 και η υιοθέτηση πιο αυστηρών κανόνων οικονομικής σύγκλισης σταδιακά περιόριζαν τη δυνατότητα άσκησης εθνικά ανεξάρτητης οικονομικής πολιτικής. Παρ' όλα αυτά, η Ελλάδα εξακολούθησε για μεγάλο μέρος της δεκαετίας του 1980 να εφαρμόζει παρεμβατικές πολιτικές σε αντίθεση με τις γενικές τάσεις

των ευρωπαϊκών χωρών [(Καζάκος, 2010, σ. 352, σ. 354-355), (OECD, 2024), (Νικολαΐδης Η, 2020)].

Η κυβέρνηση Παπανδρέου, παρότι είχε εξαγγείλει επεκτατική οικονομική πολιτική, κράτησε αρνητική στάση απέναντι στην ΕΟΚ, επιφυλακτική ως προς τις ευρωπαϊκές επιδοτήσεις και τις υποχρεώσεις της ενιαίας αγοράς. Αν και στα τέλη της δεκαετίας του 1980 η πλειοψηφία των ευρωπαϊκών κονδυλίων αφορούσε ενισχύσεις στον αγροτικό τομέα, η Ελλάδα δεν αξιοποίησε πλήρως τα διαθέσιμα χρηματοδοτικά εργαλεία [(Council of the EU, 2020), (Χατζηνικολάου Π, 2018), (OECD, 2024)].

Η δεκαετία του 1980 υπήρξε κομβική περίοδος για την ενσωμάτωση της χώρας στο ευρωπαϊκό θεσμικό πλαίσιο. Η νίκη του ΠΑΣΟΚ το 1981 βασίστηκε σε κοινωνικά στρώματα με χαμηλά εισοδήματα και οδήγησε σε πολιτικές αναδιανομής του πλούτου. Ωστόσο, η αναμενόμενη κοινωνική δικαιοσύνη δεν συνοδεύτηκε από βιώσιμη οικονομική μεγέθυνση ή αύξηση της παραγωγικότητας [(Πανταζίδης, 2002, σ. 68), (Αλογοσκούφης, 2024, σ. 70), (Papanikos, 2022)].

Παράλληλα, παρατηρήθηκε ανάπτυξη στους τομείς του λιανεμπορίου και των υπηρεσιών, καθώς οι δημόσιες δαπάνες υποστήριζαν την οικονομική δραστηριότητα, ιδιαίτερα σε αστικά κέντρα. Σημαντική επιτυχία της δεκαετίας αποτέλεσε η ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ το 1981, γεγονός που άνοιξε την πρόσβαση της χώρας σε ευρωπαϊκά κονδύλια, χρηματοδοτήσεις και πολιτικά δίκτυα [(Αλογοσκούφης, 2024, σ. 67), (European Commission, 2020), (Council of the EU, 2020)].

Μέσω της συμμετοχής στην ΕΟΚ, ξεκίνησε η χρηματοδότηση σημαντικών έργων υποδομής, ιδίως σε αγροτικές και περιφερειακές περιοχές. Τα κοινοτικά κονδύλια χρησιμοποιήθηκαν για οδικά έργα, αρδευτικά συστήματα και την ενίσχυση της γεωργικής παραγωγής [(OECD, 2024), (World Bank, n.d.)].

Στο ευρωπαϊκό επίπεδο, η δεκαετία χαρακτηρίστηκε από τη συνεχιζόμενη διαδικασία ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, με ορόσημο την υπογραφή της Συνθήκης του Μάαστριχτ τον Φεβρουάριο του 1992, η οποία καθόρισε τα κριτήρια σύγκλισης για την ένταξη στην ΟΝΕ και εισήγαγε ένα αυστηρό πλαίσιο δημοσιονομικής πειθαρχίας. Το 1993 ξεκίνησε η λειτουργία της ενιαίας ευρωπαϊκής αγοράς, εντείνοντας τον ανταγωνισμό και την ανάγκη για μεταρρυθμίσεις στις λιγότερο ανταγωνιστικές οικονομίες, όπως αυτή της Ελλάδας. Ωστόσο, την ίδια περίοδο, το ευρωπαϊκό νομισματικό σύστημα βρέθηκε υπό πίεση, με αλληπάλληλες κρίσεις στον Μηχανισμό Συναλλαγματικών Ισοτιμιών (ΜΣΙ), και το 1993 τα περιθώρια διακύμανσης των

ισοτιμιών διευρύνθηκαν στο $\pm 15\%$, περιορίζοντας την αξιοπιστία του συστήματος και προκαλώντας πρόσθετη αβεβαιότητα στις οικονομίες της περιφέρειας [(OECD, 2024), (Georgiopoulos G, 2012)].

Η πολιτική που ακολουθήθηκε μετά το 1974, ήταν ουσιαστικά μια αναδιανεμητική πολιτική, δηλαδή όλες οι κυβερνήσεις μέχρι το 1994 προσπάθησαν να κάνουν αναδιανομή του εισοδήματος. Σε αυτό συνετέλεσε και η δημιουργία της μεσαίας τάξης η οποία ήταν περιορισμένη μέχρι το '74, δημιουργούνται νέες τάξεις τόσο οι αγρότες όσοι δημόσιοι υπάλληλοι όσο και οι αυτοαπασχολούμενοι αρχίζουν και πιέζουν τις κυβερνήσεις για διανομή του εισοδήματος. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα της τις αυτόματες τιμαριθμικές αναπροσαρμογές στους μισθούς, αυξήσεις στους μισθούς, αύξηση στο κόστος του δημοσίου. Από την άλλη μεριά, οι υπηρεσίες που παρέχει το δημόσιο δεν είναι εμπορεύσιμες, όποτε κάπως να καλύψει αυτές τις δαπάνες οπότε τα δημόσια έσοδα αυτά ερχόντουσαν από τη φορολογία. Η μόνη περίοδος η οποία έγινε κάποια προσπάθεια μέχρι το 1994 για να σταθεροποιηθεί η οικονομία ήταν η διετία 1986-1988, η οποία όμως δεν απέδωσε τα προσδοκώμενα αποτελέσματα, και δεν μπόρεσε να επαναφέρει την οικονομία σε υψηλό ρυθμό ανάπτυξης. Επίσης, από το 1981 και μετά, η πολιτική της προσαρμογής των μισθών με βάση τον πληθωρισμό και με δεδομένα τα υψηλά επίπεδα πληθωρισμού που υπήρχε, οδήγησε στην αύξηση του ελληνικού χρέους. Παράλληλα, κάθε φορά που αυξάνεται το χρέος, αυξάνεται και η ανάγκη του δημοσίου για έσοδα, με αποτέλεσμα να φτάσουν σε ένα μοντέλο που οι παραγωγικές επενδύσεις ήταν πολύ περιορισμένες, οι δημόσιες δαπάνες ήταν πάρα πολύ υψηλές, και δεν υπήρχε μια τάση αναστροφής. Αυτό οδήγησε η οικονομία στην άσχημη ανταγωνιστική θέση. Ο δικομματισμός που επικρατούσε, ανάγκαζε τις κυβερνήσεις να υποκύπτουν στις πιέσεις της νέας τάξης, η οποία ήταν και η κυρίαρχη μάζα των ψηφοφόρων εκείνη την περίοδο. Αυτό το γεγονός εμπόδιζε την εφαρμογή μιας σταθερής οικονομικής πολιτικής. (Δ.Κουσενίδης, 2025)

3.3. ΕΠΙΤΥΧΙΕΣ-ΑΠΟΤΥΧΙΕΣ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΙΚΟΣΑΕΤΙΑΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΣΗΣ

Η ελληνική οικονομία επηρεάστηκε σημαντικά από τις διεθνείς εξελίξεις της δεκαετίας του 1970. Οι πετρελαϊκές κρίσεις των ετών 1973–1974 και 1979–1981 προκάλεσαν αύξηση του κόστους παραγωγής, μείωση της διεθνούς ζήτησης και πληθωριστικές πιέσεις. Παρότι πολλές ανεπτυγμένες χώρες κατάφεραν να αντισταθμίσουν μέρος των επιπτώσεων μέσω εξαγωγών προς τις πετρελαιοπαραγωγές χώρες, η Ελλάδα ανέδειξε τις διαρθρωτικές της αδυναμίες [(Καζάκος, 2010, σ. 294-295, σ. 306), (World Bank, n.d.), (OECD, 2024)]

Επιπλέον, η πολιτική πόλωση που επικράτησε μετά το 1977 μεταξύ των δύο μεγάλων κομμάτων εξουσίας (Νέα Δημοκρατία και ΠΑΣΟΚ), αναφορικά με τις προτεραιότητες της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής, σε συνδυασμό με την εγκατάλειψη των κανόνων δημοσιονομικής πειθαρχίας, συνέβαλε στη δημιουργία μη βιώσιμων δημοσιονομικών ελλειμμάτων και χρεών. Οι κυβερνήσεις, προκειμένου να χρηματοδοτήσουν τις προτεραιότητές τους, καταφεύγουν σε νομισματική χρηματοδότηση και δημόσιο δανεισμό, μεθόδους που δεν συνεπάγονται το άμεσο πολιτικό κόστος που συνεπάγονται σημαντικές αυξήσεις στη φορολογία. Αυτή η τάση ενισχυόταν κατά τις προεκλογικές περιόδους [(Πανταζίδης, 2002, σ. 38), (Τσακογλου Π, 2016), (IMF, 2013, σ. 5)].

Η νομισματική χρηματοδότηση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων και η ακολουθία υπερβολικών αυξήσεων στους μισθούς, στις τιμές και οι υποτιμήσεις του νομίσματος, οδήγησαν σε σημαντική και επίμονη αύξηση του πληθωρισμού, ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980. Ταυτόχρονα, οι επενδύσεις σε υποδομές υπέφεραν κάθε φορά που υπήρχαν προσπάθειες για τον έλεγχο των δημοσιονομικών ελλειμμάτων, δεδομένου ότι η μείωση των δημόσιων επενδύσεων είχε μικρότερο άμεσο πολιτικό κόστος σε σχέση με τη μείωση των τρεχουσών δαπανών για μισθούς και συντάξεις [(Καζάκος, 2010, σ. 351, σ. 354-356, σ. 379-380), (Bank of Greece, 2005)].

Η προετοιμασία της ελληνικής οικονομίας για ένταξη στην ΕΟΚ υπήρξε ελλιπής. Η δικτατορία είχε παγώσει τη συμφωνία σύνδεσης, ενώ η μεταπολιτευτική περίοδος επικεντρώθηκε κυρίως στη σταθεροποίηση του πολιτεύματος, όχι σε δομικές μεταρρυθμίσεις για σύγκλιση με την Ευρώπη [(European Commission, 2020), (Αλογοσκούφης, 2024, σ. 65)].

Παράλληλα, κατά την ίδια περίοδο, η ενδυνάμωση των συνδικάτων οδήγησε σε συνεχιζόμενες αυξήσεις στους μισθούς, καθώς και σε ρυθμίσεις των εργασιακών σχέσεων, που είχαν ως αποτέλεσμα την αύξηση του κόστους παραγωγής χωρίς αντίστοιχη αύξηση της

παραγωγικότητας. Αυτή η ενδυνάμωση των συνδικάτων προήλθε από την αύξηση της συμμετοχής των εργαζομένων στο συνδικαλιστικό κίνημα, μετά από μια μακρά περίοδο απαγορεύσεων και αυστηρά ελεγχόμενου συνδικαλισμού. Αυτό ήταν ένα πρόβλημα που η κυβέρνηση έπρεπε να αντιμετωπίσει, αν και δεν ήταν υπεύθυνη για την κατάσταση αυτή. Η συγκεντρωτική οργάνωση των ελληνικών συνδικάτων βοήθησε στον πολιτικό τους έλεγχο και στην λειτουργία τους ως μέσο υποστήριξης της εισοδηματικής πολιτικής της κυβέρνησης από τη μία πλευρά, και ως μέσο άσκησης αντιπολίτευσης στην οικονομική πολιτική της κυβέρνησης από την άλλη. Αυτή η πρακτική οδήγησε σε ρυθμίσεις των εργασιακών σχέσεων και σε μισθολογικές αυξήσεις, οι οποίες επιβάρυναν το κόστος παραγωγής και αποτέλεσαν μία από τις αιτίες που περιορίστηκε η ευελιξία των επιχειρήσεων και η ικανότητά τους να προσαρμοστούν στις μεταβαλλόμενες διεθνείς συνθήκες. (Πανταζίδης, 2002, σ. 54), (Καζάκος, 2010, σ. 303, σ. 307, σ. 319, σ. 356, σ. 357, σ. 360, σ. 472), (OECD, n.d.).

Ταυτόχρονα, κατά την ίδια περίοδο, ο δημόσιος τομέας της χώρας επεκτεινόταν συνεχώς. Η δημόσια απασχόληση αυξήθηκε γρήγορα, με αποτέλεσμα την αύξηση των κρατικών δαπανών για μισθούς και ημερομίσθια. Μετά το 1975, η δημόσια απασχόληση αυξανόταν ετησίως κατά 5% και έφτασε να αντιπροσωπεύει το 1/4 της συνολικής απασχόλησης. Η δημόσια κατανάλωση και οι μεταβιβάσεις σε διάφορους τομείς ως ποσοστό επί του ΑΕΠ αυξήθηκαν από 15% το 1973 σε 19,3% το 1976 και 24,6% το 1981, ενώ παράλληλα οι δημόσιες επενδύσεις ως ποσοστό του ΑΕΠ υποχώρησαν. Αυτή η εξέλιξη είχε αρνητική επίδραση στους ρυθμούς ανάπτυξης. Η φορολογική βάση άφηνε εκτός φορολογίας σχεδόν ολόκληρο τον αγροτικό πληθυσμό, και η εντεινόμενη φοροδιαφυγή είχε ως αποτέλεσμα την αργή αύξηση των φορολογικών εσόδων.

Παρά τις διαρθρωτικές αδυναμίες, υπήρχαν αλλαγές που θα έπρεπε να θεωρηθούν ως πηγές αισιοδοξίας. Η βιομηχανική δομή παρουσίαζε πρόοδο, ενώ σε ορισμένους θεσμούς της χώρας είχαν γίνει σημαντικές αλλαγές, όπως για παράδειγμα οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις του Ράλλη. Υπήρξε γενική αύξηση του βιοτικού επιπέδου μέσω των κρατικών παρεμβάσεων και των αυξήσεων στους μισθούς. Το 1975 ιδρύθηκε ο ΟΑΕΔ, συμβάλλοντας στην ενίσχυση της απασχόλησης, και το 1979 θεσπίστηκε ο 14ος μισθός, ενισχύοντας την αγοραστική δύναμη των εργαζομένων. Αυτή η πρόοδος μείωνε την απόσταση της χώρας από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα (το κατά κεφαλήν ΑΕΠ είχε ανέβει από 33% το 1960 σε 51% το 1977) και έδινε ελπίδες για ένταξη σε αυτήν. Το μορφωτικό επίπεδο είχε ανέβει, και μαζί του και η οικονομική παιδεία. Επιπλέον, την ίδια περίοδο ξεκινούσε η επιστροφή των μεταναστών από τη Βόρεια και Κεντρική Ευρώπη, ανθρώπων με γνώσεις αναπτυγμένων συστημάτων, αποταμιεύσεις και διάθεση να συνεισφέρουν στην ανάπτυξη της χώρας. Τέλος, η χώρα είχε επιτέλους σταθερή

κυβέρνηση και το πολιτικό σύστημα λειτουργούσε ομαλά. Όλα αυτά δεν προετοίμαζαν για ό,τι θα συνέβαινε το 1979.

Φτάνοντας στην δεκαετία του 1980, βλέπουμε ότι κατά εκείνα τα έτη υπήρξαν σημαντική αύξηση των δαπανών για υγεία παιδεία και κοινωνική ασφάλιση και επιπλέον εισήχθησαν νέα εργασιακά δικαιώματα όπως συλλογικές συμβάσεις και αυξήσεις μισθών οι οποίες ενίσχυσαν την κατανάλωση. Επιπρόσθετα υπήρξε ανάπτυξη σε τομείς όπως το λιανεμπόριο και οι υπηρεσίες.

Η δεκαετία χαρακτηρίστηκε από σημαντική αύξηση των κοινωνικών δαπανών, κυρίως στους τομείς της υγείας, της παιδείας και της κοινωνικής ασφάλισης [(Καζάκος, 2010, σ. 401), (Bank of Greece, 2005)]. Εισήχθησαν νέα εργασιακά δικαιώματα, όπως οι συλλογικές συμβάσεις και οι σημαντικές αυξήσεις στους μισθούς, που ενίσχυσαν την εγχώρια ζήτηση και την κατανάλωση [(Πανταζίδης, 2002, σ. 68), (OECD, 2024)].

Παράλληλα, παρατηρήθηκε ανάπτυξη στους τομείς του λιανεμπορίου και των υπηρεσιών, καθώς οι δημόσιες δαπάνες υποστήριξαν την οικονομική δραστηριότητα, ιδιαίτερα σε αστικά κέντρα. Σημαντική επιτυχία της δεκαετίας αποτέλεσε η ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ το 1981, γεγονός που άνοιξε την πρόσβαση της χώρας σε ευρωπαϊκά κονδύλια, χρηματοδοτήσεις και πολιτικά δίκτυα [(Αλογοσκούφης, 2024, σ. 67), (European Commission, 2020), (Council of the EU, 2020)].

Μέσω της συμμετοχής στην ΕΟΚ, ξεκίνησε η χρηματοδότηση σημαντικών έργων υποδομής, ιδίως σε αγροτικές και περιφερειακές περιοχές. Τα κοινοτικά κονδύλια χρησιμοποιήθηκαν για οδικά έργα, αρδευτικά συστήματα και την ενίσχυση της γεωργικής παραγωγής [(OECD, 2024), (World Bank, n.d.)].

Ωστόσο, η ίδια δεκαετία χαρακτηρίστηκε και από σοβαρές οικονομικές αποτυχίες. Το δημόσιο χρέος αυξήθηκε εκθετικά: από 22% του ΑΕΠ το 1980 σε πάνω από 80% το 1990 [(Τσακογλου Π, 2016), (IMF, 2013), (Συντακτική ομάδα Reuters, 2015)]. Τα δημοσιονομικά ελλείμματα ξεπέρασαν το 10% του ΑΕΠ, αντανακλώντας μια οικονομική πολιτική έντονου κρατικού παρεμβατισμού χωρίς αντίστοιχη αύξηση των εσόδων [(Καζάκος, 2010, σ. 405)].

Ο πληθωρισμός κινήθηκε σε πολύ υψηλά επίπεδα, με μέσο όρο άνω του 20% στη δεκαετία, ενώ η διαρκής υποτίμηση της δραχμής αύξησε το κόστος των εισαγωγών και επιδείνωσε τον πληθωρισμό και το εξωτερικό έλλειμμα [(Bank of Greece, 2005), (European Commission, 2020)].

Η ανταγωνιστικότητα της οικονομίας επιδεινώθηκε, καθώς η αύξηση των μισθών δεν συνοδεύτηκε από ανάλογη αύξηση της παραγωγικότητας. Το εμπορικό ισοζύγιο επιδεινώθηκε, καθώς οι εισαγωγές αυξάνονταν ταχύτερα από τις εξαγωγές [(OECD, 2024), (World Bank, n.d.)]. Αντί να αναδιαρθρωθούν, πολλές ζημιогόνες επιχειρήσεις κρατικοποιήθηκαν, επιβαρύνοντας ακόμη περισσότερο τον προϋπολογισμό. Οι ΔΕΚΟ (δημόσιες επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας) έλαβαν εκτεταμένες κρατικές επιδοτήσεις που αύξησαν το δημοσιονομικό κόστος, χωρίς ουσιαστική βελτίωση στην αποδοτικότητα τους [(Αλογοσκούφης, 2024, σ. 72), (Τσακογλου Π. κ.α, 2016)]. Η δημόσια διοίκηση χαρακτηριζόταν από πελατειακές σχέσεις και χαμηλό επίπεδο ελέγχου και διαφάνειας, κάτι που επιβάρυνε ακόμη περισσότερο την οικονομία και ανέδειξε τη θεσμική ανάγκη για μεταρρυθμίσεις [(Πολυχρονιάδης Μ., 2019), (Papanikos, 2022)].

Από την ‘Χαμένη δεκαετία του Οικονομικού Λαϊκισμού’, όπως την χαρακτηρίζει ο Π.Καζάκος (2001) δεν έλειψαν και τα οικονομικά σκάνδαλα. Ως ένα από τα μεγαλύτερα πλήγματα της δεκαετίας του 1980, χαρακτηρίζετε το σκάνδαλο Κοσκωτά, το οποίο δημιούργησε αρνητικές μακροπρόθεσμες επιπτώσεις στην ελληνική οικονομία, επιβαρύνοντας το δημόσιο χρέος, περιορίζοντας τις επενδύσεις και επιδεινώνοντας τη θέση της χώρας στο ευρωπαϊκό οικονομικό περιβάλλον (European Commission, 2020), (Αλογοσκούφης, 2024, σ. 76)].

Η δεκαετία του 1980 συνοδεύτηκε από αύξηση των κοινωνικών παροχών και ενίσχυση του κράτους πρόνοιας, αλλά και από σοβαρές οικονομικές ανισορροπίες. Ο πληθωρισμός, τα ελλείμματα και το χρέος διαμόρφωσαν ένα ευάλωτο μακροοικονομικό περιβάλλον, το οποίο θα απαιτούσε ριζικές μεταρρυθμίσεις τη δεκαετία του 1990 για να αποκατασταθεί η σταθερότητα και η αναπτυξιακή πορεία της χώρας.

4. Η ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΠΟΡΕΙΑΣ – Η ΑΝΑΚΑΜΨΗ ΚΑΙ ΟΙ ΑΠΟΤΥΧΙΕΣ(1994-2008)

Από το 1994 μέχρι το 1999 (την χρονιά της φούσκας του χρηματιστηρίου), είναι η περίοδος που η Ελλάδα προσπάθησε να εφαρμόσει μια πολιτική προετοιμασίας ώστε να ενταχθεί η χώρα στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ) ,να εφαρμοστούν δηλαδή οι όροι του Μάαστριχτ. Αυτή η πολιτική ονομάστηκε η πολιτική της σκληρής δραχμής.

Η ΟΝΕ ένα σημαντικό βήμα προς την ευρωπαϊκή ενοποίηση και αφορά τον συντονισμό των οικονομικών και δημοσιονομικών πολιτικών, την κοινή νομισματική πολιτική και την υιοθέτηση ενιαίου νομίσματος – του ευρώ.(Europa.eu)

Παρά τις δυσκολίες, η δεκαετία του 1990 υπήρξε καθοριστική για την πορεία σύγκλισης της Ελλάδας με την ΕΕ. Αν και συχνά αποσπασματικές και με περιορισμένα αποτελέσματα, οι προσπάθειες εκσυγχρονισμού και δημοσιονομικής εξυγίανσης έθεσαν τις βάσεις για τη μεταγενέστερη ένταξη στην ΟΝΕ. Η πολιτική της περιόδου επικεντρώθηκε στη μείωση των ελλειμμάτων, την αποκλιμάκωση του πληθωρισμού και την υιοθέτηση διαρθρωτικών αλλαγών, αν και θεσμικά εμπόδια και κοινωνική αντίσταση συχνά ανέκοπταν την πορεία των μεταρρυθμίσεων [(Αλογοσκούφης, 2024, σ. 85), (Bank of Greece, 2005)].

Οι οικονομικές εξελίξεις στην Ελλάδα από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 παρουσίασαν βελτίωση, καθώς η χώρα άρχισε να υιοθετεί πιο πειθαρχημένη δημοσιονομική πολιτική και να προχωρά σε μεταρρυθμίσεις με στόχο την ένταξή της στην Ευρωζώνη. Ωστόσο, η εικόνα αυτή δεν ήταν άμεσα ορατή. Ο πληθωρισμός επανήλθε στα υψηλά επίπεδα των αρχών της δεκαετίας του 1980, το πραγματικό ΑΕΠ παρέμεινε στάσιμο σε σύγκριση με το 1989 και οι δαπάνες της γενικής κυβέρνησης ανήλθαν στο 49% του ΑΕΠ. Παράλληλα, τα δημόσια έσοδα σημείωσαν βελτίωση σε σχέση με το 1989 (Πανταζίδης, 2002, κεφ. 4).

Τον Μάρτιο του 1993 εγκρίθηκε το πρώτο ελληνικό πρόγραμμα σύγκλισης για την περίοδο 1993–1998, το οποίο όμως αναθεωρήθηκε μετά τις εκλογές του Οκτωβρίου 1993 από τη νέα κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ. Το αναθεωρημένο πρόγραμμα εγκρίθηκε από το Συμβούλιο Υπουργών της Ε.Ε. τον Σεπτέμβριο του 1994. Παράλληλα, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Μαδρίτης (1995) καθόρισε τη διαδικασία μετάβασης στο τρίτο στάδιο της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης (ΟΝΕ), εντείνοντας την πίεση για προσαρμογή των εθνικών οικονομικών (Πανταζίδης, 2002, κεφ. 4).

Η Ελλάδα το 1994 απείχε σημαντικά από την ικανοποίηση των κριτηρίων του Μάαστριχτ για ένταξη στην ΟΝΕ. Το πρόγραμμα σύγκλισης περιλάμβανε στόχους όπως: μείωση πληθωρισμού, περιορισμό των δανειακών αναγκών της γενικής κυβέρνησης, επίτευξη πρωτογενούς πλεονάσματος και μείωση του ελλείμματος στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Η κύρια έμφαση δόθηκε στη δημοσιονομική προσαρμογή, την αποκλιμάκωση του πληθωρισμού και των επιτοκίων, αλλά και στη λήψη διαρθρωτικών μέτρων για τη στήριξη της μακροοικονομικής σταθερότητας (European Commission, 2020· IMF, 2013).

Ωστόσο, οι στόχοι κρίθηκαν ιδιαίτερα φιλόδοξοι και εν τέλει μη ρεαλιστικοί, δεδομένων των οικονομικών συνθηκών της εποχής. Οι βασικοί στόχοι του πληθωρισμού και του ελλείμματος της γενικής κυβέρνησης δεν επιτεύχθηκαν. Αντιθέτως, καταγράφηκε επιτυχία στην επίτευξη πρωτογενούς πλεονάσματος και στη βελτίωση της τρέχουσας διαχείρισης των δημοσίων οικονομικών. Η δημοσιονομική πρόοδος στηρίχθηκε κυρίως από την αύξηση των εσόδων, ενώ οι δημόσιες δαπάνες άρχισαν να αποκλιμακώνονται σταδιακά από το 1996, με τη μείωση των επιτοκίων και του κόστους εξυπηρέτησης του χρέους (Καζάκος, 2010, σ. 481· Αλογοσκούφης, 2024, σ. 96).

Το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών ξεπέρασε κατά πολύ τον στόχο του προγράμματος, γεγονός που αποδόθηκε στην πολιτική της «σκληρής δραχμής» και στη συναλλαγματική ανατίμηση, η οποία μείωσε την ανταγωνιστικότητα των εξαγωγών. Παρά τη μείωση του πληθωρισμού, η Ελλάδα συνέχισε να καταγράφει υψηλότερους ρυθμούς αύξησης τιμών σε σχέση με τους εταίρους της στην Ε.Ε. (OECD, 2024· Bank of Greece, 2005).

Από την πλευρά του κόστους εργασίας, οι ονομαστικές αμοιβές αυξήθηκαν ταχύτερα από τον πληθωρισμό την περίοδο 1994–1997. Ωστόσο, η παραγωγικότητα δεν ακολούθησε τον ίδιο ρυθμό, με αποτέλεσμα το μοναδιαίο κόστος εργασίας στη μεταποίηση να αυξηθεί και να οδηγήσει σε ανατίμηση της πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας έναντι των ευρωπαϊκών νομισμάτων. Αυτή η εξέλιξη μείωσε περαιτέρω την τιμολογιακή ανταγωνιστικότητα των ελληνικών προϊόντων (World Bank, n.d.).

Συνολικά, το πρόγραμμα σύγκλισης πέτυχε μερικούς ενδιάμεσους στόχους, κυρίως στο σκέλος της δημοσιονομικής διαχείρισης, αλλά απέτυχε να επιτύχει πλήρως τα κριτήρια του Μάαστριχτ έως το 1998. Εντούτοις, η εφαρμογή του συνέβαλε στη διαμόρφωση των συνθηκών για μια πιο αποφασιστική προσπάθεια προσαρμογής την επόμενη περίοδο, ιδίως μετά την ανάδειξη νέας κυβέρνησης το 1996, που έκανε την ένταξη στην ΟΝΕ κεντρικό πολιτικό στόχο (Council of the EU, 2020).

Με την ανάληψη της διακυβέρνησης από τον Κώστα Σημίτη το 1996, η ελληνική πολιτική ηγεσία έθεσε ως πρωταρχικό στόχο την ένταξη της Ελλάδας στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ). Η στρατηγική αυτή ενσωμάτωσε τον στόχο του ευρώ όχι μόνο ως οικονομική προτεραιότητα, αλλά ως εθνικό όραμα, συνδεδεμένο με την ευρωπαϊκή προοπτική, τη γεωπολιτική σταθερότητα και τη μακροχρόνια ανάπτυξη της χώρας [(Αλογοσκούφης, 2024), (Καζάκος, 2010 σελ. 485)].

Παρά τις επικρίσεις για μονοδιάστατη προσήλωση στον στόχο της ένταξης, η πολιτική αυτή απέφερε καρπούς. Η ένταξη της δραχμής στον Μηχανισμό Συναλλαγματικών Ισοτιμιών (ΜΣΙ) τον Μάρτιο του 1998 συνοδεύτηκε από υποτίμηση 12%, που δημιούργησε προσωρινές πληθωριστικές πιέσεις αλλά ενίσχυσε την ανταγωνιστικότητα. Η επακόλουθη νομισματική και δημοσιονομική πειθαρχία περιόρισε σταδιακά τον πληθωρισμό και ενίσχυσε τη μακροοικονομική σταθερότητα [(OECD, 2024), (IMF, 2013)].

Το επικαιροποιημένο Πρόγραμμα Σύγκλισης 1998–2001, υποβληθέν το καλοκαίρι του 1998, εντάχθηκε στο πλαίσιο του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης και προέβλεπε μείωση του ελλείμματος και του χρέους, καθώς και περιορισμό του πληθωρισμού. Παρά τις διεθνείς κρίσεις στην Ασία (1997) και στη Ρωσία (1998), η ελληνική οικονομία επέδειξε ανθεκτικότητα και διατήρησε την πορεία σύγκλισης [(European Commission, 2020), (Council of the EU, 2020)].

Το έλλειμμα της γενικής κυβέρνησης το 1998 υπολογίστηκε τελικά στο 2,5% του ΑΕΠ, εντός του ορίου του Μάαστριχτ. Παράλληλα, ο πληθωρισμός υποχώρησε στο 4,8%, και συνέχισε να αποκλιμακώνεται μέσω στοχευμένων φορολογικών παρεμβάσεων. Ο πρωτογενής στόχος της ένταξης στην ευρωζώνη επιτεύχθηκε: η Ελλάδα πληρούσε πλέον τα κριτήρια σύγκλισης και εγκρίθηκε επίσημα ως μέλος της ΟΝΕ τον Ιούνιο του 2000, με ένταξη το 2001 [(Παναζίδης, 2002, κεφ. 4)].

Παρά τις επιμέρους κοινωνικές αντιδράσεις απέναντι στα μέτρα λιτότητας και τη δημοσιονομική αυστηρότητα, η στρατηγική της περιόδου απέδωσε: η οικονομία ωρίμασε θεσμικά και μακροοικονομικά, η εμπιστοσύνη αυξήθηκε και η Ελλάδα προχώρησε στην επόμενη φάση της ευρωπαϊκής της πορείας [(Bank of Greece, 2005), (World Bank, n.d.)].

Η ευρωπαϊκή πορεία της Ελλάδας αποτελεί μια σύνθετη διαδικασία μετασχηματισμού σε πολιτικό, θεσμικό και οικονομικό επίπεδο. Από την αρχική σύνδεση με την ΕΟΚ μέχρι την ένταξη στην ευρωζώνη και τις μετέπειτα εξελίξεις, η διαδρομή αυτή αποκαλύπτει τόσο τις δυνατότητες όσο και τις προκλήσεις της ευρωπαϊκής ενσωμάτωσης. Η Ευρωπαϊκή πορεία είναι

μια ιστορικά σημαντική διαδικασία που σηματοδότησε τη σταδιακή ένταξη της χώρας στον πυρήνα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Η πορεία αυτή διαμόρφωσε τη σύγχρονη οικονομία της χώρας, και θέση της στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ).

4.1. ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΗΡΙΑΚΗ ΦΟΥΣΚΑ

Την επιτυχημένη πορεία της χώρας από το 1994 έως το 1998, ήρθε να κλονίσει η λεγόμενη χρηματιστηριακή φούσκα του 1999. Η χρηματιστηριακή φούσκα του 1999 στην Ελλάδα ήταν ένα από τα πιο χαρακτηριστικά οικονομικά γεγονότα της δεκαετίας του 1990. Το Χρηματιστήριο Αθηνών γνώρισε ραγδαία άνοδο και απότομη πτώση, οδηγώντας χιλιάδες επενδυτές σε τεράστιες οικονομικές απώλειες. Η έκρηξη των τιμών των μετοχών δεν βασίστηκε σε πραγματικά οικονομικά μεγέθη, αλλά σε κερδοσκοπικές τάσεις, αθέμιτες πρακτικές και υπερβολική αισιοδοξία. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1990, η ελληνική οικονομία παρουσίαζε σημάδια σταθεροποίησης και ανάπτυξης. Οι μεταρρυθμίσεις, οι ιδιωτικοποιήσεις και η προοπτική ένταξης της χώρας στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ) δημιούργησαν ένα θετικό επενδυτικό κλίμα. Το Χρηματιστήριο Αθηνών άρχισε να προσελκύει μεγάλες ροές κεφαλαίων τόσο από εγχώριους όσο και από ξένους επενδυτές. Οι μετοχές σημείωναν συνεχείς αυξήσεις, με αποδόσεις που έμοιαζαν εξωπραγματικές. Χιλιάδες Έλληνες, ακόμα και άτομα χωρίς προηγούμενη επενδυτική εμπειρία, άρχισαν να τοποθετούν τις αποταμιεύσεις τους στο χρηματιστήριο, πιστεύοντας ότι μπορούσαν εύκολα να κερδίσουν χρήματα. Η κορύφωση της ανόδου ήρθε το 1999, όταν ο Γενικός Δείκτης του Χρηματιστηρίου Αθηνών έφτασε στο ιστορικό του υψηλό των 6.355 μονάδων τον Σεπτέμβριο του 1999. Μέσα σε μόλις τρία χρόνια, το χρηματιστήριο είχε καταγράψει αύξηση μεγαλύτερη του 500% (Αλογοσκούφης, 2024).

Η υπερβολική ρευστότητα και η εύκολη πρόσβαση σε δανεισμό έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην τεχνητή αυτή άνοδο, καθώς οι τράπεζες προσέφεραν δάνεια για αγορά μετοχών, ενθαρρύνοντας τους πολίτες να δανείζονται προκειμένου να επενδύσουν. Η μεγάλη ρευστότητα τροφοδότησε την άνοδο των τιμών, χωρίς να βασίζεται σε πραγματική οικονομική ανάπτυξη. Ταυτόχρονα, πολλές μικρές και αμφιβόλου ποιότητας εταιρείες εισήχθησαν στο χρηματιστήριο, υποσχόμενες υπερκέρδη χωρίς να έχουν σταθερά οικονομικά θεμέλια, ενώ μεγάλες επιχειρήσεις προχώρησαν σε αυξήσεις μετοχικού κεφαλαίου, αντλώντας κεφάλαια από το χρηματιστήριο χωρίς ουσιαστικό επενδυτικό σχέδιο. Ο χρηματιστηριακός πυρετός ενισχύθηκε από φήμες και εσωτερική πληροφόρηση, με αποτέλεσμα οι επενδυτές να

αγοράζουν μετοχές χωρίς να εξετάζουν τις πραγματικές αξίες των εταιρειών και οι τιμές των μετοχών να εκτοξεύονται πολύ πάνω από την πραγματική τους αξία. Παράλληλα, η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ προωθούσε ένα αισιόδοξο αφήγημα για την ελληνική οικονομία, καθώς η χώρα προετοιμαζόταν για την είσοδο στην ΟΝΕ. Η άνοδος του χρηματιστηρίου θεωρήθηκε «λαϊκός καπιταλισμός» και παρουσιάστηκε ως μέσο εύκολου πλουτισμού για όλους. [(Μ.Πολυχρονιάδης , 2019), (Χ.Πολίτης, 2016)].

Η αναστροφή της τάσης ξεκίνησε το φθινόπωρο του 1999, όταν οι μεγάλοι επενδυτές άρχισαν να αποσύρουν τα κεφάλαιά τους από την αγορά. Το Χρηματιστήριο Αθηνών κατέγραψε διαδοχικές πτώσεις, ενώ οι μικροεπενδυτές, που είχαν τοποθετήσει τις αποταμιεύσεις τους σε μετοχές, βρέθηκαν εκτεθειμένοι. Το 2000, ο Γενικός Δείκτης υποχώρησε κάτω από τις 4.000 μονάδες, ενώ τα επόμενα χρόνια οι απώλειες συνεχίστηκαν. Πολλές εταιρείες που είχαν εισαχθεί στο χρηματιστήριο είτε χρεοκόπησαν είτε παρουσίασαν τεράστιες ζημιές, αφήνοντας τους επενδυτές με άνευ αξίας μετοχές. Πολλοί πολίτες έχασαν τις αποταμιεύσεις τους, καθώς είχαν επενδύσει χωρίς εμπειρία και με τη λανθασμένη πεποίθηση ότι το χρηματιστήριο ήταν ένας σίγουρος τρόπος πλουτισμού. Η κατάρρευση της φούσκας προκάλεσε σοβαρές κοινωνικές και οικονομικές συνέπειες, καθώς πολλοί άνθρωποι βρέθηκαν υπερχρεωμένοι και οικονομικά κατεστραμμένοι.

Οι συνέπειες της χρηματιστηριακής φούσκας υπήρξαν σημαντικές. Υπολογίζεται ότι περισσότεροι από 1,5 εκατομμύριο Έλληνες συμμετείχαν στο χρηματιστήριο εκείνη την περίοδο, με τους περισσότερους να χάνουν σημαντικά ποσά. Η απώλεια εμπιστοσύνης στο χρηματιστήριο επηρέασε αρνητικά την οικονομία, ενώ πολλές επιχειρήσεις που είχαν βασιστεί στις χρηματιστηριακές αντλήσεις κεφαλαίων κατέρρευσαν. Παράλληλα, η κυβέρνηση αναγκάστηκε να λάβει μέτρα για τη σταθεροποίηση της οικονομίας, ενώ η απώλεια κεφαλαίων από το χρηματιστήριο περιόρισε την κατανάλωση και την επενδυτική δραστηριότητα. Νομικές και πολιτικές επιπτώσεις υπήρξαν επίσης, καθώς πολλές υποθέσεις χειραγώγησης μετοχών κατέληξαν στη δικαιοσύνη, χωρίς όμως να αποδοθούν ουσιαστικές ευθύνες, ενώ το γεγονός αποτέλεσε μείζον πολιτικό ζήτημα, με την κυβέρνηση να κατηγορείται ότι ενθάρρυνε την κερδοσκοπία και δεν προστάτευσε τους επενδυτές.

Η χρηματιστηριακή φούσκα του 1999 ήταν ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα οικονομικής φούσκας, όπου η ανεξέλεγκτη κερδοσκοπία και η έλλειψη ρυθμιστικών μηχανισμών οδήγησαν σε πρόσκαιρο πλουτισμό και τελικά σε μαζικές απώλειες. Το γεγονός άφησε βαθιά σημάδια στην ελληνική κοινωνία και οικονομία, καθώς ενίσχυσε τη δυσπιστία των πολιτών απέναντι

στις αγορές και επηρέασε τη μελλοντική πορεία της χώρας. Παρόλο που η Ελλάδα κατάφερε να ενταχθεί στην Ευρωζώνη το 2001, η κρίση του 1999 αποτέλεσε προειδοποίηση για τις διαρθρωτικές αδυναμίες της οικονομίας, οι οποίες επανεμφανίστηκαν στη μεγάλη κρίση χρέους της δεκαετίας του 2010[(Πολυχρονιάδης Μ, 2019), (Πολίτης Χ., 2016)].

Ξεπερνώντας-αν και επιφανειακά όπως θα φανεί στην συνέχεια- την χρηματιστηριακή κρίση, η Ελλάδα το 2001 εντάχθηκε στην ευρωζώνη υιοθετώντας το ευρώ ως επίσημο νόμισμα. Η είσοδος στο κοινό νόμισμα συνοδεύτηκε από πτώση των επιτοκίων δανεισμού, καθώς οι αγορές θεωρούσαν πλέον τη χώρα πιο αξιόπιστη και με μικρότερο ρίσκο. Αυτή η εξέλιξη οδήγησε σε αύξηση των επενδύσεων, της κατανάλωσης και των δημόσιων δαπανών [(Πανταζίδης, 2002, σ. 248), (Αλογοσκούφης, 2024, σ. 310)].

Οι κύριοι παράγοντες οι οποίοι στήριζαν την οικονομική ανάπτυξη ήταν η αύξηση των δημοσίων επενδύσεων κυρίως μέσω των κοινοτικών πλαισίων στήριξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης η αύξηση της ιδιωτικής κατανάλωσης λόγω της μεγαλύτερης πρόσβασης σε τραπεζικό δανεισμό η ενίσχυση του τραπεζικού τομέα η οποία προσέφερε εύκολα δάνεια τόσο στα νοικοκυριά όσο και στις επιχειρήσεις και η προετοιμασία για τους ολυμπιακούς αγώνες του 2004 η οποία τροφοδότησε την ανάπτυξη σε τομείς όπως οι κατασκευές οι μεταφορές και ο τουρισμός. Ωστόσο η ανάπτυξη αυτή δεν συνοδεύτηκε από αύξηση της παραγωγικότητας ή βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας. Οι εισαγωγές αυξάνονταν ταχύτερα τις εξαγωγές δημιουργώντας ένα συνεχώς διευρυμένο έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών.

4.2. ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ

Όπως προαναφέρθηκε, το επόμενο χρονικά γεγονός που έλαβε μέρος στην χώρα και επηρέασε την οικονομία της μετά την ένταξη της στην ζώνη του ευρώ, ήταν οι ολυμπιακοί αγώνες του 2004. Οι ολυμπιακοί αγώνες της Αθήνας το 2004 αποτέλεσαν ένα από τα μεγαλύτερα γεγονότα στην ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας τόσο σε αθλητικό όσο και σε οικονομικό επίπεδο. Η διεξαγωγή των αγώνων είχε σημαντικές επιπτώσεις στην οικονομία της χώρας τόσο βραχυπρόθεσμα όσο και μακροπρόθεσμα.

Η προετοιμασία για τους Ολυμπιακούς Αγώνες οδήγησε σε μια από τις μεγαλύτερες περιόδους δημόσιων και ιδιωτικών επενδύσεων στη χώρα. Χρηματοδοτήθηκαν μεγάλα έργα υποδομής, τα οποία βελτίωσαν τη λειτουργία της οικονομίας και συνέβαλαν στην αναβάθμιση της εικόνας

της Ελλάδας. Η κατασκευή του νέου Διεθνούς Αερολιμένα Αθηνών "Ελευθέριος Βενιζέλος", το μετρό της Αθήνας, ο προαστιακός σιδηρόδρομος και η Αττική Οδός διευκόλυναν τη μετακίνηση των κατοίκων και των επισκεπτών [(Τράπεζα της Ελλάδος, 2004-2005, σ. 45)].

Επίσης, ανακαινίστηκαν ιστορικά κτίρια, αναπτύχθηκαν νέες ηχητικές εγκαταστάσεις και υλοποιήθηκαν μεγάλα έργα ανάπλασης σε περιοχές της Αττικής. Κατά τη διάρκεια των προετοιμασιών για τους αγώνες, δημιουργήθηκαν χιλιάδες νέες θέσεις εργασίας σε τομείς όπως οι κατασκευές, ο τουρισμός και οι υπηρεσίες. Αυτό συνέβαλε στη μείωση της ανεργίας και στην τόνωση της οικονομικής δραστηριότητας [(Paranikos, 2022, σ. 37)].

Επιπρόσθετα, οι αγώνες προσέλκυσαν εκατομμύρια επισκέπτες και έφεραν παγκόσμια δημοσιότητα στην Ελλάδα, η οποία με τη σειρά της ανέδειξε την ικανότητά της να διαχειριστεί ένα τόσο μεγάλο γεγονός. Αυτό είχε θετικές επιπτώσεις στην οικονομία, καθώς ενίσχυσε την εμπιστοσύνη των ξένων επενδυτών και αύξησε την ανταγωνιστικότητα της χώρας στις διεθνείς αγορές [(Τράπεζα της Ελλάδος, 2004-2005, σ. 47)].

Παρά τις θετικές επιδράσεις όμως, η οικονομική διαχείριση των ολυμπιακών αγώνων χαρακτηρίστηκε από σοβαρά προβλήματα τα οποία συνέβαλαν στην επιδείνωση των δημοσιονομικών της χώρας. Το συνολικό κόστος των αγώνων υπολογίζεται ότι ξεπέρασε τα 9 δισεκατομμύρια ευρώ, ποσό πολύ υψηλότερο από τις αρχικές προβλέψεις (Paranikos, 2022, σ. 38). Η πλειονότητα των δαπανών χρηματοδοτήθηκε με δημόσιο δανεισμό αυξάνοντας ήδη το υψηλό χρέος της χώρας. Η Ελλάδα δεν διέθετε ισχυρή οικονομία για να υποστηρίξει τέτοιες δαπάνες χωρίς επιπτώσεις στα δημοσιονομικά οικονομικά. Σε αντίθεση με άλλες χώρες που φιλοξένησαν ολυμπιακούς αγώνες, η ελληνική οικονομία δεν κατάφερε να αξιοποιήσει τις επενδύσεις για να αποκομίσει μακροχρόνια οικονομικά οφέλη. Πέρα από την ανικανότητα της χώρας να υποστηρίξει τον όγκο των δαπανών ένα εξίσου μεγάλο πρόβλημα που προέκυψε μετά τη διεξαγωγή των αγώνων ήταν η αδυναμία αξιοποίησης των αθλητικών εγκαταστάσεων πολλές εγκαταστάσεις έμειναν αναξιόπιστες και εγκαταλείφθηκαν το υψηλό κόστος συντήρησης των υποδομών επιβάρυνε τον κρατικό προϋπολογισμό και η έλλειψη μακροχρόνιου σχεδιασμού για τη χρήση των εγκαταστάσεων οδήγησε στην υποβάθμισή τους (H.Smith, 2023).

Αν και οι αγώνες παρείχαν προσωρινή ώθηση στην οικονομία δεν κατάφεραν να δημιουργήσουν ένα διατηρήσιμο μοντέλο ανάπτυξης η κατασκευαστική δραστηριότητα επιβραδύνθηκε μετά το 2004 καθώς καθώς η ζήτηση για μεγάλα έργα μειώθηκε και η αύξηση

του τουρισμού δεν διατηρήθηκε στο βαθμό που αναμενόταν καθώς δεν υπήρξε επαρκής στρατηγική εκμετάλλευση της διεθνούς προβολής της χώρας.

Επιπλέον η περίοδος των ολυμπιακών αγώνων συνέβαλε στην ενίσχυση μιας κουλτούρας οικονομικής ευφορίας η οποία βασιζόταν σε δανεισμό και όχι σε πραγματική παραγωγική ανάπτυξη. Το κράτος των ΗΠΑ για να χρηματοδοτήσει δαπάνες χωρίς να λαμβάνει μέτρα δημοσιονομικής προσαρμογής και οι πολίτες βλέποντας την οικονομία να ανθεί προσωρινά αύξησαν την κατανάλωσή τους και τη χρήση δανείων (Smith H., 2023).

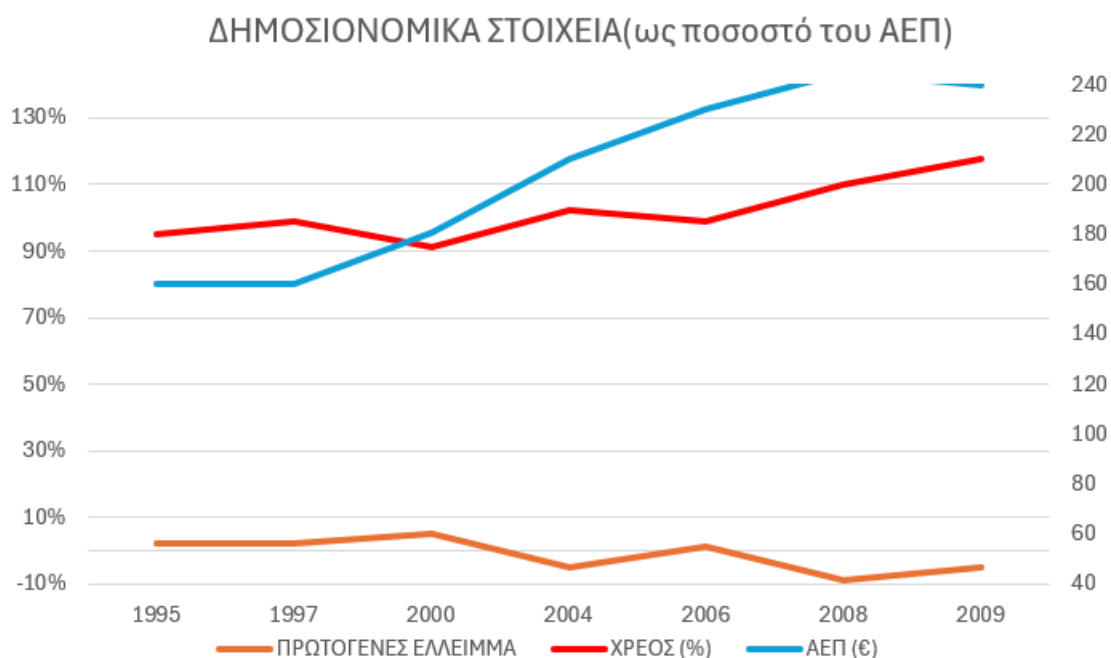
Κατηγορία	Ποσό (€ δισ.)	Σχόλια
Συνολικό κόστος	8,5 – 11	Υποδομές, ασφάλεια, υγεία, πολιτιστικά έργα
Έσοδα (ΑΤΗΟC)	2,1	Χορηγίες, τηλεοπτικά δικαιώματα, εισιτήρια
Καθαρό κόστος για το Δημόσιο	~7 – 9	Μετά την αφαίρεση εσόδων
Αύξηση ΑΕΠ	+2,5%	Βραχυπρόθεσμη ενίσχυση ΑΕΠ (εκτίμηση IOBE)
Θέσεις εργασίας	+44.000	Εκτιμώμενες νέες θέσεις (κατασκευαστικός και τουριστικός τομέας)
Μακροπρόθεσμο δημόσιο χρέος	+14,5	Συσχέτιση με τη μεταολυμπιακή αύξηση χρέους (πηγές: IOBE, Manning & Napier)

4.3. ΤΑ ΛΑΘΗ ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ

Μετά το 2004, η ελληνική οικονομία εμφάνισε θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης, οι οποίοι όμως στηρίζονταν σε μη βιώσιμα θεμέλια. Το τραπεζικό σύστημα ενίσχυσε τη ρευστότητα στην οικονομία με ευρεία παροχή καταναλωτικών και στεγαστικών δανείων, γεγονός που οδήγησε σε υπερκατανάλωση και φούσκα στον τομέα των ακινήτων (ΤΕ–ΙΟΒΕ, 2020, σ. 41). Την ίδια περίοδο, η κυβέρνηση Καραμανλή προχώρησε σε αύξηση των δημοσίων δαπανών χωρίς επαρκή έλεγχο των ελλειμμάτων. Η συνεχής προσφυγή στον εξωτερικό δανεισμό χρησιμοποιήθηκε ως βασικό μέσο χρηματοδότησης των ελλειμμάτων, χωρίς να ληφθούν διαρθρωτικά μέτρα για τον περιορισμό τους (ΤΕ–ΙΟΒΕ, 2020, σ. 43).

Η μαζική προσφυγή των νοικοκυριών σε τραπεζικό δανεισμό ενίσχυσε τη ζήτηση για ακίνητα και κατανάλωση, εντείνοντας την εσωτερική ανισορροπία. Ωστόσο, η παραγωγικότητα της εργασίας δεν αυξανόταν με τον ίδιο ρυθμό όπως οι μισθοί, με αποτέλεσμα να μειώνεται η ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας έναντι των άλλων χωρών της Ευρωζώνης (ΤΕ–ΙΟΒΕ, 2020, σ. 46). Επιπλέον, η απουσία δομικών μεταρρυθμίσεων επιδείνωσε τις μακροοικονομικές ανισορροπίες.

Από το 1996 και για σχεδόν 10 χρόνια, η εικόνα δείχνει να αλλάζει ριζικά.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 8 ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ-ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΣ ΕΛΛΕΙΜΜΑ&ΧΡΕΟΣ&ΑΕΠ (ΩΣ ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΟΥ ΑΕΠ) 1974-1994
ΠΗΓΗ (OECD, EUROSTAT, ΕΛΣΤΑΤ, IMF, WORLD BANK)

Στο παραπάνω διάγραμμα, φανερώνεται ξεκάθαρα πως η δημοσιονομική κατάσταση έχει αρχίσει να νοικοκυρεύεται, με το έλλειμμα έχει μετατραπεί σε πλεόνασμα. Ακόμη και στην τριετία του 2005-2007, τα ελλείμματα δεν είναι ιδιαίτερα υψηλά ενώ και ο πληθωρισμός κυμαίνεται σε χαμηλά μονοψήφια νούμερα.

Δύο πράγματα εξηγούν αυτό το παράδοξο. Το πρώτο είναι η δημιουργική λογιστική. Σήμερα ξέρουμε πως με τη βοήθεια μεγάλης τράπεζας του εξωτερικού, ένα διόλου ευκαταφρόνητο μέρος του χρέους κρυφά μετατράπηκε σε παράγωγα συμβόλαια τα λεγόμενά ΣΟΥΑΠΣ, τα οποία τότε δεν προσμετρώνταν στο χρέος βάσει των λογιστικών προτύπων εκείνης της εποχής. Χρησιμοποιήθηκε δηλαδή ένα περίπλοκο χρηματοοικονομικό τρικ για να κρυφτεί χρέος ώστε να μη θορυβηθούν οι εταίροι.(Κ.Μαρινάκης,2021)

το δεύτερο ήταν ότι κάποια στιγμή το υπουργείο οικονομίας της Ελλάδας ξεκίνησε να συμπεριλαμβάνει στο ΑΕΠ κάποια αγαθά και υπηρεσίες που προηγουμένως δεν περιλαμβανόταν όπως για παράδειγμα την πορνεία. αυτό έγινε με μοναδικό σκοπό να φουσκώνει το ΑΕΠ έτσι ώστε το χρέος που εκφραζόταν ως ποσοστό επί του ΑΕΠ να εμφανίζεται μικρότερο.(Κ.Μαρινάκης,2021)

Μέχρι το 2008 το γενικό οικονομικό κλίμα στη χώρα ήταν ακόμη καλό. δημοσιογράφοι πολιτικοί ακόμη και άνθρωποι της αγοράς σου έδιναν την εντύπωση πως από τότε που η χώρα είχε πει στην ευρωζώνη η οικονομία έχει στρώσει. Ακόμη και όταν ξεκίνησε η παγκόσμια χρηματοοικονομική κρίση το 2007 η γενική εντύπωση ήταν πως η Ελλάδα δεν είχε να φοβηθεί τίποτα.

Όλα αυτά, μέχρι το τέλος του καλοκαιριού του 2008, όταν το ελληνικό χρέος άγγιζε πλέον το 110% του ΑΕΠ τη στιγμή που οι αγορές δεν είχαν την παραμικρή διάθεση να συνεχίσουν να δανείζουν σε οποιονδήποτε παρουσίαζε έστω και μέτριο πιστωτικό ρίσκο.

Η ευημερία της περιόδου αποδείχθηκε πλασματική, καθώς στηριζόταν κυρίως σε εξωτερικό δανεισμό και όχι σε παραγωγική αναδιάρθρωση. Το 2008, με την έναρξη της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης από τις ΗΠΑ, οι τράπεζες περιόρισαν την παροχή νέων δανείων και η παγκόσμια ζήτηση υποχώρησε, επηρεάζοντας έντονα και την Ελλάδα (ΤΕ-ΙΟΒΕ, 2020, σ. 49). Οι πρώτες συνέπειες της κρίσης φάνηκαν στην επιβράδυνση της οικονομικής δραστηριότητας και στη σταδιακή αμφισβήτηση της δημοσιονομικής αξιοπιστίας της χώρας.

5. Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ

Η περίοδος 2010–2018 χαρακτηρίστηκε από βαθιά οικονομική κρίση, η οποία οδήγησε στην εφαρμογή τριών προγραμμάτων δημοσιονομικής προσαρμογής, γνωστών ως μνημονίων. Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, τα μνημόνια απέτρεψαν την άμεση χρεοκοπία της χώρας, αλλά επιβλήθηκαν υπό αυστηρή επιτήρηση και περιλάμβαναν σκληρά μέτρα λιτότητας, τα οποία προκάλεσαν ύφεση και εκτόξευση της ανεργίας. Ο τρίτος δανειακός μηχανισμός που εφαρμόστηκε το 2015 ενίσχυσε περαιτέρω τους ελεγκτικούς μηχανισμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην ελληνική οικονομία, ωστόσο η ύφεση και η υψηλή ανεργία περιόρισαν την αποτελεσματικότητα των δημοσιονομικών στόχων (Chatzistavrou, 2016).

Το πρώτο μνημόνιο υπογράφηκε στις 2 Μαΐου 2010, όταν η Ελλάδα ζήτησε τη βοήθεια του ευρωπαϊκού μηχανισμού στήριξης και του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου για να αποφύγει τη χρεοκοπία. Η συμφωνία προέβλεπε πακέτο δανεισμού ύψους 110 δισεκατομμυρίων ευρώ με αντάλλαγμα αυστηρά μέτρα λιτότητας. οι όροι του προγράμματος με βάση την ορολογία της εποχής, ήταν ότι η χώρα έπρεπε να λάβει μέτρα δημοσιονομικής εξυγίανσης- που ομολογουμένως ήταν απαραίτητα-(Κ.Μαρινάκης 2022). Τέτοια ήταν, ο έλεγχος των δημοσίων δαπανών, η πάταξη της φοροδιαφυγής, η εκλογίκευση κάποιων εξωφρενικών ωφελημάτων στο ασφαλιστικό σύστημα, η άρση εμποδίων εισόδου σε επαγγέλματα και αγορές και η απελευθέρωση των κρατικών μονοπωλίων. Παράλληλα όμως, προβλεπόταν και κάτι που ονομάστηκε δημοσιονομική προσαρμογή. Η δημοσιονομική προσαρμογή, ήταν στην ουσία εσωτερική υποτίμηση. Αυτό σήμαινε μείωση μισθών και συντάξεων, περιορισμό των εργασιακών δικαιωμάτων, αύξηση της φορολογίας και η κατάργηση πολλών κοινωνικών δαπανών. (Theodoropoulou & Watt, 2015), (Basu & Miroshnik, 2015).

Τα αποτελέσματα αυτών των μέτρων ήταν καταστροφικά για την οικονομία: το ΑΕΠ της χώρας μειώθηκε κατά 8,9% το 2011, η ανεργία ξεπέρασε το 20%, η εσωτερική ζήτηση κατέρρευσε και πολλές επιχειρήσεις έκλεισαν (Polychroniou, 2011), (Dassiou, 2015). Η κρίση επηρέασε σοβαρά και το κράτος πρόνοιας, καθώς οι δαπάνες για υγεία και εκπαίδευση μειώθηκαν σημαντικά. Αυτή τη διετία τέθηκαν στόχοι οι οποίοι ήταν μη ρεαλιστικοί, έφερε ελάχιστο έως και καθόλου χρήμα στη χώρα για να καταπολεμήσει την ύφεση συρρίκνωσε το ΑΕΠ και αύξησε το χρέος που υποτίθεται πως θα έλεγχε. Η μεγαλύτερη αποτυχία του πρώτου μνημονίου, ήταν ότι έδωσε την εντύπωση στους Έλληνες πολίτες αλλά και σε πολλούς ευρωπαίους πώς υλοποιήθηκε όχι για να βοηθήσει τη χώρα αλλά για να την τιμωρήσει για τις αμαρτίες του παρελθόντος.(κ.Μαρινάκης, 2022). Ο στόχος του προγράμματος, δεν ήταν να μειωθεί το χρέος της χώρας, αλλά να μειωθεί η έκθεση του ευρωπαϊκού τραπεζικού συστήματος

σε αυτό το χρέος , βοηθώντας τις ξένες τράπεζες να ξεφορτωθούν το μεγαλύτερο μέρος του ελληνικού χρέους. Το μόνο θετικό που μπορεί να εντοπιστεί ως αποτέλεσμα του πρώτου μνημονίου, είναι ότι έστω και με αυτό τον τρόπο ξεκίνησε η χώρα να ξεπερνά την ψευδαίσθηση των πενήντα και πλέον ετών, πώς μπορεί επ' αόριστόν να ευημερεί με δανεικά. Από πλευράς βοήθειας όμως για τους Έλληνες, το μνημόνιο δεν αποτέλεσε τίποτα παραπάνω από μια απλή αλλαγή του σε ποιόν χρωστάει το ίδιο τερατώδες ποσό που έτσι κι αλλιώς δεν θα μπορούσαν να αποπληρώσουν.(Κ.Μαρινάκης,2022). Παρά τις μεγάλες θυσίες, η ελληνική οικονομία δεν κατάφερε να επιστρέψει σε θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης, οδηγώντας τελικά στην ανάγκη δεύτερου πακέτου στήριξης το 2012 (Kyriazis et al., 2016).

Το δεύτερο μνημόνιο υπογράφηκε τον Μάρτιο του 2012, ως απάντηση στην αποτυχία του πρώτου προγράμματος να επαναφέρει την οικονομία σε τροχιά ανάπτυξης και στον συνεχιζόμενο εκτροχιασμό του χρέους. Προέβλεπε νέα δανειακή ενίσχυση ύψους 130 δισεκατομμυρίων ευρώ και ταυτόχρονα υλοποιήθηκε η μεγαλύτερη αναδιάρθρωση χρέους στην ιστορία της ευρωζώνης, με «κούρεμα» περίπου 100 δισεκατομμυρίων ευρώ σε ομόλογα που κατείχαν ιδιώτες επενδυτές. Αν και η αναδιάρθρωση μείωσε σημαντικά το ελληνικό δημόσιο χρέος, προκάλεσε μεγάλες ζημιές στις ελληνικές τράπεζες και ασφαλιστικά ταμεία, οι οποίες χρειάστηκαν επείγουσα ανακεφαλαιοποίηση (IMF, 2013).

Το νέο πρόγραμμα λιτότητας προέβλεπε περαιτέρω μειώσεις σε συντάξεις και μισθούς, αυστηροποίηση του φορολογικού πλαισίου, κατάργηση συλλογικών συμβάσεων, μείωση του κατώτατου μισθού και μεγαλύτερη ευελιξία στις απολύσεις. Εντατικοποιήθηκε επίσης το πρόγραμμα ιδιωτικοποιήσεων, με πώληση κρατικών επιχειρήσεων και δημόσιας γης για τη μείωση του χρέους (European Commission, 2023).

Το δεύτερο μνημόνιο μείωσε το χρέος του ελληνικού δημοσίου προς ιδιώτες κατά περίπου 106 δισεκατομμύρια αυτό το ποσό όμως δεν είναι σε καμία περίπτωση το καθαρό όφελος του προγράμματος. Από τα 106 δις. Τα 37 δις έπρεπε να πάνε πίσω στις τράπεζες και άλλα 14 δις επανεμφανίστηκαν άμεσα από τους θεσμούς στη χώρα στο πλαίσιο του δεύτερου μνημονίου έτσι πριν το ελληνικό χρέος βρισκόταν στα 356 δις ενώ με την ολοκλήρωσή του έπεσε στα 305 δις μειωμένος δηλαδή κατά 51 δισεκατομμύρια. Από αυτά, τα 14 ήταν χρέος που το δημόσιο οφείλει στον εαυτό του, δηλαδή στα ταμεία, και το οποίο κάποια στιγμή έπρεπε να ξαναμπει στη θέση του, οπότε το καθαρό οικονομικό όφελος ήταν για την Ελλάδα 37 δισεκατομμύρια ευρώ που αναλογούσε στα συνολικά κούρεμα 10,4% (Κ.Μαρινάκης, 2022)

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 9 ΧΡΕΟΣ ΜΕΤΑ ΤΟ PSI 2011-2015
 ΠΗΓΗ: (ΜΕΛΕΤΗ Κ.ΜΑΡΙΝΑΚΗ, OECD, EUROSTAT, ΕΛΣΤΑΤ, IMF, WORLD BANK)

Παρά τις προσπάθειες, η οικονομική κατάσταση συνέχισε να επιδεινώνεται: το ΑΕΠ συνέχισε να συρρικνώνεται, η ανεργία εκτοξεύθηκε στο 27% το 2013, ενώ η πολιτική αστάθεια εντάθηκε, οδηγώντας σε αλληπάλληλες εκλογικές αναμετρήσεις και ενίσχυση της κοινωνικής δυσαρέσκειας (IMF, 2013).

το δεύτερο μνημόνιο βαπτίστηκε επιτυχία, όμως τα οικονομικά δεδομένα διαψεύδουν αυτό το αφήγημα αφού στην πραγματικότητα το ελληνικό χρέος δεν τέθηκε ποτέ υπό έλεγχο. Αντιθέτως συνέχιζε να αυξάνεται τα επόμενα χρόνια και ως απόλυτο ποσό και ως ποσοστό του ΑΕΠ ακόμη και όταν η χώρα έφτασε λίγο πολύ να εξαλείψει τα πρωτογενή ελλείμματα. Αυτό οφειλόταν στο ότι το κούρεμα ήταν ανεπαρκές και οι δόσεις των δανείων ασφυκτικές και άμεσες, μην αφήνοντας πόρους που θα μπορούσαν να διατεθούν για ανάπτυξη.

Το 2015, η κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ-ΑΝΕΛ εξελέγη με την υπόσχεση να καταργήσει τα μνημόνια και να τερματίσει τα μέτρα λιτότητας. Ωστόσο, οι διαπραγματεύσεις με τους ευρωπαίους δανειστές οδήγησαν σε αδιέξοδο, με αποτέλεσμα η Ελλάδα να μην καταβάλει τη δόση προς το ΔΝΤ τον Ιούνιο του 2015, γεγονός που την κατέστησε η πρώτη ανεπτυγμένη χώρα που βρέθηκε σε καθεστώς καθυστέρησης πληρωμών στο Ταμείο (European Commission, 2019).

Από την άνοιξη του 2015 είχε αρχίσει να επικρατεί στην ελληνική αγορά η αίσθηση ότι η διαπραγμάτευση θα τραβήξει στα άκρα. Αυτό δημιούργησε σημαντική ανασφάλεια και ξεκίνησε να προκαλεί μαζική φυγή κεφαλαίων προς το εξωτερικό δημιουργώντας έντονη έλλειψη ρευστότητας στην ελληνική οικονομία, με αποτέλεσμα το ελληνικό τραπεζικό

σύστημα δυσκολεύεται όλο και περισσότερο να παρέχει ρευστότητα στην εγχώρια αγορά η οποία σιγά σιγά στεγνώνει.(Κ.Μαρινάκης, 2022)

Ακολούθησε τραπεζική κρίση, επιβολή περιορισμών στην κίνηση κεφαλαίων (capital controls) και κλείσιμο των τραπεζών για τρεις εβδομάδες. Παρά τη νίκη του «όχι» στο δημοψήφισμα της 5ης Ιουλίου 2015, η κυβέρνηση οδηγήθηκε σε νέο γύρο διαπραγματεύσεων και υπέγραψε τον Αύγουστο του 2015 το τρίτο μνημόνιο, συνοδευόμενο από νέο πακέτο χρηματοδότησης ύψους 86 δισεκατομμυρίων ευρώ (European Commission, 2019).

Μετα την μαραθώνια σύνοδο κορυφής στις 13/07/2015 η ελληνική αντιπροσωπεία αποχώρησε έχοντας αποσκευές το νέο τρίτο μνημόνιο. Το τρίτο μνημόνιο συνέχισε τη λογική της λιτότητας και της υπερφορολόγησης. Υποχρέωση της Ελλάδας θα ήταν να αυξήσει τον ΦΠΑ, να κόψει τις συντάξεις, να απελευθερώσει την αγορά εργασίας να προχωρήσει σε ιδιωτικοποιήσεις αξίας 50 δισεκατομμυρίων, να φροντίσει για υψηλά δημοσιονομικά πλεονάσματα. Σε αντάλλαγμα, η χώρα θα λάμβανε νέα δάνεια ύψους 86 δισεκατομμυρίων ευρώ σε ορίζοντα τριετίας, μεταξύ των οποίων και ένα πακέτο 25 δισεκατομμυρίων που θα προοριζόταν για την αναστήλωση του τραπεζικού συστήματος.(Κ.Μαρινάκης, 2022)

Το τρίτο πρόγραμμα περιλάμβανε διατήρηση των προηγούμενων μέτρων λιτότητας, μεταρρυθμίσεις στο φορολογικό και συνταξιοδοτικό σύστημα, ιδιωτικοποιήσεις και την υποχρέωση επίτευξης πρωτογενών πλεονασμάτων 3,5% του ΑΕΠ έως το 2022. Αν και πολιτικά επώδυνο, το πρόγραμμα συνέβαλε σταδιακά στη σταθεροποίηση της οικονομίας. Από το 2017 και ιδιαίτερα το 2018 η ελληνική οικονομία άρχισε να ανακάμπτει, η ανεργία υποχώρησε κάτω από το 20% και η ανάπτυξη υποστηρίχθηκε κυρίως από τις εξαγωγές και τον τουριστικό τομέα (European Commission, 2019).

5.1. ΜΝΗΜΟΝΙΑ: ΕΠΙΤΥΧΙΑ Η ΑΠΟΤΥΧΙΑ;

Η εφαρμογή των μνημονίων στην Ελλάδα αποτελεί ένα από τα πλέον αμφιλεγόμενα κεφάλαια της σύγχρονης οικονομικής ιστορίας της χώρας. Οι γνώμες δίστανται σχετικά με το αν τα προγράμματα δημοσιονομικής προσαρμογής και μεταρρυθμίσεων υπήρξαν επιτυχή ή αν οδήγησαν την ελληνική οικονομία σε βαθύτερη κρίση. Η αξιολόγηση των μνημονίων εξαρτάται από το κριτήριο που χρησιμοποιείται και από τη γωνία των διαφόρων φορέων και αναλυτών.

Από την πλευρά των δανειστών, δηλαδή της Ευρωπαϊκής Ένωσης, του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ) και της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, τα μνημόνια θεωρήθηκαν επιτυχή επειδή απέτρεψαν την ανεξέλεγκτη χρεοκοπία της Ελλάδας και την πιθανή της έξοδο από την ευρωζώνη. Μέσω των τριών προγραμμάτων στήριξης, η χώρα εξασφάλισε πάνω από 260 δισεκατομμύρια ευρώ σε δανεισμό, γεγονός που της έδωσε τον απαραίτητο χρόνο για να προσαρμόσει τα δημόσια οικονομικά της (Πανταζίδης, 2010, σ. 195).

Η δημοσιονομική κατάσταση της χώρας σταθεροποιήθηκε, καθώς το πρωτογενές έλλειμμα που ξεπερνούσε το -15% του ΑΕΠ το 2009 μετατράπηκε σε πρωτογενή πλεονάσματα μετά το 2016 (Προκαταρκτική Έκθεση ΕΑΔΧ, 2015, σ. 28). Επιπλέον, βελτιώθηκε η ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας μέσω της μείωσης του κόστους εργασίας, ενώ το 2019 η χώρα κατάφερε να επιστρέψει στις διεθνείς αγορές δανειζόμενη με ιστορικά χαμηλά επιτόκια (Νικολαΐδης Η, 2020).

Ωστόσο, τα θετικά αυτά αποτελέσματα συνοδεύτηκαν από βαριές συνέπειες για την ελληνική οικονομία και την κοινωνία. Η Ελλάδα βίωσε μια από τις χειρότερες οικονομικές υφέσεις στην ιστορία της, με το ΑΕΠ να μειώνεται συνολικά κατά 25% μεταξύ 2010 και 2013, ενώ η ανεργία εκτοξεύτηκε στο 27,5% το 2013, με ιδιαίτερα αρνητικές επιπτώσεις στους νέους (Τσακογλου Π., 2016). Η πολιτική της λιτότητας που επιβλήθηκε χαρακτηρίστηκε υπερβολική, καθώς περιελάμβανε δραστικές περικοπές σε μισθούς, συντάξεις και δημόσιες δαπάνες, γεγονός που περιόρισε τη ζήτηση και βάθυνε την ύφεση (Πανταζίδης, 2010, σ. 203).

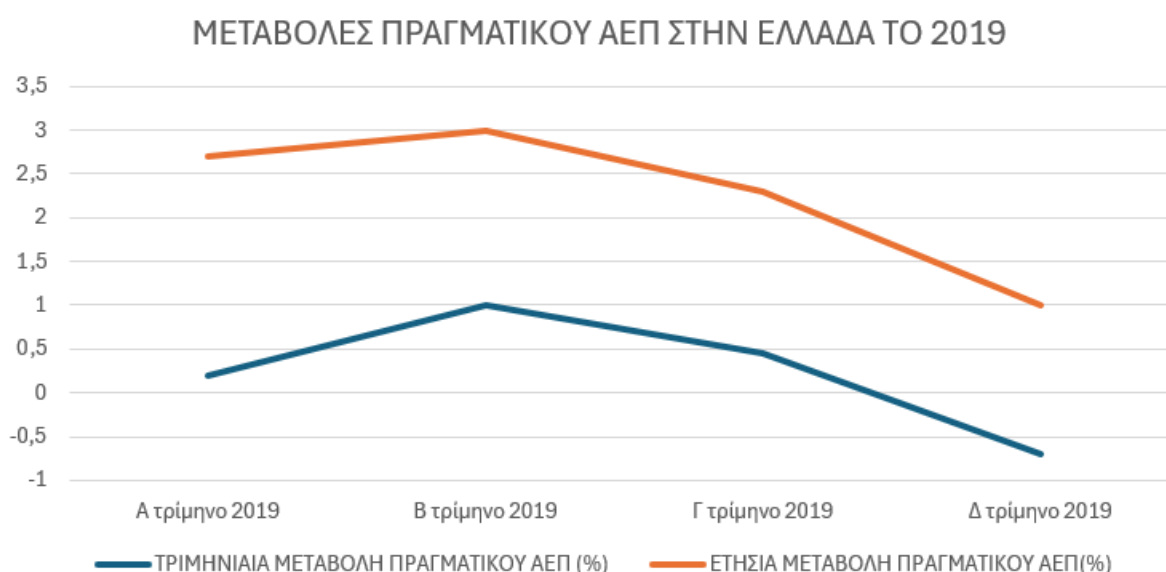
Παρά τις τεράστιες θυσίες, το δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ δεν μειώθηκε αλλά αντίθετα αυξήθηκε από 127% σε 180%, και ξεπέρασε το 200% το 2020 λόγω της πανδημίας του COVID-19 (Νικολαΐδης Η., 2020). Η αναποτελεσματικότητα του πρώτου μνημονίου αναγνωρίστηκε ακόμη και από το ΔΝΤ, το οποίο το 2013 παραδέχθηκε ότι είχε υποεκτιμήσει τις επιπτώσεις της λιτότητας στην ελληνική οικονομία (IMF Ex-Post Evaluation, 2013).

Από πολιτικής πλευράς, η εφαρμογή των μνημονίων οδήγησε σε βαθιές κοινωνικές και πολιτικές ανακατατάξεις. Η οργή κατά των πολιτικών λιτότητας γέννησε έντονες κοινωνικές διαμαρτυρίες, πολιτική πόλωση και την άνοδο νέων πολιτικών δυνάμεων όπως ο ΣΥΡΙΖΑ, που αρχικά αντιτάχθηκε στα μνημόνια αλλά τελικά εφάρμοσε το τρίτο πρόγραμμα στήριξης το 2015 (Νικολαΐδης Η., 2017, σ. 33). Το 2015 αποτέλεσε κομβικό έτος, καθώς η κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ-ΑΝΕΛ διαπραγματεύτηκε σκληρά με τους δανειστές, φτάνοντας σε ένα δημοψήφισμα για το αν η Ελλάδα έπρεπε να δεχτεί τους όρους ενός νέου μνημονίου. Παρά το γεγονός ότι ο λαός απέρριψε τους όρους με 61% στο «όχι», τελικά υπογράφηκε ένα ακόμα αυστηρότερο πρόγραμμα στήριξης, γνωστό ως τρίτο μνημόνιο.

Η περιπέτεια των μνημονίων μπορούσε να έχει τερματιστεί το 2015 αφού υπέρτατος στόχος των θεσμών να σώσουν το ευρωπαϊκό τραπεζικό σύστημα είχε ήδη επιτευχθεί. Αν σκεφτούμε πως μπήκαμε σε αυτή την περιπέτεια με χρέος 353 δις και βγήκαμε με 355 δις βλέπουμε πως το να θεωρεί κανείς ότι τα μνημόνια ωφέλησαν την Ελλάδα είναι απλός παραλογισμός (Κ.Μαρινάκης, 2022). Επιπλέον, η επιβολή των μνημονίων από πολλούς χαρακτηρίζονται όχι μόνο αποτυχία για την Ελλάδα, αλλά και για τους δανειστές. Η οκταετής παλινωδία των πακέτων διάσωσης που τελικά ακολούθησε δεν ήταν καθόλου φθηνή για τους εταίρους, το συνολικό ποσό που έφθασαν να εκταμιεύσουν στην Ελλάδα -χωρίς να υπολογίζονται τα άλλα κόστη που τελικά επωμίστηκαν λόγω της κρίσης όπως οι ανακεφαλαιοποιήσεις ευρωπαϊκών τραπεζών και άλλα - ήταν 288 δις, δηλαδή όσο ήταν το 90% του ελληνικού χρέους το 2010. (Κ.Μαρινάκης, 2022) Δυστυχώς λοιπόν η οικονομική κρίση χρέους ήταν μια περιπέτεια χωρίς αίσιο τέλος από αυτές που το μόνο όφελος που μπορεί να προσδοκεί κανείς είναι να πήραμε σαν λαός το μάθημά μας αν δεν προσέχουμε εμείς τα οικονομικά του οίκου μας ας μην περιμένουμε μετά από τους άλλους να μας βοηθήσουν. (Κ.Μαρινάκης, 2022) Συμπερασματικά, η αξιολόγηση των μνημονίων εξαρτάται από το ποιος θα κρίνει και με ποιο κριτήριο. Οι δανειστές και όσοι εστιάζουν στη δημοσιονομική σταθεροποίηση τα θεωρούν επιτυχία, ενώ όσοι δίνουν έμφαση στις κοινωνικές συνέπειες και τη διαρκή ύφεση τα θεωρούν αποτυχία. Το μόνο βέβαιο είναι ότι άφησαν μια βαριά κληρονομιά, με την ελληνική οικονομία να εισέρχεται στη δεκαετία του 2020 με ανοιχτές πληγές και διαρθρωτικές αδυναμίες που εξακολουθούν να επηρεάζουν την ανάπτυξη της.

6. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ 2009-ΠΑΝΔΗΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ

Τον Αύγουστο του 2018, η Ελλάδα ολοκλήρωσε τα προγράμματα διάσωσης και ανέκτησε πρόσβαση στις αγορές, αν και υπό αυστηρή επιτήρηση. Η οικονομία παρουσίασε θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης 1,9% το 2018 και 2% το 2019, ενώ η ανεργία μειώθηκε περαιτέρω. Παρ' όλα αυτά, η χώρα εξακολουθούσε να αντιμετωπίζει σημαντικές προκλήσεις όπως το υψηλό δημόσιο χρέος, το οποίο βρισκόταν άνω του 180% του ΑΕΠ, τις χαμηλές επενδύσεις και τη βαριά φορολογική επιβάρυνση. Η κυβέρνηση εφάρμοσε πολιτικές ενίσχυσης της ανάπτυξης, αλλά η δομή της ελληνικής οικονομίας παρέμενε ευάλωτη (CNN Greece, 2018).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 10 ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΥ ΑΕΠ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ 2019
ΠΗΓΗ (OECD, EUROSTAT, ΕΛΣΤΑΤ, IMF, WORLD BANK)

Η Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ) κατέγραψε για το 2019 ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας κατά 1,9% σε όρους όγκου, διατηρώντας έτσι τον ρυθμό ανάπτυξης σε επίπεδα αντίστοιχα με την προηγούμενη χρονιά. Ανά τρίμηνο, το πρώτο τρίμηνο του 2019 παρουσίασε θετική μεταβολή 0,2% σε σχέση με το προηγούμενο τρίμηνο και αύξηση 2,7% σε σύγκριση με το αντίστοιχο τρίμηνο του 2018. Το δεύτερο τρίμηνο σημειώθηκε ανάπτυξη 1% σε σχέση με το πρώτο τρίμηνο του ίδιου έτους και 2,8% σε σύγκριση με το δεύτερο τρίμηνο του 2018. Το τρίτο τρίμηνο παρουσίασε μικρότερη ανάπτυξη 0,4% σε τριμηνιαία βάση, αλλά 2,3% σε ετήσια, ενώ το τέταρτο τρίμηνο του 2019 αν και το πραγματικό ΑΕΠ αυξήθηκε κατά 1% σε σχέση με το προηγούμενο έτος, παρατηρήθηκε συρρίκνωση 0,7% σε σχέση με το προηγούμενο τρίμηνο, οδηγώντας σε οριακό carry over effect για το 2020.

Σε όρους ονομαστικού ΑΕΠ, το πρώτο τρίμηνο του 2019 καταγράφηκε αύξηση 2,1% σε σύγκριση με το αντίστοιχο τρίμηνο του 2018, ενώ το δεύτερο και τρίτο τρίμηνο εμφάνισαν αυξήσεις 3% και 1,2% αντίστοιχα. Το τέταρτο τρίμηνο του 2019 παρουσίασε σταθερότητα σε σχέση με το 2018. Συνολικά, το ονομαστικό ΑΕΠ για το 2019 ανήλθε σε 187.048 εκατομμύρια ευρώ, σημειώνοντας αύξηση περίπου 1,5% σε σχέση με τα 184.153 εκατομμύρια του 2018. Ο αρνητικός αποπληθωριστής στήριξε τον πραγματικό ρυθμό ανάπτυξης της οικονομίας, δεδομένου ότι το 2018 είχε σημειωθεί αύξηση του ονομαστικού ΑΕΠ κατά 2,5% σε σχέση με το 2017.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 11 ΑΝΕΡΓΙΑ 2010-2020
ΠΗΓΗ (OECD, EUROSTAT, ΕΛΣΤΑΤ, IMF, WORLD BANK)

Η κυβέρνηση προέβλεπε για το 2020 ανάπτυξη της τάξης του 2,4%, χωρίς όμως να λαμβάνει υπόψη αστάθμητους παράγοντες, όπως την πανδημία του κορωνοϊού, που τελικά επηρέασαν σημαντικά την οικονομική πορεία.

Στο παραπάνω διάγραμμα καταγράφεται η πορεία του ποσοστού ανεργίας ανά μήνα από τον Ιανουάριο του 2005 έως τον Ιανουάριο του 2020, με τις τιμές να αντιστοιχούν στα ποσοστά ανεργίας κάθε Ιανουαρίου. Από το 2010 παρατηρείται σταδιακή αύξηση της ανεργίας, η οποία κορυφώθηκε τον Ιανουάριο του 2014 στο 27%. Από εκεί και πέρα, ακολουθεί μια σταθερή αποκλιμάκωση, με το ποσοστό να μειώνεται σε 25,7% το 2015, 24,2% το 2016, 23,1% το 2017, 20,4% το 2018, 18,5% το 2019 και 16,4% τον Ιανουάριο του 2020. Βάσει αυτής της συνεχούς

μείωσης της ανεργίας και της θετικής οικονομικής πορείας, με την κυβέρνηση να προβλέπει ανάπτυξη 2,4% για το 2020, αναμένεται περαιτέρω μείωση της ανεργίας κατά τη διάρκεια του υπόλοιπου έτους.

Από το 2009 έως το 2013, η ανεργία στην Ελλάδα παρουσίαζε ανοδική τάση, και έκτοτε μειώνεται. Το ίδιο μοτίβο, αλλά λιγότερο έντονο, υπάρχει και στην Ε.Ε. Αξίζει να σημειωθεί, πως στην Ελλάδα ενώ σήμερα η ανεργία έχει επιστρέψει σε ποσοστά προ κρίσης, ο αριθμός των απασχολούμενων έχει μειωθεί κατά 295 χιλιάδες, λόγω του brain drain και της μείωσης του πληθυσμού.(Μαντές Α., Μαρινάκης Κ. , 2025)

6.1. ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗ

Παρά τις μεταρρυθμίσεις που έχουν γίνει στη διάρκεια της Γ Ελληνικής Δημοκρατίας, η δημόσια διοίκηση στην Ελλάδα εξακολουθεί να αντιμετωπίζει σοβαρές παθογένειες και ελλείψεις. Ένα βασικό πρόβλημα είναι η «νομομανία», δηλαδή η αυστηρή προσκόλληση στο κανονιστικό πλαίσιο ως κύριο εργαλείο σχεδιασμού και εφαρμογής πολιτικών, χωρίς να δίνεται η απαραίτητη προσοχή στο ανθρώπινο δυναμικό και τις λειτουργίες της διοίκησης (Μαϊστρος, 2009 σ. 176-177). Επιπλέον, υπάρχει μια εμμονή στη συνεχή αλλαγή των δομών της δημόσιας διοίκησης, χωρίς να αξιοποιείται η θεσμική μνήμη, καθώς κάθε νέα κυβέρνηση αναδιαμορφώνει τις διοικητικές δομές επικαλούμενη τη δημοκρατική αρχή, γεγονός που προκαλεί διάσπαση της διοικητικής συνέχειας και αποδυναμώνει το διοικητικό σύστημα (Μαϊστρος, 2009 σ. 178).

Επιπρόσθετα, η ελληνική δημόσια διοίκηση δυσκολεύεται να προσαρμόσει ρυθμίσεις και καινοτομίες που υιοθετούν άλλες χώρες, λόγω της έλλειψης ευελιξίας και προσαρμοστικότητας (Μαϊστρος, 2009 σ.177). Η πολυνομία, δηλαδή η ύπαρξη πληθώρας νόμων και ρυθμίσεων, συχνά οδηγεί σε ασάφεια κατά την εφαρμογή τους και αυξημένη γραφειοκρατία, με αποτέλεσμα να αυξάνονται οι διοικητικές υποχρεώσεις και να σπαταλώνται πόροι (Σωτηρόπουλος & Χριστόπουλος, 2016: 33). Η πολυνομία συνδέεται επίσης με την κακή ποιότητα των νόμων και των θεσμών, που συχνά χάνουν τον αρχικό τους στόχο, προκαλώντας δυσαρέσκεια σε πολίτες και επιχειρήσεις και διαβρώνοντας την εμπιστοσύνη στους κρατικούς θεσμούς (Σωτηρόπουλος & Χριστόπουλος, 2016 σ. 33).

Τέλος, η δυσκολία της ελληνικής διοίκησης να προσαρμοστεί στις απαιτήσεις του ευρωπαϊκού διοικητικού μηχανισμού και η αδυναμία της να καταστήσει τη δημόσια διοίκηση περισσότερο

εξωστρεφή οδηγούν σε αρνητική αντίληψη των πολιτών για τις υπηρεσίες που λαμβάνουν, αυξάνοντας την αποξένωση τους από τις διοικητικές δομές (Καραφώτη, 2013 σ.56-57, Μαΐστρος, 2009 σ.179).

6.2. Η ΔΙΑΧΕΙΡΗΣΗ ΚΑΙ Ο ΑΝΤΥΚΤΥΠΟΣ ΤΟΥ COVID-19 ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Πριν εξαπλωθεί η πανδημία το 2020, συνολική εικόνα της Ελληνικής οικονομίας ήταν πολύ καλή. Το 2019 είχε κλείσει με ανάπτυξη 1,9%, ενώ για το 2020 υπολογιζόταν 2,4%. Η ανεργία είχε μια διαρκή αποκλιμάκωση, ενώ βελτιωμένο ήταν και το εμπορικό ισοζύγιο του πρώτου διμήνου του έτους σε σχέση με αυτό του προηγούμενου. Ο δείκτης οικονομικού κλίματος (ESI), ήταν υψηλός και μμεγαλύτερος από τον μέσο Ευρωπαϊκό, όπως και ο δείκτης Υπευθύνων Προμήθειών (PMI), ενώ η οικοδομική δραστηριότητα είχε σημαντική αύξηση σε σχέση με το 2019. Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε ότι η Ελληνική οικονομία είχε προοπτικές να προχωρήσει με μακροοικονομική ισορροπία και εντονότερους αναπτυξιακούς ρυθμούς και αυτό θα περιμέναμε να αποτυπωθεί στους οικονομικούς δείκτες των επόμενων μηνών.

Ο αντίκτυπος στην οικονομία με την εμφάνιση του ιού και τα περιοριστικά μέτρα που αποφάσισε η κυβέρνηση ήταν μεγάλος. Επιχειρήσεις με πλήθος από εργαζόμενους ανέστειλαν την λειτουργία τους, αλλά και από αυτές που συνέχισαν την λειτουργία τους η πλειοψηφία κατέγραφε μείωση του τζίρου. Σύμφωνα με στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ που ανακοινώθηκαν το 14,6% των επιχειρήσεων ήτοι 205.984 επιχειρήσεις με πάνω από ένα εκατομμύριο εργαζόμενους σε αυτές, βρίσκονται σε αναστολή λειτουργίας μετά από κρατική διαταγή. Οι κλάδοι οικονομικής δραστηριότητας με αναστολή λειτουργίας σε ποσοστό μεγαλύτερο του 80% ήταν η εκπαίδευση (ποσοστό 88,8%), τα καταλύματα (ποσοστό 87,1%), οι Αθλητικές δραστηριότητες και δραστηριότητες διασκέδασης και ψυχαγωγίας (ποσοστό 86,7%) και η εστίαση (ποσοστό 80,9%) με συνολικά 821.870 αριθμό απασχολούμενων να μένει, προσωρινά, χωρίς δουλειά. Από τις επιχειρήσεις που συνέχισαν να λειτουργούν και ανήκουν στις μικρές και πολύ μικρές επιχειρήσεις, δηλαδή στο 99% των ελληνικών επιχειρήσεων με προσφορά στο 80% των ιδιωτικών θέσεων εργασίας, σύμφωνα με έρευνα της ΓΣΕΒΕΕ, το 74% κατέγραψε μείωση του τζίρου, ενώ μόλις το 9% αύξηση. Τονίζουν δε, ότι το κυριότερο πρόβλημα με το οποίο θεωρούν ότι θα βρεθούν αντιμέτωποι στο μέλλον θα είναι η έλλειψη ρευστότητας. Ο δείκτης οικονομικού κλίματος χειροτέρευσε έντονα τον μήνα Απρίλιο και κατήλθε στις 99,3

μονάδες, έναντι 109,4 μονάδων τον πρωτότερο μήνα και των 113,2 μονάδων του Φεβρουαρίου (IOBE, 2020). Οι προσδοκίες επιδεινώθηκαν σε όλους τους τομείς. Η μείωση του Ελληνικού δείκτη ήταν μικρότερη από την αντίστοιχη του Ευρωπαϊκού μέσου όρου διότι το μεγάλο κτύπημα στην οικονομική δραστηριότητα στην Ελλάδα, θα έρθει πιο αργά σε σχέση με τις Ευρωπαϊκές οικονομίες, όταν θα πληγεί ο τουρισμός. Η παραγωγή και η ζήτηση μειώθηκαν με τον μεγαλύτερο ρυθμό από την έναρξη διεξαγωγής της έρευνας τον Μάιο του 1999. Το αρνητικό κλίμα που υπάρχει και η συνεχιζόμενη αβεβαιότητα, οδηγούν σε μείωση των προσδοκιών.

Η Ελληνική κυβέρνηση για να αντιμετωπίσει την καθίζηση της οικονομίας αναγκάστηκε να πάρει μια σειρά από μέτρα. Ο ρόλος του δημοσίου τομέα είναι κομβικός αφού συμφωνά με το κέντρο προγραμματισμού και οικονομικών ερευνών (ΚΕΠΕ) , κάθε 1 δις αύξησης των κρατικών δαπανών επιφέρει αύξηση της οικονομίας κατά 1,487 δις και μείωση της απασχόλησης κατά 33.500 απασχολούμενους, ενώ με κρατικές δαπάνες στα 5δις (αντιστοιχεί σε 2,7% του ΑΕΠ), έχουμε αύξηση του ΑΕΠ κατά 3,97 μονάδες και της απασχόλησης κατά 167 χιλιάδες απασχολούμενους. Η κυβέρνηση υπολογίζεται ότι έχει πάρει μέτρα ύψους 6,8δις ευρώ, ενώ έχει υποσχεθεί περεταίρω ενίσχυση της ρευστότητας μέσω προγραμμάτων ΕΣΠΑ και της Ευρωπαϊκής τράπεζας επενδύσεων. Τα μέτρα αυτά δεν τα πήρε με τη λογική «χρήματα από το ελικόπτερο» όπως ενδεχομένως έκαναν άλλες χώρες αλλά προσπάθησε στοχευόμενα να τονίσει συγκεκριμένες κατηγορίες πολιτών με περιοδικές δέσμες μέτρων.

Η κυβέρνηση ανήγγειλε μια σειρά μέτρων για την αντιμετώπιση των επιπτώσεων που επρόκειτο να επιφέρει η πανδημική κρίση στην χώρα. Η πρώτη δέσμη μέτρων που ανήγγειλε η κυβέρνηση περιλάμβανε καταρχάς την ενίσχυση του τομέα της υγείας, με επιπλέον χρηματοδότηση ώστε να προετοιμαστεί το βέλτιστο δυνατό για την υποδοχή και περίθαλψη των νέων ασθενών. Πήρε πρωτοβουλία για σειρά νομοθετικών ρυθμίσεων σε εργασιακά θέματα ώστε να διευκολυνθούν οι λόγω προσωρινής παύσης λειτουργίας της επιχείρησης με κρατική εντολή μικρά παιδιά τους που δεν θα πήγαιναν σχολείο, για ιατρικούς λόγους κλπ. Τέλος έδωσε τη δυνατότητα για αναστολή πληρωμής φορολογικών και ασφαλιστικών υποχρεώσεων σε επιχειρήσεις που είχαν προσωρινή παύση λειτουργίας με κρατική εντολή.

Η δεύτερη δέσμη μέτρων περιλάμβανε κυρίως τα παρακάτω. Πρώτον, ένα μεγάλο πλαίσιο χρηματοδότησης, υπό τη μορφή επιστρεπτέας προκαταβολής, με μακρύ χρονικό ορίζοντα αποπληρωμής και την ύπαρξη περιόδου χάριτος, για όλες εκείνες τις επιχειρήσεις που πλήττονται άμεσα, συνολικού ύψους €1 δισ. Δεύτερον, αποζημίωση ύψους 800€ των περίπου

500.000 εργαζομένων, στους οποίους έγινε προσωρινή αναστολή της σύμβασης με κρατική εντολή αναστολής λειτουργίας της επιχείρησης, συνολικού δημοσιονομικού κόστους περίπου 450 εκατομμύρια ευρώ. Για το σκοπό αυτό δημιουργήθηκε η σελίδα supportemployees.yeka.gr. Επιπρόσθετα ανακοινώθηκε η κάλυψη από το κράτος των ασφαλιστικών εισφορών των εργαζομένων με βάση το σύνολο του ονομαστικού τους μισθού. Τρίτον, για τις επιχειρήσεις συγκεκριμένων Κωδικών Αριθμών Δραστηριότητας (ΚΑΔ), αναβολή για 4 μήνες όλων των φορολογικών υποχρεώσεων, για οφειλές μέχρι τον 22 Μάρτιο. Οι ΚΑΔ αυτοί συμπεριλάμβαναν όλες τις επιχειρήσεις, τους αυτοαπασχολούμενους και τις ατομικές επιχειρήσεις που είτε σταμάτησαν με κρατική εντολή, είτε με πρωτοβουλία του ιδιοκτήτη, είτε υπολειτουργούσαν. Τέταρτον, την αναστολή πληρωμής κατά τρεις μήνες, όλων των ασφαλιστικών εισφορών των ελεύθερων επαγγελματιών και αυτοαπασχολούμενων για το μήνα Φεβρουάριο. Η αναστολή δεν θα περιλαμβάνει τυχόν τόκους και προσαυξήσεις. Πέμπτον, επίδομα 800€ μέσω της πλατφόρμας <https://www.aade.gr/mybusinesssupport> σε όποιον είναι ελεύθερος επαγγελματίας ή αυτοαπασχολούμενος, ιδιοκτήτης ατομικής επιχείρησης ή προσωπικής εταιρείας, εταιρείας περιορισμένης ευθύνης ή ιδιωτικής κεφαλαιουχικής εταιρείας. Επίσης υπήρχε η προϋπόθεση να ήταν ανήκαν σε συγκεκριμένους ΚΑΔ, να ήταν ενεργοί με μη μηδενικές δηλώσεις ΦΠΑ. Τέλος, για την παροχή ρευστότητας η κυβέρνηση ανακοίνωσε πρόσθετα μέτρα στήριξης των επιχειρήσεων, ύψους €5,75 δις, που συμπεριλαμβάνουν τις εγγυήσεις που πηγάζουν από τα Ταμεία της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (Υπουργείο Εργασίας και κοινωνικών υποθέσεων, 2020)

Η τρίτη δέσμη μέτρων που ανήγγειλε η κυβέρνηση περιλάμβανε κυρίως την διεύρυνση των δικαιούχων των 800 ευρώ με υπαγωγή των εργαζομένων σε καθεστώς αναστολής σύμβασης και των απολυμένων και όσων εξαναγκάστηκαν να απολυθούν από την πρώτη Μαρτίου και μετά. Την καταβολή στους εργαζόμενους του τμήματος του δώρου Πάσχα που δεν θα τους καταβάλει η επιχείρηση λόγω αναστολής λειτουργίας. Η τέταρτη δέσμη μέτρων που ανήγγειλε η κυβέρνηση περιλάμβανε μείωση κατά 40% του μισθώματος α' κατοικίας για τους εργαζόμενους των επιχειρήσεων που έκλεισαν με κρατική εντολή. Επίδομα 600€ σε επιστήμονες μέσω ενεργοποίησης επιταγής κατάρτισης voucher στη σελίδα www.elearning.yeka.gr με την προϋπόθεση να ανήκουν σε συγκεκριμένα ΚΑΔ, να 23 μην δικαιούνται τα 800€ που είχαν δοθεί στην προηγούμενη δέσμη μέτρων και να παρακολουθήσουν 100 ώρες τηλεκατάρτιση. Η υλοποίηση της κατάρτισης θα γινόταν από ΚΕΚ δεσμεύοντας το 25% περίπου του συνολικού κονδυλίου της δράσης. Στις 23/4

ανακοινώθηκε ότι οι δικαιούχοι επιστήμονες θα λάβουν το επίδομα χωρίς την υποχρέωση παρακολούθησης των μαθημάτων κατάρτισης. Διεύρυνση των δικαιούχων των 800 ευρώ με υπαγωγή και νέων ΚΑΔ στους προϋπάρχοντες. Επίδομα 400€ σε 160.00 περίπου μακροχρόνια ανέργους, οι οποίοι απέκτησαν αυτή την ιδιότητα τον τελευταίο χρόνο, μετά από αίτησή σε κρατική ιστοσελίδα επιλέγοντας τον κατάλληλο σύνδεσμο. Ο συνολικός αριθμός των μακροχρόνια ανέργων υπολογίζεται στους 500.000.(Υπουργείο Εργασίας και κοινωνικών υποθέσεων, 2020)

Τα μέτρα της ελληνικής κυβέρνησης δέχθηκαν πολλά θετικά σχόλια από τον ξένο τύπο, που εξήρε την Ελλάδα για τον περιορισμό της εξάπλωσης της πανδημίας στη χώρα. (R.Hall, 2020)(ΚΑΘΗΜΕΙΡΝΗ, 2020)Επίσης, αναδείχθηκε η γρήγορη και καίρια λήψη μέτρων από την ελληνική κυβέρνηση όπως επίσης και η στελέχωση της ομάδας διαχείρισης της κρίσης και κυρίως ο εκπρόσωπος του Υπουργείου Υγείας και καθηγητής Παθολογίας-Λοιμώξεων, Σωτήρης Τσιόδρας.

6.3. ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ

ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ-ΨΗΦΙΑΚΟΣ

ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ

Με αφορμή την πανδημία του covid, όπως θα σημειώσει ο Καπόπουλος (2021 σ.15), δημιουργήθηκαν οι προϋποθέσεις για τον πλήρη ψηφιακό μετασχηματισμό της κοινωνίας και της οικονομίας καθώς και την αξιοποίηση των παροχών της ψηφιακής εποχής.

Είναι γεγονός ότι η ανάπτυξη και εξέλιξη της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης στην Ελλάδα δεν ήταν μια καθόλου εύκολη διαδικασία. Οι δυσκολίες αυτές συνδέονται με το πολυεπίπεδο ιεραρχικό διοικητικό μοντέλο αλλά και με τις ελλείψεις των έργων υποδομών. Το ενδιαφέρον για την ηλεκτρονική διακυβέρνηση άρχισε να αυξάνεται όταν η Ελλάδα έγινε μέλος της τότε εοκ και ξεκίνησε να λαμβάνει χρηματοδοτήσεις όπως για παράδειγμα μέσω των κοινοτικών πλαισίων στήριξης. Τα προγράμματα που αναπτύχθηκαν τότε αποσκοπούσαν μεταξύ άλλων στην απόκτηση από τη δημόσια διοίκηση τεχνολογικών υποδομών όπως επίσης και στην εξοικείωση του ανθρώπινου δυναμικού.(Μιχιώτη & Ρωσίδης , 2023)

Έπειτα στα πλαίσια του προγράμματος κλεισθένης 1994 1999 εισήχθησαν νέες τεχνολογίες στον δημόσιο τομέα. Τότε αναπτύχθηκε η διαδικτυακή πύλη τάξης net ένα διαμορφώθηκε και η πρώτη φάση του εθνικού δικτύου συζευξης.(Μιχιώτη & Ρωσίδης , 2023)

Η Ελλάδα διαχρονικά βρίσκεται σε χαμηλές θέσεις ως προς τα επίπεδα ψηφιακής ωριμότητας αν συνεκτιμηθούν οι αντίστοιχοι δείκτες που αφορούν τις επιμέρους χώρες του κόσμου. Σύμφωνα με τα δεδομένα του 2022, στον Δείκτη Ψηφιακής Οικονομίας και Κοινωνίας, η χώρα βρισκόταν στην 26η θέση ανάμεσα στα 28 κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (European Commission, 2022). Ωστόσο, καλύτερη είναι η εικόνα στον Δείκτη Ανάπτυξης της Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης, καθώς η Ελλάδα κατέλαβε την 33η θέση μεταξύ 193 χωρών παγκοσμίως την ίδια χρονιά. Παρά τις επιμέρους προόδους, η συνολική εικόνα παραμένει μέτρια, αφού και άλλοι σημαντικοί δείκτες, όπως ο Δείκτης Ανάπτυξης Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνιών και ο Δείκτης Ψηφιακής Εξέλιξης, αποτυπώνουν περιορισμένες επιδόσεις, επισημαίνοντας την ανάγκη για περαιτέρω στρατηγικές παρεμβάσεις στον τομέα της ψηφιακής μετάβασης. (Υπουργείο ψηφιακής διακυβέρνησης, 2021).

Η ηλεκτρονική διακυβέρνηση στην Ελλάδα σήμερα βασίζεται στα ήδη υπάρχοντα επιτεύγματα και αξιοποιεί το υπόβαθρο που έχει διαμορφωθεί. Τα τελευταία χρόνια έχουν υλοποιηθεί αρκετά έργα σε διάφορους τομείς του δημόσιου τομέα, συμβάλλοντας στη δημιουργία ενός διαφανούς περιβάλλοντος που ευνοεί νέες πρωτοβουλίες. Ιδιαίτερα σημαντική εξέλιξη αποτελεί η συγκέντρωση των στρατηγικών και επιχειρησιακών αρμοδιοτήτων στο Υπουργείο Ψηφιακής Διακυβέρνησης, γεγονός που συνέβαλε στην καλύτερη οργάνωση και στον αποτελεσματικότερο συντονισμό των δράσεων. Επιπλέον, παρατηρείται σταδιακά η διαμόρφωση μιας νέας διοικητικής κουλτούρας με έμφαση στην αξιοποίηση εξειδικευμένων γνώσεων και δεξιοτήτων, οι οποίες μπορούν να αποτελέσουν εργαλείο για την επίτευξη ευρύτερων κοινωνικών στόχων. (Σπινελλης κ.α. , 2021)

Δεν μπορεί να παραληφθεί ότι ακόμη και σήμερα η συνεργασία μεταξύ των επιμέρους φορέων και υπηρεσιών που εμπλέκονται στην υλοποίηση δράσεων ηλεκτρονικής διακυβέρνησης θεωρείται προβληματική ενώ πρόβλημα έως ένα βαθμό αποτελεί ακόμη και το γεγονός ότι δεν υπάρχουν κοινοί κανόνες και αρχές σχεδιασμού πληροφοριακών συστημάτων. (Σπινελλης κ.α. , 2018).

Η σωστή διαχείριση της εφαρμογής ηλεκτρονικής διακυβέρνησης μπορεί να είναι πολύ επωφελής για την οικονομία της χώρας καθώς οι ηλεκτρονικές υπηρεσίες μπορούν να συμβάλουν στη μείωση των δαπανών και στην ανάπτυξη υπηρεσιών με το ίδιο κόστος. (Shadbolt et al. 2021)

6.4. ΑΝΑΚΑΜΨΗ-TAMEIO ΑΝΑΚΑΜΨΗΣ

Το Ταμείο Ανάκαμψης (Recovery and Resilience Facility - RRF) αποτελεί έναν από τους βασικούς πυλώνες της ευρωπαϊκής στρατηγικής για την ανάκαμψη από την κρίση της πανδημίας COVID-19, με στόχο την ενίσχυση των κρατών-μελών μέσω χρηματοδοτήσεων για μεταρρυθμίσεις και επενδύσεις που στοχεύουν στον εκσυγχρονισμό, την πράσινη μετάβαση και τον ψηφιακό μετασχηματισμό των οικονομιών.

Η Ελλάδα συμμετέχει ενεργά σε αυτή τη διαδικασία μέσω του σχεδίου «Ελλάδα 2.0», το οποίο αποτελεί το Εθνικό Σχέδιο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας. Το σχέδιο αυτό αξιοποιεί πόρους ύψους περίπου 32 δισεκατομμυρίων ευρώ, με σκοπό να αναδιαμορφώσει την ελληνική οικονομία, να ενισχύσει τη βιωσιμότητα και την ανταγωνιστικότητα της χώρας και να συμβάλει στην επίτευξη των στόχων της ΕΕ για κλιματική ουδετερότητα και ψηφιακή μετάβαση (Νικολαΐδης, 2022).

Η επιτυχία του «Ελλάδα 2.0» εξαρτάται από την ικανότητα της δημόσιας διοίκησης να διαχειριστεί αποτελεσματικά τα κονδύλια και να υλοποιήσει τα έργα εντός των αυστηρών χρονοδιαγραμμάτων, καθώς και από τη συνεργασία μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού τομέα. Η πρόκληση έγκειται στην αντιμετώπιση της γραφειοκρατίας, στην εξεύρεση ώριμων και μεγάλης κλίμακας επενδυτικών σχεδίων και στην εναρμόνιση με τα υπόλοιπα χρηματοδοτικά εργαλεία της ΕΕ, όπως τα Διαρθρωτικά Ταμεία (Michie & Georgieva, 2021).

Η διαχείριση του Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας από την Ελλάδα μέσω του προγράμματος «Ελλάδα 2.0» αναδεικνύει τόσο θετικά στοιχεία όσο και σημαντικές προκλήσεις. Από τη μία πλευρά, το ελληνικό κράτος κατόρθωσε να οργανώσει ένα λειτουργικό και αποδοτικό μοντέλο διακυβέρνησης που διευκολύνει την ταχεία υλοποίηση μεταρρυθμίσεων και επενδύσεων μεγάλης κλίμακας. Η επιλογή συγκεντρωτικής διαχείρισης σε εθνικό επίπεδο, με προεξάρχοντα ρόλο του Υπουργείου Οικονομικών, επέτρεψε την ευελιξία και ταχύτητα που απαιτείται για την επίτευξη των εκατοντάδων οροσήμων που θέτει το Ταμείο (Σταθάκης, Κορκολής & Φωτονιάτα, 2022). Παράλληλα, η υιοθέτηση απλουστευμένων διοικητικών μηχανισμών και η ευρεία αξιοποίηση ιδιωτικών συμβουλευτικών και ελεγκτικών φορέων ενίσχυσαν την επιχειρησιακή αποτελεσματικότητα (Bache, 2008).

Ωστόσο, η προσέγγιση αυτή συνοδεύτηκε από σοβαρές αδυναμίες. Καταρχάς, η πλήρης απουσία κατανομής πόρων του ΤΑ σε περιφερειακό επίπεδο και η μη ανάθεση ουσιαστικών αρμοδιοτήτων προγραμματισμού και σχεδιασμού στις Περιφέρειες και τους ΟΤΑ συνιστούν ενδείξεις ελλιπούς στρατηγικού σχεδιασμού ή έλλειψης εμπιστοσύνης προς τους τοπικούς

φορείς (Σταθάκης, Κορκολής & Φωτονιάτα, 2022). Αυτό ενδέχεται να οδηγήσει στη διεύρυνση των περιφερειακών ανισοτήτων και να αποδυναμώσει τη βιωσιμότητα της ανάπτυξης σε μακροχρόνιο ορίζοντα.

Επιπρόσθετα, στο σύστημα διακυβέρνησης του ΤΑ παρατηρείται σημαντική υποχώρηση της κάθετης διάστασης της πολυεπίπεδης διακυβέρνησης. Οι τοπικές και περιφερειακές αρχές, όπως και άλλοι κοινωνικοοικονομικοί εταίροι, συμμετέχουν αποκλειστικά ως πιθανοί Φορείς Υλοποίησης έργων και όχι ως ισότιμοι εταίροι στον σχεδιασμό και την παρακολούθηση της υλοποίησης (Bache, 2008). Η απουσία Επιτροπών Παρακολούθησης και άλλων θεσμικών μηχανισμών διαβούλευσης περιορίζει τη δυνατότητα ουσιαστικής επιρροής των κοινωνικών και οικονομικών εταίρων στα τελικά αποτελέσματα πολιτικής.

Σε αντίθεση, το ΕΣΠΑ 2021–2027 διατηρεί τη φιλοσοφία της πολυεπίπεδης διακυβέρνησης με θεσμική συμμετοχή της κοινωνίας πολιτών, μέσω Επιτροπών Παρακολούθησης και θεματικών δικτύων που περιλαμβάνουν φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης, ενώσεις, επιμελητήρια, ΜΚΟ, και άλλους αντιπροσωπευτικούς φορείς (Ν. 4914/2022, άρθρα 25–28). Ιδιαίτερα σημαντική είναι και η συμμετοχή των ΟΤΑ στον σχεδιασμό και υλοποίηση των Ολοκληρωμένων Χωρικών Επενδύσεων (ΟΧΕ) και των στρατηγικών τοπικής ανάπτυξης μέσω ΤΑΠΤΟΚ, ενισχύοντας την έννοια της «τοπικής ιδιοκτησίας» των παρεμβάσεων.

Συνοψίζοντας, το ελληνικό μοντέλο διαχείρισης του ΤΑ χαρακτηρίζεται από ισχυρή κεντρική καθοδήγηση και αποτελεσματικότητα σε επίπεδο υλοποίησης, γεγονός κρίσιμο για την απορρόφηση πόρων σε σύντομο χρονικό διάστημα. Ωστόσο, η απουσία ουσιαστικής πολυεπίπεδης διακυβέρνησης, θεσμικής συμμετοχής των τοπικών φορέων και διαβούλευσης με την κοινωνία πολιτών αποδυναμώνει τη δημοκρατική νομιμοποίηση των πολιτικών και εγκυμονεί κινδύνους για την κοινωνική συνοχή και τη βιωσιμότητα των μεταρρυθμίσεων σε βάθος χρόνου (Bache, 2008· Σταθάκης, Κορκολής & Φωτονιάτα, 2022).

Η Ελλάδα βρίσκεται μπροστά σε μια κρίσιμη περίοδο, κατά την οποία η αξιοποίηση των κονδυλίων ύψους σχεδόν 32 δισεκατομμυρίων ευρώ από το Ταμείο Ανάκαμψης αποτελεί μια μεγάλη ευκαιρία αλλά και πρόκληση. Η χρηματοδότηση αυτή στοχεύει στον εκσυγχρονισμό της οικονομίας, την πράσινη μετάβαση και τον ψηφιακό μετασχηματισμό, που εκτιμάται ότι μπορεί να οδηγήσει σε αύξηση του πραγματικού ΑΕΠ κατά πάνω από 2% ετησίως για την περίοδο 2021-2026 (Νικολαΐδης, 2022).

Παρά τις θετικές προοπτικές, η αποτελεσματική απορρόφηση των κονδυλίων συναντά σημαντικά εμπόδια. Η διοικητική πολυπλοκότητα και η γραφειοκρατία δυσχεραίνουν τη

διαχείριση, ενώ η έλλειψη μεγάλων και φιλόδοξων έργων υποδομών αποδυναμώνει την οικονομική δυναμική. Τα περισσότερα έργα είναι μικρής κλίμακας και τοπικού χαρακτήρα, γεγονός που θυμίζει την εμπειρία του ΕΣΠΑ (Νικολαΐδης, 2022).

Επιπλέον, η παράλληλη αξιοποίηση των πόρων του Ταμείου Ανάκαμψης με τα Διαρθρωτικά Ταμεία δημιουργεί «υπερφόρτωση» διαδικασιών, λόγω της επικαλυπτόμενης χρηματοδότησης και της ανάγκης αναπρογραμματισμών έργων, καθυστερώντας την οριστικοποίηση των προγραμμάτων και την υλοποίηση νέων έργων (Michie & Georgieva, 2021). Η ανάγκη για στενή συνεργασία μεταξύ εθνικών διοικήσεων, τραπεζικού συστήματος και επενδυτικών συμβούλων είναι κρίσιμη για την επιτυχή υλοποίηση των επενδύσεων.

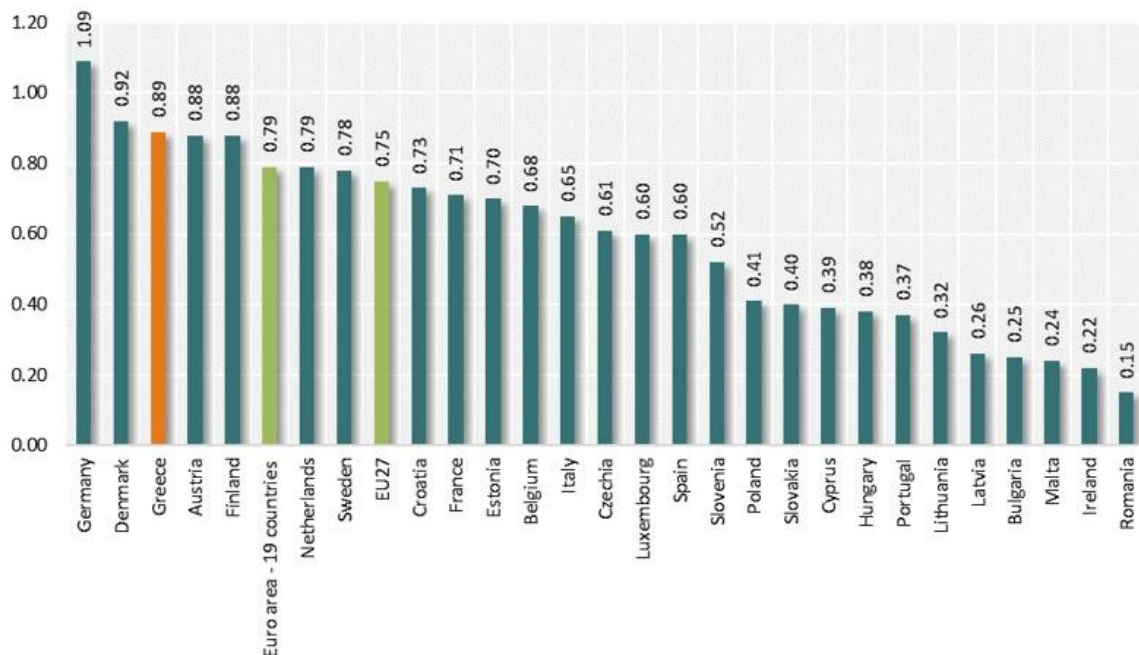
Στην οργάνωση και διακυβέρνηση, αποτελεί θετικό στοιχείο ότι η δομή οικονομικής διακυβέρνησης της Ε.Ε. παραμένει σταθερή, με το Ταμείο Ανάκαμψης να ενσωματώνεται στο υφιστάμενο πλαίσιο συντονισμού των εθνικών πολιτικών μέσω του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου. Η εμπειρία και η «κοινή διάλεκτος» που έχει αναπτυχθεί μέσω των διαδικασιών αυτών εξασφαλίζουν την αποτελεσματική αλληλεπίδραση μεταξύ ευρωπαϊκών θεσμών και ελληνικής διοίκησης (Ανδρέου, 2021). Η συμπερίληψη των εθνικών Σχεδίων Ανάκαμψης στο Ευρωπαϊκό Εξάμηνο αναμένεται να ενισχύσει τη διαφάνεια και τη νομιμοποίηση των σχετικών διαδικασιών, αυξάνοντας παράλληλα το δημόσιο ενδιαφέρον για τη συνολική οικονομική διακυβέρνηση της ΕΕ.

Τέλος, η πολυετής συμμετοχή της Ελλάδας στις διαδικασίες προγραμματισμού και υλοποίησης της πολιτικής συνοχής, καθώς και το αποτύπωμα της ευρωπαϊκής εμπειρίας στη διαμόρφωση σταθερών διαχειριστικών δομών, εκτιμάται ότι θα βοηθήσει την ελληνική δημόσια διοίκηση να ανταποκριθεί αποτελεσματικά στις προκλήσεις του Ταμείου Ανάκαμψης (Ανδρέου, 2021).

6.5. ΕΠΙΤΥΧΙΕΣ ΚΑΙ ΑΠΟΤΥΧΙΕΣ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑΣ ΠΕΝΤΑΕΤΙΑΣ

Αναλύοντας περαιτέρω τις επιτυχίες της οικονομίας της χώρας, κατά την τελευταία πενταετία, η ελληνική οικονομία παρουσίασε αξιοσημείωτη ανάκαμψη μετά τη βαθιά ύφεση του 2020, όταν το ΑΕΠ μειώθηκε κατά 9,2% λόγω της πανδημίας COVID-19. Ωστόσο, από το 2021 και μετά, η χώρα ανέκαμψε δυναμικά, με την οικονομία να καταγράφει αύξηση 8,7% το 2021, 5,7% το 2022 και σταθερούς ρυθμούς της τάξης του 2,3% για το 2023 και το 2024 (European Commission, 2024).

Η ανάκαμψη αυτή στηρίχθηκε σε μεγάλο βαθμό στη χρηματοδότηση από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Ανάκαμψης μέσω του σχεδίου "Ελλάδα 2.0", από το οποίο η Ελλάδα εξασφάλισε συνολικά 35,95 δισ. ευρώ – 18,22 δισ. σε επιχορηγήσεις και 17,73 δισ. σε δάνεια (Greece 2.0, 2024). Τα κονδύλια επενδύθηκαν σε κρίσιμους τομείς όπως η πράσινη ενέργεια, η ψηφιοποίηση, η εκπαίδευση και η υγεία, συμβάλλοντας στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και της απασχόλησης. Όπως φαίνεται στο παρακάτω διάγραμμα, η Ελλάδα κατατάσσεται σχετικά ψηλά μεταξύ των χωρών της ΕΕ ως προς τις πιστώσεις για Έρευνα και Ανάπτυξη (E&A),

ΠΗΓΗ: ΕΚΤ, Κρατική Χρηματοδότηση για Έρευνα και Ανάπτυξη στην Ελλάδα - Τελικός προϋπολογισμός 2021

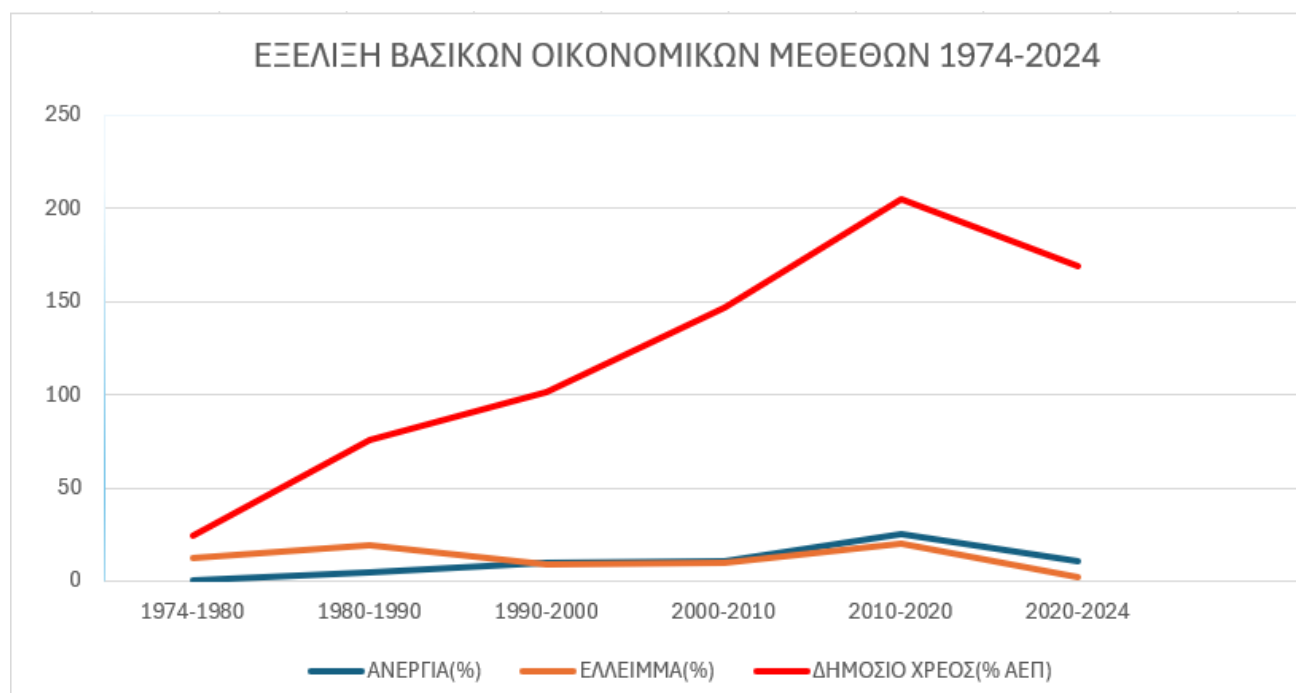
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 12 Πιστώσεις κρατικού προϋπολογισμού για Έρευνα & Ανάπτυξη (ως % του ΑΕΠ) στην Ελλάδα και τις χώρες της ΕΕ27 – 2021

γεγονός που συνδέεται άμεσα με τους στόχους του Εθνικού Σχεδίου Ανάκαμψης για ενίσχυση της καινοτομίας.

Πιστώσεις κρατικού προϋπολογισμού για Έρευνα & Ανάπτυξη (ως % του ΑΕΠ) στην Ελλάδα και τις χώρες της ΕΕ27 – 2021. Η Ελλάδα καταγράφει την τρίτη υψηλότερη επίδοση, με ποσοστό 0,89%. Πηγή: Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης (ΕΚΤ), 2021.

Ο ΟΟΣΑ προβλέπει για τα επόμενα έτη σταθερή ανάπτυξη: 2,3% για το 2024, 2,2% για το 2025 και 2,5% για το 2026, υποστηριζόμενη από την αύξηση της απασχόλησης και τις ευρωπαϊκές επενδύσεις (OECD, 2024). Παράλληλα, η Ελλάδα έχει επιτύχει σημαντική μείωση της ανεργίας, ενώ η δημοσιονομική της εικόνα παραμένει σταθερή.

Ωστόσο, η πλήρης υλοποίηση του Σχεδίου Ανάκαμψης αντιμετωπίζει καθυστερήσεις. Αναφορές δείχνουν ότι υπάρχει κίνδυνος απώλειας πόρων λόγω βραδείας απορρόφησης, καθυστέρησης στην υλοποίηση έργων και διοικητικής αδράνειας ([EDJNet, 2024](#)). Μέχρι τον Αύγουστο του 2026, η Ελλάδα καλείται να ολοκληρώσει 381 ορόσημα και στόχους για να εξασφαλίσει την πλήρη χρηματοδότηση από το Ταμείο Ανάκαμψης ([Greece 2.0, 2024](#)).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 13 ΑΝΕΡΓΙΑ&ΕΛΛΕΙΜΜΑ&ΧΡΕΟΣ 1974-2024
ΠΗΓΗ (OECD, EUROSTAT, ΕΛΣΤΑΤ, IMF, ΤΡΑΠΕΖΑ ΕΛΛΑΔΟΣ, MACROTRENDS)

Συνολικά, η ελληνική οικονομία κατάφερε να επανέλθει σε τροχιά ανάπτυξης και να αξιοποιήσει κρίσιμες ευκαιρίες ευρωπαϊκής χρηματοδότησης, δημιουργώντας τις προϋποθέσεις για μια πιο βιώσιμη και ανταγωνιστική οικονομική προοπτική. Παρ' όλα αυτά, απαιτείται περαιτέρω προσπάθεια και μεταρρυθμίσεις για την πλήρη αξιοποίηση αυτών των δυνατοτήτων.

Το διάγραμμα παρουσιάζει τη διαχρονική εξέλιξη τριών βασικών οικονομικών μεγεθών στην Ελλάδα: του δημοσίου χρέους, του δημοσιονομικού ελλείμματος και της ανεργίας, για την περίοδο 1974–2024.

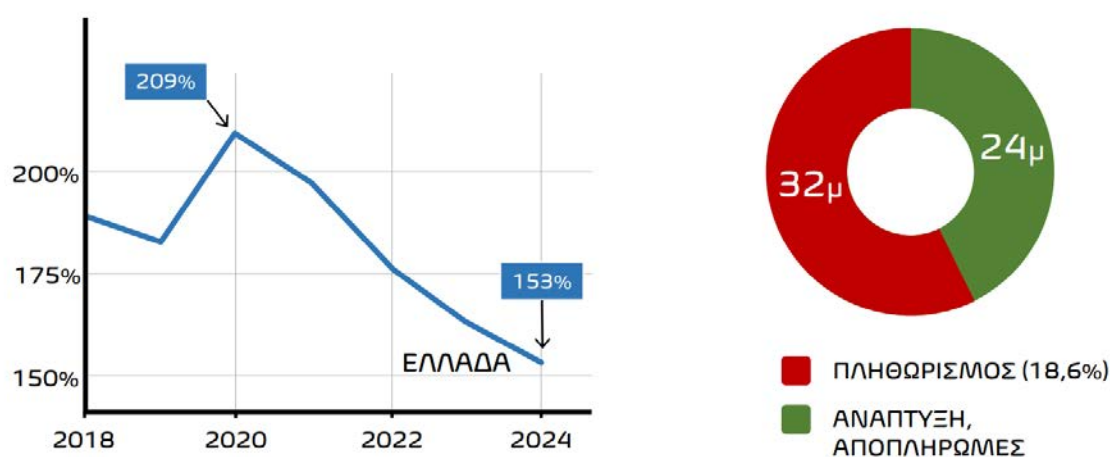
Παρατηρείται σταθερή αύξηση του δημοσίου χρέους από τη δεκαετία του 1980, με κορύφωση την περίοδο της κρίσης χρέους (2010–2020), όπου ξεπέρασε το 200% του ΑΕΠ. Το δημοσιονομικό έλλειμμα εμφάνισε έντονες αυξομειώσεις, με μέγιστο τη δεκαετία του 1980 και εκ νέου επιδείνωση κατά την οικονομική κρίση. Η ανεργία διατηρήθηκε σε χαμηλά επίπεδα έως τις αρχές του 2000, εκτοξεύθηκε όμως μετά το 2010, αγγίζοντας το 26%, και παρουσίασε μείωση μετά το 2020, χωρίς να επανέλθει στα προ κρίσης επίπεδα.

Η περίοδος 2020–2025, παρά τις επιτυχίες της ελληνικής οικονομίας, δεν ήταν χωρίς προκλήσεις και αποτυχίες. Παρά την ανάκαμψη μετά την πανδημία COVID-19, η Ελλάδα συνεχίζει να αντιμετωπίζει σημαντικά δημοσιονομικά και κοινωνικά προβλήματα που περιορίζουν τη βιωσιμότητα της ανάπτυξης της και προκαλούν κοινωνικές εντάσεις.

Μία από τις σημαντικότερες προκλήσεις είναι οι δημοσιονομικές δυσχέρειες, οι οποίες αναμένεται να επιβραδύνουν την ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας. Σύμφωνα με το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ), η ανάπτυξη προβλέπεται να μειωθεί στο 1,25% μεσοπρόθεσμα λόγω της δημογραφικής συρρίκνωσης και της χαμηλής παραγωγικότητας. Η γήρανση του πληθυσμού αυξάνει τις πιέσεις στα δημόσια οικονομικά, δημιουργώντας προβλήματα για τις κοινωνικές παροχές και τις συντάξεις, ενώ δεν συνοδεύεται από αντίστοιχη αύξηση της παραγωγικότητας. Αν και η οικονομία παρουσίασε ισχυρή ανάκαμψη, η Ελλάδα εξακολουθεί να είναι η πιο υπερχρεωμένη χώρα της Ευρωζώνης, με το χρέος να παραμένει σε υψηλά επίπεδα. Αυτό, σε συνδυασμό με την αυξανόμενη κοινωνική ανισότητα, δημιούργησε κοινωνική δυσαρέσκεια. Παρά την οικονομική ανάπτυξη, οι χαμηλοί μισθοί, η αυξανόμενη ακρίβεια και η ανισοκατανομή των ωφελημάτων της ανάπτυξης προκαλούν κοινωνικές εντάσεις. Απεργίες και διαμαρτυρίες έγιναν συχνότερες, με τους πολίτες να εκφράζουν την απογοήτευσή τους για τις συνθήκες εργασίας και τις περιορισμένες ευκαιρίες που προσφέρονται στα πιο ευάλωτα κοινωνικά στρώματα. Μία ακόμη σοβαρή πρόκληση είναι η υπερβολική εξάρτηση από εξωτερική χρηματοδότηση, κυρίως μέσω των ευρωπαϊκών κονδυλίων. Η Ελλάδα έχει λάβει σημαντικά ποσά από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Ανάκαμψης και άλλες ευρωπαϊκές πηγές χρηματοδότησης, τα οποία έχουν βοηθήσει στην ενίσχυση της οικονομίας. Ωστόσο, αυτή η εξάρτηση δημιουργεί ανησυχίες για τη βιωσιμότητα της ανάπτυξης όταν τα κεφάλαια αυτά μειωθούν ή διακοπούν στο μέλλον. Η μείωση των

ευρωπαϊκών πόρων θα μπορούσε να περιορίσει την ικανότητα της χώρας να συνεχίσει τις αναγκαίες μεταρρυθμίσεις και να διατηρήσει τους ρυθμούς ανάπτυξης.

Όσον αφορά τον πληθωρισμό, μετά το 2021, ο πληθωρισμός στην ενέργεια επηρέασε με παρόμοιο τρόπο ολόκληρη την Ευρώπη, ωστόσο στην Ελλάδα οι τιμές ανέβηκαν νωρίτερα, περισσότερο και για μεγαλύτερο διάστημα, ενώ υποχώρησαν μόνο όταν επιβλήθηκε η ρήτρα προσαρμογής. Η έλλειψη ανταγωνισμού στον τομέα της ενέργειας επιτρέπει στους παραγωγούς να αυξάνουν συντονισμένα τις τιμές και να τις διατηρούν σε υψηλά επίπεδα χωρίς προφανή λόγο. Ωστόσο, όπως αποδεικνύεται, η ελληνική κυβέρνηση διαθέτει εργαλεία για να καταπολεμήσει την αισχροκέρδεια όταν αυτό αποτελεί προτεραιότητά της. (Μαντές Α., Μαρινάκης Κ., 2025)

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 14 ΧΡΕΟΣ 2018-2024
Πηγή δεδομένων: Eurostat (tipsgo10, nama_10_gdp) Επεξεργασία: Greekonomics

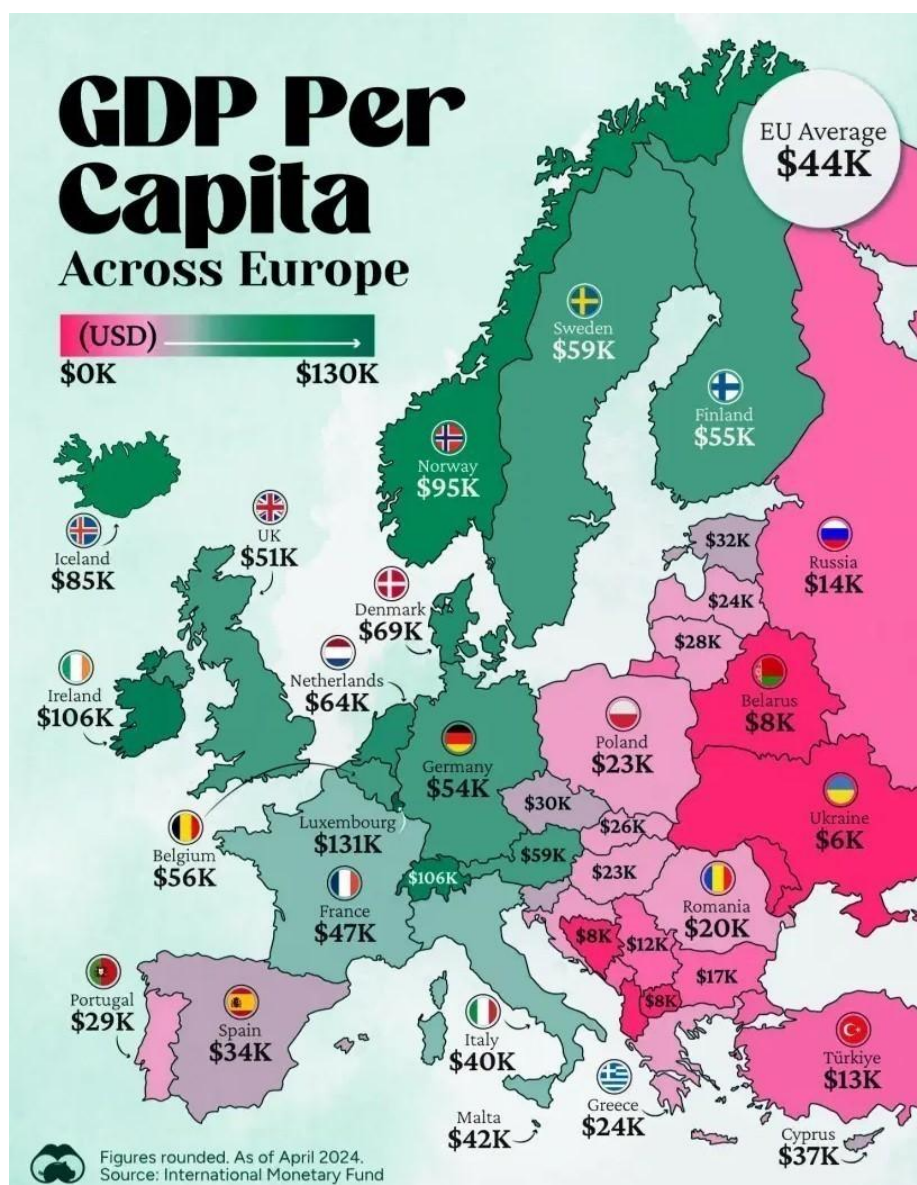
Στο παραπάνω διάγραμμα, αριστερά έχουμε το ελληνικό δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ και δεξιά τη μείωσή του σε 2 συνιστώσες: τον συνολικό πληθωρισμό της περιόδου 2020-24 και την ανάπτυξη (αύξηση του ονομαστικού ΑΕΠ) μαζί με τις αποπληρωμές χρέους. Αυτό που παρατηρείτε είναι πως από τις συνολικά 56 ποσοστιαίες μονάδες μείωσης του δημόσιου χρέους, οι 32 μονάδες οφείλονται στον αυξημένο πληθωρισμό της περιόδου, και μόνο οι 24 μονάδες στην ανάπτυξη και την αποπληρωμή χρέους. (Μαντές Α., Μαρινάκης Κ., 2025)

Συνολικά, παρά τις σημαντικές επιτυχίες της ελληνικής οικονομίας, όπως η ανάκαμψη μετά την πανδημία και η αξιοποίηση των ευρωπαϊκών πόρων, η χώρα εξακολουθεί να αντιμετωπίζει σοβαρές δημοσιονομικές, κοινωνικές και αναπτυξιακές προκλήσεις που απαιτούν προσεκτική διαχείριση για να διασφαλιστεί η βιωσιμότητα της ανάπτυξης και η κοινωνική συνοχή στο

μέλλον. . (OECD, 2024). (IMF, 2025) (Bank of Greece, 2025). (Papadimas L 2025) (EUROPA, 2024).

6.6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑΣ ΕΙΚΟΣΑΕΤΙΑΣ

Συμπερασματικά, η οικονομία της Ελλάδας τα τελευταία περίπου είκοσι έτη, σηματοδεύτηκε από βαθιά ύφεση, αυστηρά προγράμματα λιτότητας και κοινωνική αναταραχή. Αν και η οικονομία άρχισε να ανακάμπτει μετά το 2017, το χρέος παρέμενε υψηλό και οι διαρθρωτικές αδυναμίες δεν αντιμετωπίστηκαν πλήρως. Το 2020 έφερε νέες προκλήσεις με την πανδημία, αλλά και ευκαιρίες, όπως η ευρωπαϊκή χρηματοδότηση μέσω του Ταμείου Ανάκαμψης. Η επόμενη δεκαετία θα κρίνει αν η Ελλάδα θα μπορέσει να αξιοποιήσει αυτά τα κεφάλαια για να πετύχει βιώσιμη ανάπτυξη (CNN Greece, 2018). Το επίπεδο του κατά κεφαλήν ΑΕΠ στην Ελλάδα παραμένει σημαντικά χαμηλότερο από τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αντικατοπτρίζοντας την αργή ανάκαμψη της χώρας και τις επιπτώσεις της δεκαετούς κρίσης. Ο παρακάτω χάρτης παρουσιάζει τη σύγκριση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ σε δολάρια μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών το 2024.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 15 GDP PER CAPITA
ΠΗΓΗ (International Monetary Fund (Απρίλιος 2024) μέσω Visual Capitalist)

Κατά κεφαλήν ΑΕΠ στην Ευρώπη το 2024, σε δολάρια ΗΠΑ. Η Ελλάδα καταγράφεται στα \$24.000, κάτω από τον μέσο όρο της Ε.Ε. (\$44.000).

Το ακόλουθο διάγραμμα αποτυπώνει την πορεία του κατά κεφαλήν ΑΕΠ στην Ελλάδα από το 2000 έως το 2022 σε σύγκριση με τον μέσο όρο της ΕΕ-27, τόσο σε απόλυτους όρους (χιλιάδες ΙΑΔ) όσο και ως ποσοστό του ευρωπαϊκού μέσου όρου για το 2022. Η απόκλιση της Ελλάδας από τον μέσο όρο αντικατοπτρίζει τις μακροπρόθεσμες επιπτώσεις της κρίσης και της λιτότητας στο βιοτικό επίπεδο.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 16 ΚΑΤΑ ΚΕΦΑΛΗΝ ΑΕΠ 2000—2022
ΠΗΓΗ (EUROSTAT)

Εξέλιξη του κατά κεφαλήν ΑΕΠ στην Ελλάδα σε ΙΑΔ και σύγκριση με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Η Ελλάδα το 2022 βρισκόταν στο ~68% του μέσου όρου της ΕΕ-27.

Εκθεση των φαϊνάνσιαλ τάιμς: παρά το γεγονός ότι αυτή τη στιγμή παρουσιάζουμε ρυθμούς ανάπτυξης υψηλότερους από το μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Ελλάδα είναι από τις πιο φτωχές χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και μάλιστα οι φαϊνάνσιαλ τάιμς την κατατάσσουν δεύτερη μετά τη Βουλγαρία και λένε ότι ίσως τα επόμενα χρόνια να μας ξεπεράσει ακόμα και η Βουλγαρία. Αυτό είναι βέβαια ο αντίκτυπος της οικονομικής κρίσης. Δηλαδή η αύξηση της φορολογίας οι η μείωση των κοινωνικών δαπανών, τα οποία έχουν οδηγήσει στην πτώση του βιοτικού επιπέδου των Ελλήνων.

7. ΠΑΘΟΓΕΝΕΙΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Η ελληνική οικονομία εμφανίζει παθογένειες που εμποδίζουν την παραγωγικότητα και την ανάπτυξη της.(McKinsey&Co, 2011).

Αυτές είναι οι εξής: Η δομή της οικονομίας είναι τέτοια που αποθαρρύνει τις επενδύσεις και τη δημιουργία οικονομιών κλίμακας ο ευρύτερος δημόσιος τομέας είναι μεγάλος και μη αποδοτικός η δομή και οι όροι της αγοράς εργασίας περιορίζουν την ευελιξία και την κινητικότητα του εργάτη το δυναμικό το νομικό και δικαστικό σύστημα είναι δύσβατο και αποθαρρύνει τις επενδύσεις και η παραοικονομία είναι πολύ εκτεταμένη.

Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζονται αυτά τα 5 θεμελιώδη αναπτυξιακά προβλήματα της ελληνικής οικονομίας. Επιπλέον γίνεται αναφορά στα εμπόδια που προκαλούνται στην παραγωγικότητα και την ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας ξεχωριστά από το καθένα από αυτά τα προβλήματα.

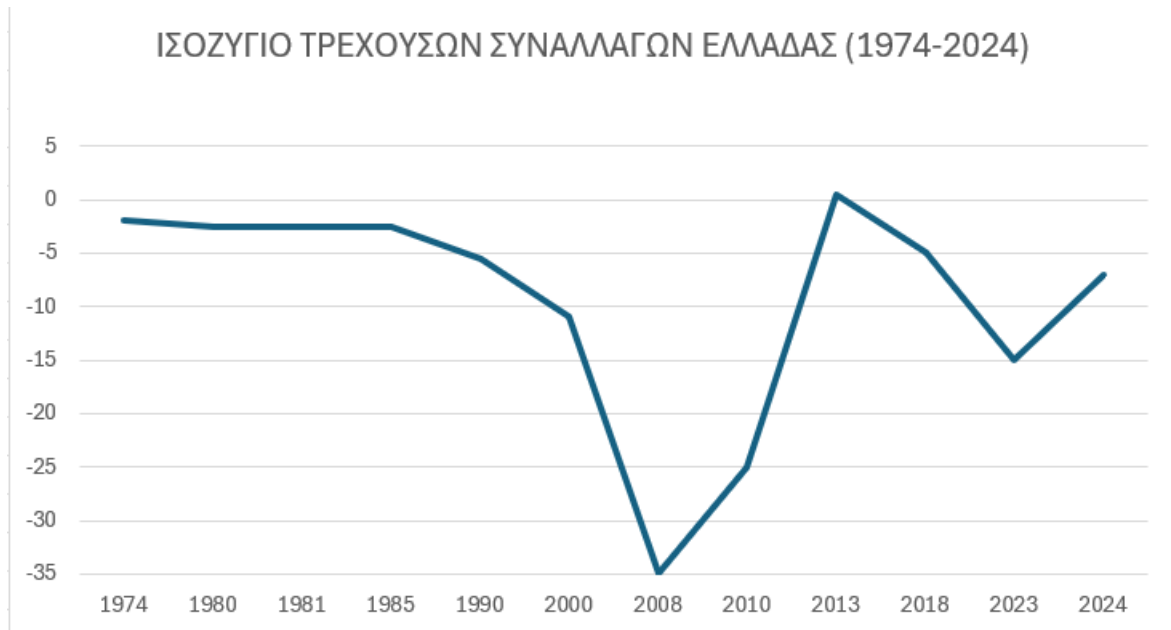
Εμπόδια στην παραγωγικότητα και την ανάπτυξη στην ελληνική οικονομία	
Α Αποθάρρυνση επενδύσεων και επίτευξης κλίμακας	1 Κατακερματισμός και μικρό μέγεθος επιχειρήσεων στους περισσότερους κλάδους
	2 Υπερβολική ρύθμιση αγορών και επαγγελμάτων
	3 Περίπλοκες και περιοριστικές διαδικασίες αδειοδότησης και λειτουργίας
	4 Απουσία ολοκληρωμένου και συστηματικού χωροταξικού σχεδιασμού και χρήσεων γης
	5 Περίπλοκο και ασταθές φορολογικό πλαίσιο με απουσία κινήτρων για τη δημιουργία κλίμακας
Β Μεγάλος και μη αποδοτικός δημόσιος τομέας	6 Μεγάλος και δαπανηρός δημόσιος τομέας με υπηρεσίες χαμηλής ποιότητας
	7 Χαμηλή αποδοτικότητα λόγω κατακερματισμού και αλληλοεπικάλυψης ευθυνών
	8 Απουσία μηχανισμού για προσέλκυση ικανών στελεχών από την αγορά
	9 Έλλειψη μηχανισμού διαχείρισης και ελέγχου απόδοσης και μειωμένη χρήση διπλογραφικού συστήματος
Γ Ανελαστική και περιορισμένη χρήση εργατικού δυναμικού	10 Χαμηλό επίπεδο συμμετοχής νέων και γυναικών στην αγορά εργασίας
	11 Μειωμένη ευελιξία (π.χ., μερική απασχόληση) και κινητικότητα εργατικού δυναμικού
	12 Δεσμευτικό και μη ευέλικτο πλαίσιο συλλογικών συμβάσεων
Δ Πολύπλοκο νομικό και δικαστικό σύστημα	13 Απουσία συνεργασίας αγοράς και εκπαίδευσης - ελλιπής στήριξη της καινοτομίας
	14 Υπερπληθώρα νόμων (ενίοτε με αντιθέσεις) και ασαφή εφαρμογή τους
Ε Αυξημένη 'μαύρη' οικονομία	15 Αυξημένος όγκος δικαστικών υποθέσεων που οδηγεί σε μεγάλες καθυστερήσεις
	16 Αυξημένη φοροδιαφυγή, συνεχείς μεταρρυθμίσεις στον τομέα ανίχνευσης της φοροδιαφυγής και στο σύστημα είσπραξης φόρων
	17 Πολλές συναλλαγές και δημιουργία πλούτου εκτός επίσημης οικονομίας

McKinsey & Company

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 17 . τα 5 θεμελιώδη αναπτυξιακά προβλήματα της ελληνικής οικονομίας
ΠΗΓΗ (MCKINSEY&COMPANY)

7.1. ΕΛΛΕΙΜΜΑ ΙΣΟΖΥΓΙΟΥ ΤΡΕΧΟΥΣΩΝ ΣΥΝΑΛΛΑΓΩΝ

Ένα από τα σημαντικότερα και διαχρονικά προβλήματα της ελληνικής οικονομίας παραμένει το επίμονο έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, το οποίο αντανακλά σε μεγάλο βαθμό τις αδυναμίες ανταγωνιστικότητας και τη διαρθρωτική υστέρηση της χώρας. Το πρόβλημα αυτή διαρκεί δεκαετίες, αλλά οξύνθηκε μετά την ένταξη στην ΟΝΕ και κορυφώθηκε πριν την οικονομική κρίση του 2010.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 18 ΙΣΟΖΥΓΙΟ ΤΡΕΧΟΥΣΩΝ ΣΥΝΑΛΛΑΓΩΝ
ΠΗΓΗ (ΕΛΣΤΑΤ, EUROSTAT)

Το έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών δεν είναι απλώς ένα στατιστικό μέγεθος. Συνδέεται άμεσα με την εξωτερική ανισορροπία της οικονομίας, και σχετίζεται με δύο βασικούς παράγοντες: αφενός, το διαχρονικά υψηλό δημοσιονομικό έλλειμμα, και αφετέρου, την υπέρβαση της ιδιωτικής και δημόσιας κατανάλωσης έναντι της παραγωγικής δυναμικότητας της χώρας. (Γ.Προβόπουλος, σ. 5) Από τη δεκαετία του 1960 έως τα τέλη της δεκαετίας του 1990, το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών παρουσίαζε σχετικά ήπιες διακυμάνσεις – από πλεονάσματα έως μικρά ελλείμματα της τάξης του 0%-5% του ΑΕΠ. Ωστόσο, από το 2000 και εξής, το έλλειμμα αυξήθηκε ραγδαία, φτάνοντας στο ιστορικό υψηλό του 14% του ΑΕΠ το 2008, στοιχείο που καταδεικνύει την επιδείνωση της διεθνούς ανταγωνιστικής θέσης της χώρας. (Γ.Προβόπουλος, σ. 5)

Το πρόβλημα δεν αφορά μόνο τις εμπορικές ροές αλλά συνδέεται με βαθύτερες διαρθρωτικές αδυναμίες: την περιορισμένη εξαγωγική βάση, την εξάρτηση από εισαγόμενα προϊόντα (ιδίως καύσιμα και intermediate goods), καθώς και τη γενικευμένη τάση κατανάλωσης μη εγχωρίως

παραγόμενων αγαθών. Οι εξωτερικές ανισορροπίες, επομένως, δεν είναι παρά η εξωτερίκευση εσωτερικών ανισορροπιών: υπερβολικές καταναλωτικές δαπάνες, στρεβλό παραγωγικό μοντέλο και χαμηλή αποδοτικότητα κεφαλαίου. (Γ.Προβόπουλος, σ. 6)

Η περίοδος 2001-2009 υπήρξε ενδεικτική. Το έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών εκτοξεύθηκε, γεγονός που οδήγησε σε αντίστοιχη αύξηση του εξωτερικού χρέους από περίπου 40% του ΑΕΠ σε σχεδόν 85%. Η αύξηση αυτή συνοδεύτηκε από ραγδαία άνοδο των πληρωμών τόκων, οι οποίοι ξεπέρασαν το 5% του ΑΕΠ – επιβαρύνοντας τα δημόσια οικονομικά και υπονομεύοντας τη βιωσιμότητα της οικονομίας.

Είναι ενδεικτικό πως οι διεθνείς οίκοι αξιολόγησης, όπως η S&P, παρά τις αναβαθμίσεις, συνεχίζουν να υπογραμμίζουν τις εξωτερικές ανισορροπίες της χώρας. Το έλλειμμα διατηρείται πάνω από το 6% του ΑΕΠ για πέντε συνεχή έτη και εκτιμάται πως θα παραμείνει στο 5,9% κατά μέσο όρο για την περίοδο 2025-2028. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, αλλά και ερευνητικά ιδρύματα όπως το ΚΕΠΕ, προειδοποιούν για τη δομική επιμονή του φαινομένου, τονίζοντας ότι παρά τις ευκαιρίες που προσφέρει το Ταμείο Ανάκαμψης, η αύξηση των επενδύσεων ενδέχεται να ενισχύσει τις εισαγωγές και όχι την παραγωγή. (Γ.Προβόπουλος, σ. 6)

Τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία από την Τράπεζα της Ελλάδος για το πρώτο δίμηνο του 2025 ενισχύουν τις ανησυχίες. Το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών ανήλθε σε 1,5 δισ. ευρώ, αυξημένο κατά 211 εκατ. ευρώ σε σχέση με το αντίστοιχο διάστημα του 2024. Παρά τη μικρή μείωση του ελλείμματος στο εμπορικό ισοζύγιο, κυρίως λόγω της μείωσης των εισαγωγών καυσίμων, οι δομικές αδυναμίες παραμένουν.

Συνολικά, η διαχρονική επιμονή του ελλείμματος αντανακλά την ανάγκη για αλλαγή προσανατολισμού της ελληνικής οικονομίας. Η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας, η αναδιάρθρωση του παραγωγικού ιστού με ενίσχυση της εξωστρέφειας και η αύξηση της εγχώριας προστιθέμενης αξίας αποτελούν μονόδρομο για την επίτευξη εξωτερικής ισορροπίας. Διαφορετικά, η χώρα θα συνεχίσει να εξαρτάται από εξωτερικό δανεισμό και να παραμένει ευάλωτη σε εξωγενείς κλυδωνισμούς. (Γ.Αγουρίδης, 2025)

7.2. ΕΛΛΕΙΨΗ ΕΜΠΙΣΤΟΣΥΝΗΣ-ΑΝΑΞΙΟΠΙΣΤΙΑ-ΑΝΑΣΦΑΛΕΙΑ

Τα οικονομικά σκάνδαλα αποτελούν έναν από τους πιο διαβρωτικούς παράγοντες για τη λειτουργία του κράτους δικαίου, τη θεσμική αξιοπιστία και τη μακροοικονομική σταθερότητα μιας χώρας. Ιδιαίτερα στην Ελλάδα, όπου η διαφθορά, η αδιαφάνεια και η πελατειακή διαχείριση των δημόσιων πόρων έχουν ιστορικά παρουσιαστεί ως δομικά προβλήματα, τα οικονομικά σκάνδαλα δεν συνιστούν απλώς μεμονωμένα γεγονότα, αλλά ενδείξεις βαθύτερων παθογενειών. Η αποκάλυψή τους πλήττει την εμπιστοσύνη των πολιτών στους θεσμούς, υπονομεύει τη δημοκρατική νομιμοποίηση των πολιτικών αποφάσεων και επιβαρύνει το επενδυτικό και οικονομικό κλίμα της χώρας.

Ένα από τα μεγαλύτερα οικονομικά σκάνδαλα της χώρας τα τελευταία 50 έτη είναι Το σκάνδαλο Κοσκωτά, που αποκαλύφθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1980, είχε σοβαρό αντίκτυπο στην ελληνική οικονομία, καθώς αποκάλυψε σημαντικά ελλείμματα εποπτείας στο τραπεζικό σύστημα και κλόνισε την εμπιστοσύνη πολιτών και επενδυτών. Ο Γιώργος Κοσκωτάς, ιδιοκτήτης της Τράπεζας Κρήτης, υπεξαίρεσε τεράστια ποσά χωρίς να εντοπιστεί εγκαίρως από τις αρμόδιες αρχές, κάτι που ανέδειξε τις αδυναμίες του θεσμικού πλαισίου χρηματοπιστωτικού ελέγχου [(Τριβόλη Δ., 2019), (Συντακτική ομάδα News247, 2024)].

Το τραπεζικό σύστημα υπέστη σοβαρό πλήγμα, με τους καταθέτες να αμφισβητούν την ασφάλεια των χρημάτων τους. Η Τράπεζα της Ελλάδος υποχρεώθηκε να προχωρήσει σε αυστηρότερα εποπτικά μέτρα, όμως η ζημιά στην αξιοπιστία του κλάδου είχε ήδη γίνει. Η γενικευμένη αβεβαιότητα επηρέασε αρνητικά τόσο την εγχώρια αγορά όσο και τις άμεσες επενδύσεις, ενισχύοντας το κλίμα αστάθειας [(Bank of Greece, 2005), (IMF, 2013)].

Παράλληλα, το κράτος αναγκάστηκε να παρέμβει για να διαχειριστεί τις συνέπειες της κρίσης, γεγονός που είχε σημαντικό δημοσιονομικό κόστος. Οι οικονομικές υποχρεώσεις που προέκυψαν από την ανάγκη στήριξης της Τράπεζας Κρήτης επιβάρυναν τον κρατικό προϋπολογισμό και οδήγησαν σε αύξηση του δημοσίου χρέους [(OECD, 2024), (World Bank, n.d.)]. Ταυτόχρονα, η δραχμή δέχτηκε έντονες πιέσεις στις διεθνείς αγορές, γεγονός που δημιούργησε περαιτέρω αστάθεια και έκανε ακόμα πιο δύσκολη την οικονομική διαχείριση της κρίσης.

Η αποκάλυψη του σκανδάλου προκάλεσε διεθνή ανησυχία για την κατάσταση της ελληνικής οικονομίας. Οι ξένοι επενδυτές απέφυγαν την ελληνική αγορά, ενώ οι διεθνείς πιστωτές άρχισαν να απαιτούν υψηλότερα επιτόκια δανεισμού λόγω αυξημένου κινδύνου χώρας. Το σκάνδαλο μείωσε την ελκυστικότητα της Ελλάδας ως επενδυτικού προορισμού, ενώ ανέδειξε

την ανάγκη θεσμικής ενίσχυσης της διαφάνειας και της λογοδοσίας στον δημόσιο τομέα [(Gibson et al., 2014), (European Commission, 2020), (Αλογοσκούφης, 2024, σ. 74)]. Παράλληλα, οι διεθνείς πιστωτές έγιναν πιο διστακτικοί απέναντι στη χρηματοδότηση του ελληνικού κράτους, γεγονός που οδήγησε σε αύξηση των επιτοκίων δανεισμού και δυσκολίες στην πρόσβαση σε νέα κεφάλαια.

Το σκάνδαλο Κοσκωτά δεν είχε μόνο οικονομικές διαστάσεις, αλλά και βαθύτατες πολιτικές επιπτώσεις. Οι αποκαλύψεις για πιθανή εμπλοκή κυβερνητικών στελεχών στη διαφθορά οδήγησαν σε σοβαρή κρίση εμπιστοσύνης προς το πολιτικό σύστημα, προκαλώντας έντονη πολιτική αστάθεια και αλληπάλληλες εκλογικές αναμετρήσεις μεταξύ 1989 και 1990 [(Τριβόλη Δ. 2019), (Συντακτική ομάδα News247, 2024)].

Η αδυναμία σχηματισμού σταθερής κυβέρνησης εκείνη την περίοδο καθυστέρησε κρίσιμες οικονομικές αποφάσεις, ενίσχυσε το κλίμα αβεβαιότητας και επιβράδυνε σημαντικά την οικονομική δραστηριότητα. Οι διεθνείς αγορές αντέδρασαν αρνητικά, καθώς η Ελλάδα φάνηκε να στερείται θεσμικής συνέχειας και προβλεψιμότητας, γεγονός που μείωσε την εμπιστοσύνη και δυσχέρανε την πρόσβαση στη διεθνή χρηματοδότηση [(IMF, 2013), (OECD, 2024), (Georgiopoulos G, 2012)].

Το σκάνδαλο ανέδειξε τις αδυναμίες του τραπεζικού και θεσμικού συστήματος: την ανεπαρκή εποπτεία, την έλλειψη διαφάνειας και τη θεσμική ανοχή στη διαφθορά. Ως ένα από τα μεγαλύτερα πλήγματα της δεκαετίας του 1980, το σκάνδαλο Κοσκωτά δημιούργησε αρνητικές μακροπρόθεσμες επιπτώσεις στην ελληνική οικονομία, επιβαρύνοντας το δημόσιο χρέος, περιορίζοντας τις επενδύσεις και επιδεινώνοντας τη θέση της χώρας στο ευρωπαϊκό οικονομικό περιβάλλον [(Καζάκος, 2010, σ. 418), (European Commission, 2020), (Αλογοσκούφης, 2024, σ. 76)].

Η υπόθεση αποτέλεσε καθοριστικό μάθημα για τη σημασία της θεσμικής λογοδοσίας, της αποτελεσματικής εποπτείας και της χρηστής διακυβέρνησης, προκειμένου να διασφαλίζεται η μακροοικονομική σταθερότητα και να αποτρέπονται παρόμοιες κρίσεις στο μέλλον [(Δ.Τριβόλη, 2019), (Τσακογλου Π. κ.α., 2016)].

Επειτα, ακολούθησε η χρηματιστηριακή φούσκα του 1999 στην Ελλάδα, η οποία έχει ήδη αναλυθεί. Η χρηματιστηριακή φούσκα του 1999 ήταν ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα οικονομικής φούσκας, όπου η ανεξέλεγκτη κερδοσκοπία και η έλλειψη ρυθμιστικών μηχανισμών οδήγησαν σε πρόσκαιρο πλουτισμό και τελικά σε μαζικές απώλειες. Το γεγονός άφησε βαθιά σημάδια στην ελληνική κοινωνία και οικονομία, καθώς ενίσχυσε τη δυσπιστία

των πολιτών απέναντι στις αγορές και επηρέασε τη μελλοντική πορεία της χώρας. Παρόλο που η Ελλάδα κατάφερε να ενταχθεί στην Ευρωζώνη το 2001, η κρίση του 1999 αποτέλεσε προειδοποίηση για τις διαρθρωτικές αδυναμίες της οικονομίας, οι οποίες επανεμφανίστηκαν στη μεγάλη κρίση χρέους της δεκαετίας του 2010[(Πολυχρονιάδης Μ., 2019), (Πολίτης Χ., 2016)].

Ακολουθεί το το σκάνδαλο του ελλείμματος του 2009 αποτελεί μία από τις πιο κρίσιμες στιγμές στη σύγχρονη ελληνική οικονομική ιστορία. Αφορά τη διαστρέβλωση των δημοσιονομικών στοιχείων της χώρας κατά τα προηγούμενα χρόνια, η οποία αποκαλύφθηκε το 2009 και οδήγησε σε απότομη απώλεια εμπιστοσύνης των αγορών προς την ελληνική οικονομία. Η αποκάλυψη αυτή επιτάχυνε την κρίση χρέους, οδήγησε την Ελλάδα στα μνημόνια και σημάδεψε τις εξελίξεις των επόμενων δεκαετιών.

Μετά τις εκλογές του Οκτωβρίου 2009, η νέα κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ με πρωθυπουργό τον Γιώργο Παπανδρέου ανακοίνωσε ότι το δημοσιονομικό έλλειμμα για το 2009 ήταν πολύ υψηλότερο από τις προηγούμενες ανακοινώσεις της κυβέρνησης της Νέας Δημοκρατίας. Συγκεκριμένα, ενώ είχε αρχικά εκτιμηθεί στο 6–8% του ΑΕΠ, αναθεωρήθηκε από την ΕΛΣΤΑΤ και την Ευρωπαϊκή Επιτροπή στο 15,4% του ΑΕΠ, ένα από τα υψηλότερα στην ευρωζώνη. Το δημόσιο χρέος αναθεωρήθηκε πάνω από το 127% του ΑΕΠ (Παπακωνσταντίνου Γ, 2011).

Η απότομη αναθεώρηση σοκάρισε τις αγορές και τους ευρωπαίους εταίρους, αποκαλύπτοντας ότι η Ελλάδα είχε παρουσιάσει ψευδή στοιχεία αποκρύπτοντας το πραγματικό μέγεθος των προβλημάτων. Η ευθύνη για τη λανθασμένη καταγραφή αποδόθηκε σε διαδοχικές κυβερνήσεις. Στην κυβέρνηση Σημίτη για τη χρήση "δημιουργικής λογιστικής" ώστε να πληρούνται τα κριτήρια για την είσοδο στην ΟΝΕ, μέσω συμφωνιών swap με την Goldman Sachs. Στην κυβέρνηση Καραμανλή για την αύξηση του χρέους και των δαπανών χωρίς αντίστοιχη αποτύπωση στα στατιστικά στοιχεία. Και στην κυβέρνηση Παπανδρέου, η οποία αν και αποκάλυψε το πρόβλημα, προκάλεσε κρίση εμπιστοσύνης με τον χειρισμό της επικοινωνίας (Georgiopoulos G, 2013).

Το σκάνδαλο είχε καταστροφικές συνέπειες: η Ελλάδα αποκλείστηκε από τις αγορές, χρειάστηκε δανειακή στήριξη από την ΕΕ και το ΔΝΤ, και υπέστη μια βαθιά ύφεση με κοινωνικές αναταραχές. Αποκάλυψε τις παθογένειες του ελληνικού συστήματος: δημοσιονομική ανευθυνότητα, έλλειψη διαφάνειας, πολιτικοποίηση των στατιστικών και αδράνεια στις μεταρρυθμίσεις

7.3. ΑΝΕΡΓΙΑ

Η αναθεώρηση του ελλείμματος το 2009 υπήρξε σημείο καμπής, φέρνοντας την Ελλάδα στο επίκεντρο της κρίσης χρέους της ευρωζώνης και οδηγώντας την σε μια δεκαετία επιτήρησης και αυστηρών προγραμμάτων προσαρμογής.

Και φέτος, Τον Ιανουάριο του 2025, παρατηρήθηκε σημαντική απόκλιση μεταξύ των στοιχείων ανεργίας που δημοσίευσαν η ΕΛΣΤΑΤ και η ΔΥΠΑ. Η ΕΛΣΤΑΤ ανέφερε 408.181 ανέργους (ποσοστό 8,7%), ενώ η ΔΥΠΑ ανέφερε 981.374 ανέργους (ποσοστό 21,51%). Αυτή η διαφορά εγείρει ερωτήματα σχετικά με την αξιοπιστία των στατιστικών δεδομένων και την πιθανή χειραγώγηση των αριθμών για πολιτικούς σκοπούς.

Η ανεργία στην Ελλάδα το 2025 παραμένει ένα κρίσιμο ζήτημα με αρκετές ανακρίβειες στα επίσημα στατιστικά δεδομένα, οι οποίες προκαλούνται από διάφορους παράγοντες που αφορούν τη μέθοδο καταγραφής και τις υποκειμενικές ερμηνείες των δεδομένων. Παρά τη συνεχιζόμενη μείωση της ανεργίας τα τελευταία χρόνια, τα επίσημα στοιχεία μπορεί να μην αποτυπώνουν πλήρως την πραγματική κατάσταση της αγοράς εργασίας στην Ελλάδα. Το παρακάτω διάγραμμα αποτυπώνει την πορεία της ανεργίας από το 1974 έως το 2025, με ιδιαίτερη έμφαση στην περίοδο της οικονομικής κρίσης (2010–2015).

Πρώτον, οι επίσημοι δείκτες ανεργίας, όπως καταγράφονται από την ΕΛΣΤΑΤ και άλλους φορείς, βασίζονται σε μια μέθοδο που μετρά τα άτομα που αναζητούν ενεργά εργασία. Ωστόσο, αυτό δεν περιλαμβάνει τα άτομα που έχουν απογοητευτεί από την αναζήτηση εργασίας και έχουν σταματήσει να αναζητούν δουλειά, καθώς και εκείνους που εργάζονται με προσωρινά ή μερικής απασχόλησης συμβόλαια. Έτσι, η πραγματική εικόνα της ανεργίας ενδέχεται να είναι πολύ χειρότερη από αυτή που παρουσιάζεται στους επίσημους δείκτες. Δεύτερον, η «κρυφή» ανεργία, δηλαδή η ανεργία που δεν καταγράφεται στους επίσημους δείκτες λόγω του ότι τα άτομα δεν αναζητούν πλέον εργασία, είναι ένα σημαντικό ζήτημα. Ορισμένες εκτιμήσεις, όπως εκείνες από την Τράπεζα της Ελλάδος και άλλους αναλυτές, υποδεικνύουν ότι αυτή η μορφή ανεργίας είναι αρκετά διαδεδομένη και υποεκτιμάται στα επίσημα στοιχεία. Επιπλέον, η χρήση προσωρινών και μερικών θέσεων εργασίας, οι οποίες δεν προσφέρουν σταθερό εισόδημα και ευκαιρίες εξέλιξης, ενδέχεται να αποκρύπτει την πραγματική εικόνα της ανεργίας και των συνθηκών απασχόλησης.

Επιπρόσθετα, η εξάρτηση από τα ευρωπαϊκά κονδύλια για τη δημιουργία θέσεων εργασίας, όπως το Ταμείο Ανάκαμψης και το ΕΣΠΑ, έχει συντελέσει στην προσωρινή μείωση της ανεργίας, ωστόσο αυτές οι θέσεις εργασίας ενδέχεται να είναι περιορισμένης διάρκειας ή να

μην παρέχουν τα ίδια επίπεδα ασφάλειας και αξιοπρέπειας με τις μόνιμες θέσεις εργασίας. Αυτές οι βραχυπρόθεσμες θέσεις εργασίας, παρόλο που συμβάλλουν στη μείωση των επίσημων ποσοστών ανεργίας, δεν βοηθούν στην πραγματική αποκατάσταση της αγοράς εργασίας σε μόνιμη βάση.

Τέλος, η πολιτική χρησιμοποίηση των στατιστικών μπορεί να επηρεάσει την παρουσίαση των δεδομένων ανεργίας. Ορισμένοι πολιτικοί ή κυβερνητικοί φορείς ενδέχεται να παρουσιάζουν τα στοιχεία με τρόπους που να δημιουργούν την εντύπωση ότι η αγορά εργασίας ανακάμπτει, ενώ στην πραγματικότητα τα δεδομένα ενδέχεται να μην αποτυπώνουν πλήρως τις κοινωνικές και οικονομικές δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι εργαζόμενοι στην Ελλάδα.

Για την ακριβή κατανόηση της ανεργίας στην Ελλάδα το 2025, είναι απαραίτητο να εξετάσουμε τις παραμέτρους που επηρεάζουν την καταγραφή και να αναγνωρίσουμε ότι η πραγματική εικόνα της αγοράς εργασίας μπορεί να διαφέρει σημαντικά από αυτή που παρουσιάζεται στα επίσημα στατιστικά. Πηγές όπως η ΕΛΣΤΑΤ, η Τράπεζα της Ελλάδος, το Ινστιτούτο Εργασίας της ΓΣΕΕ και η Eurostat παρέχουν τα δεδομένα για την ανεργία, αλλά είναι απαραίτητο να ληφθούν υπόψη οι περιορισμοί και οι διαφορές μεθοδολογίας στην καταγραφή της (ENYPEKK, 2025).

8. ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η οικονομική και ιστορική διαδρομή της Ελλάδας από τη Μεταπολίτευση του 1974 έως σήμερα αναδεικνύει μια πορεία γεμάτη αντιφάσεις, περιόδους ανάπτυξης αλλά και βαθιές κρίσεις, καθορισμένη από την προσπάθεια ενσωμάτωσης στον ευρωπαϊκό πυρήνα αφενός, και τις επίμονες εσωτερικές παθογένειες αφετέρου. Η ανάλυση των τελευταίων πενήντα ετών επιτρέπει την εξαγωγή κρίσιμων συμπερασμάτων και την αναγνώριση των θεμελιωδών παραμέτρων που διαμόρφωσαν την ελληνική οικονομία:

Η Παράμετρος του Κρατισμού και των Δημοσιονομικών Ανισορροπιών (Δεκαετίες '70 & '80): Η αρχική μεταπολιτευτική περίοδος χαρακτηρίστηκε από την εδραίωση της δημοκρατίας αλλά και την υιοθέτηση επεκτατικών πολιτικών με έντονο κρατικό παρεμβατισμό και αύξηση των κοινωνικών δαπανών. Ενώ αρχικά υπήρξε ανάπτυξη και βελτίωση του βιοτικού επιπέδου, οι πολιτικές αυτές, σε συνδυασμό με τις πετρελαϊκές κρίσεις και τις θεσμικές αδυναμίες (π.χ., στη φορολογία, στην αγορά εργασίας), οδήγησαν στη δεκαετία του 1980 σε εκρηκτική αύξηση του πληθωρισμού, των ελλειμμάτων και του δημόσιου χρέους, εγκαινιάζοντας έναν κύκλο μακροοικονομικής αστάθειας. Η αποτυχία του σταθεροποιητικού προγράμματος 1985-87 και τα σκάνδαλα όπως του Κοσκωτά ανέδειξαν τη δυσκολία διαχείρισης και τη θεσμική ευπάθεια.

Η Παράμετρος της Ευρωπαϊκής Σύγκλισης (Δεκαετίες '90 & '00): Η δεκαετία του 1990 σηματοδεύτηκε από την προσπάθεια προσαρμογής στα κριτήρια του Μάαστριχτ και την πορεία προς την ΟΝΕ. Επιτεύχθηκε μείωση του πληθωρισμού και των ελλειμμάτων, έγιναν ιδιωτικοποιήσεις και σημαντικά έργα υποδομής. Ωστόσο, η προσαρμογή ήταν συχνά επιφανειακή ή στηρίχθηκε σε λογιστικές τεχνικές, το χρέος παρέμεινε υψηλό, η παραγωγικότητα χαμηλή, ενώ η χρηματιστηριακή φούσκα του 1999 ανέδειξε κερδοσκοπικές τάσεις. Η είσοδος στο ευρώ το 2001 έφερε χαμηλά επιτόκια και μια περίοδο ανάπτυξης τροφοδοτούμενη από την κατανάλωση και τον δανεισμό, εν μέρει λόγω και των Ολυμπιακών Αγώνων. Όμως, αυτή η ανάπτυξη αποδείχθηκε μη βιώσιμη, καθώς οι διαρθρωτικές αδυναμίες (ανταγωνιστικότητα, έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών, αναποτελεσματικό κράτος) παρέμεναν άλυτες, ενώ τα σκάνδαλα (Siemens, υποβρύχια, στατιστικά στοιχεία) υπονόμευαν την εμπιστοσύνη και τη δημοσιονομική διαχείριση, θέτοντας τις βάσεις για την κρίση.

Η Παράμετρος της Οδυνηρής Προσαρμογής και Μεταρρύθμισης (Δεκαετία '10): Η κρίση χρέους του 2010 αποτέλεσε βίαιη τομή. Η προσφυγή στα μνημόνια απέτρεψε την άτακτη χρεοκοπία αλλά επέβαλε σκληρή λιτότητα, οδηγώντας σε πρωτοφανή ύφεση, εκτίναξη της ανεργίας και σοβαρές κοινωνικές συνέπειες. Παράλληλα, όμως, επιβλήθηκαν αναγκαίες

διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις στο ασφαλιστικό, τη φορολογία, τη δημόσια διοίκηση και την αγορά εργασίας. Η δεκαετία έκλεισε με την έξοδο από τα προγράμματα στήριξης και την έναρξη μιας εύθραυστης ανάκαμψης, έχοντας όμως αφήσει πίσω της μια κοινωνία πληγωμένη και μια οικονομία με υψηλό χρέος και εμφανείς ακόμα τις δομικές της αδυναμίες.

Η Παράμετρος της Ανθεκτικότητας και των Νέων Προκλήσεων (Δεκαετία '20): Η τρέχουσα δεκαετία ξεκίνησε με την πανδημία COVID-19, που προκάλεσε νέα ύφεση. Η αντίδραση, ωστόσο, υπήρξε διαφορετική, με σημαντική κρατική στήριξη και την ευκαιρία του Ευρωπαϊκού Ταμείου Ανάκαμψης ("Ελλάδα 2.0"). Η οικονομία επέδειξε ανθεκτικότητα και επανήλθε σε τροχιά ανάπτυξης, με μείωση της ανεργίας και επενδυτική δυναμική. Παρόλα αυτά, οι προκλήσεις παραμένουν μεγάλες: το υψηλότατο χρέος, η χαμηλή παραγωγικότητα, ο πληθωρισμός, οι κοινωνικές ανισότητες, η αργή απορρόφηση των κονδυλίων, η δημογραφική συρρίκνωση, η ανάγκη για πράσινη και ψηφιακή μετάβαση, καθώς και νέα σκάνδαλα (Predator, Ομάδα Αλήθειας) που κλονίζουν την εμπιστοσύνη.

Συνολικά, η πορεία της ελληνικής οικονομίας τα τελευταία 50 χρόνια καταδεικνύει μια διαρκή πάλη μεταξύ της επιθυμίας για ευρωπαϊκή σύγκλιση και ανάπτυξη, και των εγγενών αδυναμιών του κράτους και του παραγωγικού μοντέλου. Η εμπειρία των αλλεπάλληλων κρίσεων ανέδειξε την κρισιμότητα των ισχυρών θεσμών, της δημοσιονομικής υπευθυνότητας, της ανταγωνιστικότητας και της διαφάνειας. Το μέλλον εξαρτάται από την ικανότητα της χώρας να αξιοποιήσει τις τρέχουσες ευκαιρίες (όπως το Ταμείο Ανάκαμψης) για να θεραπεύσει οριστικά τις χρόνιες παθογένειες, να ενισχύσει την παραγωγική της βάση και να διασφαλίσει μια βιώσιμη και κοινωνικά δίκαιη ανάπτυξη για όλους τους πολίτες.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ❖ Αγουρίδης Γ. Οικονομικός Ταχυδρόμος (2025) Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών: Το μόνιμο πρόβλημα της ανταγωνιστικότητας που γίνεται...μονιμότερο. Available at: <https://www.ot.gr/2025/05/02/oikonomia/isozygio-trexouson-synallagon-to-monimo-provlima-tis-antagonistikotitas-pou-ginetai-monimotero/>
- ❖ Αλογοσκούφης Γ. (2024). Πριν και μετά τη Μεταπολίτευση: Θεσμοί, Πολιτική και Οικονομία στην Ελλάδα. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.
- ❖ Ανδρέου Γ. (2021). Η στρατηγική συγκρότηση του νέου Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας, Region & Periphery
- ❖ ΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ, ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ, 2013 [pdf] Available at: https://www.hellenicparliament.gr/userfiles/f3c70a23-7696-49db-9148-f24dce6a27c8/syntagma1_1.pdf
- ❖ Γενική Συνομοσπονδία Επαγγελματιών Βιοτεχνών Εμπόρων Ελλάδας (ΓΣΕΒΕΕ), Έρευνα ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ για τις επιπτώσεις της υγειονομικής κρίσης στις μικρές και πολύ μικρές επιχειρήσεις Available at : <https://www.gsevee.gr/deltiatupou/1112-c19res1542020>
- ❖ Δασοπουλος Τ., Μεγαλου Β. News247 (2019). Δέκα χρόνια μνημόνια: Από την χρεοκοπία του κράτους στην ανασυγκρότηση ενός λαού. Available at: <https://www.news247.gr/ellada/deka-xronia-mnimonia-apo-tin-xreokopia-tou-kratous-stin-anastilosi-enos-laou/?utm>
- ❖ ΕΛΣΤΑΤ (2019) Στατιστικά στοιχεία για τις επιχειρήσεις που βρίσκονται σε αναστολή λειτουργίας με κρατική εντολή, λόγω της πανδημίας της νόσου του κορωνοϊού .Available at : <https://www.statistics.gr/documents/20181/d57a940a-5749-93e5-c8d6-0da40baee95f>
- ❖ ΙΔΡΥΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ & ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ (ΙΟΒΕ). ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΣΥΓΚΥΡΙΑΣ ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2020,. Available at : http://iobe.gr/docs/situation/BCS_04052020_REP_GR.pdf
- ❖ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ ΕΡΤ 1975 Available at: <https://archive.ert.gr/37675/>
- ❖ Καζάκος Π. (2001). ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΕ ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ ΑΓΟΡΑ Οικονομία και οικονομική πολιτική στη μεταπολεμική Ελλάδα, 1944 – 2000. Εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗ
- ❖ Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ). Αναλύσεις Επικαιρότητας, 3/2020 Επιπτώσεις του COVID-19 στην Ελληνική Οικονομία: Ο

Κομβικός Ρόλος του Δημόσιου Τομέα,. Available at :
https://www.kepe.gr/images/%CE%91%CE%BD%CE%B1%CE%BB%CF%8D%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82_%CE%95%CF%80%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CF%81%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1%CF%82_3-2020.pdf

- ❖ Λιβάνιος Δ. Συνέντευξη “50 χρόνια Μεταπολίτευση: Οι ιστορικές αλλαγές στην Ελλάδα”, Οι Κυριακές του Κόσμου , 2025, available at: <https://youtu.be/mh6a3RFXIs4>
- ❖ Μακρής Σ., Constitutionalism.gr (n.d.) Το Predator και τα προσωπικά δεδομένα. Available at: <https://www.constitutionalism.gr/to-predator-kai-ta-prosopika-dedomena/>
- ❖ Μανδραβέλης Π., Kathimerini (2024) Τρεις το λάδι, τρεις το Predator. Available at: <https://www.kathimerini.gr/opinion/563157190/treis-to-ladi-treis-to-predator/>
- ❖ Μάνδρου Ι, Το Vima (2024) Τα βρώμικα απονέρια της Novartis. Available at: <https://www.tovima.gr/2024/10/26/opinions/ta-vromika-aponera-tis-novartis/>
- ❖ Μαντές Α., Μαρινάκης Κ. (2025), ΕΚΘΕΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ [pdf] available at: <https://greeconomics.gr/wp-content/uploads/2025/07/%CE%88%CE%BA%CE%B8%CE%B5%CF%83%CE%B7-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%9F%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%AF%CE%B1.pdf>
- ❖ Μαρινάκης Κ. (2022) Τι Πραγματικά Ήταν το Πρώτο Μνημόνιο. Available at: <https://youtu.be/kQo4J06rXlM>
- ❖ Μαρινάκης Κ, (2022) Δεύτερο Μνημόνιο: Τι ήταν το PSI. Available at <https://youtu.be/kOPi044y0JA>
- ❖ Μαρινάκης Κ, (2022) Ήταν τα Μνημόνια Σωστή Λύση για την Ελλάδα;. Available at <https://youtu.be/3zsdDKKr2eg>
- ❖ Μαρινάκης Κ, (2021) Ποιος Οδήγησε στην Ελληνική Κρίση. Available at <https://youtu.be/7gZZYdqIuh4>
- ❖ Μητρόπουλος Α., Enypekk.gr (2025) Μεγάλο σκάνδαλο με τα ποσοστά ανεργίας Ιανουαρίου 2025. Available at: <https://enypekk.gr/2025/03/05/megalo-skandalo-me-ta-pososta-anergias-ianouariou-2025/>
- ❖ Μπακλατσή Γ., Ecopress.gr (2024) Πολεοδομίες: Τι φταίει που «φυτρώνει» η διαφθορά;. Available at: <https://ecopress.gr/poleodomies-ti-ftaiei-pou-fytronei-i-d/>

- ❖ Μπενεα Μ., Newsbreak (2024) . Σκάνδαλο Siemens: Απόφαση όνειδος για τα “μαύρα ταμεία”. Διαθέσιμο σε: <https://www.newsbreak.gr/ellada/639329/skandalo-siemens-arofasi-oneidos-gia-ta-mayra-tameia>
- ❖ Νικολαΐδης Η., Dianeosis (2017). Η έκθεση των ελεγκτών του μνημονίου. Available at: https://www.dianeosis.org/2017/11/memorandum-auditors/?utm_source=c
- ❖ Νικολαΐδης Η., Dianeosis (2020). Μαθήματα και αυτοκριτική για το 3ο μνημόνιο. Available at: <https://www.dianeosis.org/2020/06/mathimata-kai-aftokritiki-gia-to-3o-mnimonio/?utm>
- ❖ Ντοκα Α., Kathimerini (2013) Η λίστα Λαγκάρντ έθεσε στο περιθώριο τις οικονομικές εξελίξεις. Available at: <https://www.kathimerini.gr/economy/business/478605/i-lista-lagkarnt-ethese-sto-perithorio-tis-oikonomikes-exelixeis/>
- ❖ Πανταζίδης Ν.Σ (2002) . ΜΑΚΡΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ από την μεταπολίτευση μέχρι την ένταξη στην ΟΝΕ (1974-2000). Εκδόσεις ΚΡΙΤΙΚΗ.
- ❖ Παπακωνσταντίνου Γ., Καθημερινή (2011) Το έλλειμμα του 2009 και η ΕΛΣΤΑΤ. Διαθέσιμο σε: <https://www.kathimerini.gr/economy/local/438367/to-elleimma-toy-2009-kai-i-elstat/>
- ❖ Πολυχρονιάδης Μ. LiFO, (2019) 20 χρόνια από τη χρηματιστηριακή φούσκα του 1999; Διαθέσιμο σε: <https://www.lifo.gr/now/greece/20-hronia-apo-ti-hrmatistiriaki-foyska-toy-1999>
- ❖ Πολίτης Χ., Ναυτεμπορική, (2016) Κραχ του '99: Για να θυμούνται οι παλιοί και να μαθαίνουν οι νεότεροι. Διαθέσιμο σε: <https://web.archive.org/web/20161001062924/https://www.naftemporiki.gr/story/1151933/krax-tou-99>
- ❖ Σταθάκης, Γιώργος, Κορκολής, Παναγιώτης & Φωτονιάτα Ευγενία (2022). Παρατηρητήριο Ταμείου Ανάκαμψης & Ανθεκτικότητας «Ελλάδα 2.0» και ΕΣΠΑ 2021-2027. 1ο Ενημερωτικό Σημείωμα, Ιούνιος 2022. ΕΝΑ, Ινστιτούτο Εναλλακτικών Πολιτικών. Διαθ. στο: https://www.enainstitute.org/wpcontent/uploads/2022/07/%CE%A0%CE%B1%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%B7%CF%81%CE%B7%CF%84%CE%B7%CC%81%CF%81%CE%B9%CE%BF_%CE%91%CE%BD%CE%AC%CE%BA%CE%B1%CE%BC%CF%88%CE%B7%CF%82_%CE%95%C

E%9D%CE%91_%CE%99%CE%BF%CF%8D%CE%BD%CE%B9%CE%BF%CF%82_2_2_.pdf

- ❖ Στεργίου Δ., Οικονομικός Ταχυδρόμος (2021) Ελλάδα: Οι προϋπολογισμοί και τα χρέη από το 1975 έως σήμερα. Διαθέσιμο στο: <https://www.ot.gr/2022/12/14/ot-analysi/ellada-oi-proypologismoi-kai-ta-xreoi-apo-to-1975-eos-simera>
- ❖ Σπινέλλης, Δ., DIANEOSIS (2021). Ηλεκτρονική διακυβέρνηση στην Ελλάδα στην μετά – κορωνοϊό εποχή. Ανακτήθηκε από https://www.dianeosis.org/wpcontent/uploads/2021/09/e-gov_policy-paper.pdf.
- ❖ Τράτσα Μ., ΤΟ VIMA (2025) Σε γερά θεμέλια η διαφθορά στις πολεοδομίες. Available at: <https://www.tovima.gr/print/society/se-gera-themelia-cri-diafthora-crstis-poleodomies/>
- ❖ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ , ΙΣΟΖΥΓΙΟ ΤΡΕΧΟΥΣΩΝ ΣΥΝΑΛΛΑΓΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ: ΑΙΤΙΕΣ ΑΝΙΣΟΡΡΟΠΙΩΝ Κ ΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ, ΑΘΗΝΑ ΙΟΥΛΙΟΣ 2010, [pdf]. Available at: https://www.researchgate.net/profile/Zacharias-Bragoudakis/publication/233990823_Estimations_of_Greek_potential_output_with_the_production_function_method_short-run_medium-run_and_long-
- ❖ Τράπεζα της Ελλάδος, 2004–2005. Εκθέσεις Οικονομικής Πολιτικής. Διαθέσιμο σε: https://www.bankofgreece.gr/Publications/TOMOS_POLITH_web.pdf
- ❖ Τσακογλου Π. κ.α. Dianeosis, (2016) . Πως φτάσαμε στα μνημόνια. Available at: https://www.dianeosis.org/2016/04/pos_ftasame_sta_mnimonia/
- ❖ Τριβόλη Δ. LiFO (2019) 31 χρόνια από το σκάνδαλο Κοσκωτά. Διαθέσιμο σε: <https://www.lifo.gr/stiles/optiki-gonia/31-hronia-apo-skandalo-koskota>
- ❖ Υπουργείο Εργασίας και κοινωνικών υποθέσεων, Πρώτη δέσμη μέτρων, Available at : <https://www.ypakp.gr/uploads/docs/12303.pdf>
- ❖ Συντακτική ομάδα του News247 (2018). Γιατί η υπόθεση Novartis είναι σκάνδαλο. Available at: <https://www.news247.gr/politiki/giati-i-ipothesi-novartis-einai-skandalo/>
- ❖ Συντακτική ομάδα του Tovima.gr (2025a) Liberation: Η υπόθεση για την «Ομάδα Αλήθειας» κλονίζει την ελληνική κυβέρνηση. Available at: <https://www.tovima.gr/2025/05/04/politics/liberation-i-ypothesi-gia-tin-omada-alitheias-klonizei-tin-elliniki-kyvernisi/>
- ❖ Συντακτική ομάδα του Tovima.gr (2025b) Καραμέρος: Το σκάνδαλο «Ομάδα Αλήθειας» για τη χρηματοδότηση της ΝΔ πρέπει να διαλευκανθεί. Available at: <https://www.tovima.gr/2025/05/04/politics/karameros-to-skandalo-omada-alitheias-gia-ti-xrimatodotisi-tis-nd-prepei-na-dialeukanthi/>

- ❖ Συντακτική ομάδα της Kathimerini (2023).ΣΥΡΙΖΑ: Νέες αποκαλύψεις για τη σχέση Μαξίμου-ΕΥΠ-Predator. Available at: <https://www.kathimerini.gr/politics/562518808/syriza-nees-apokalypseis-gia-ti-schesi-maximoy-eyyp-predator/>
- ❖ Συντακτική ομάδα της Libre.gr 2024 Κύκλωμα διαφθοράς στις πολεοδομίες: Τι αποκαλύπτει η έρευνα. Available at: <https://www.libre.gr/2024/12/11/kykloma-diafthoras-stis-poleodomies-t/>
- ❖ Συντακτική ομάδα του Efsyn.gr (2025) Liberation για «Ομάδα Αλήθειας»: Πολιτικό-οικονομικό σκάνδαλο που κλονίζει την κυβέρνηση. Available at: https://www.efsyn.gr/politiki/kybernisi/471231_liberation-gia-omada-alitheias-politiko-oikonomiko-skandalo-poy-klonizei
- ❖ Συντακτική ομάδα του Insider.gr, (n.d.). Την ενοχή 32 κατηγορουμένων για σκάνδαλο Siemens πρότεινε η εισαγγελέας. Διαθέσιμο σε: <https://www.insider.gr/epiheiriseis/111199/tin-enohi-32-katigoroymenon-gia-skandalo-siemens-proteine-i-eisaggeleas>
- ❖ Συντακτική ομάδα του Ημεροδρόμος, 2019. Ένοχοι οι 20 από τους 27 για τις μίζες στα υποβρύχια: Ιστορικό του σκανδάλου. Διαθέσιμο σε: <https://www.imerodromos.gr/enochoi-oi-20-apo-toys-27-gia-tis-mizes-sta-ypovrychia-istoriko-toy-skandaloy/>
- ❖ Συντακτική ομάδα του «Daily Telegraph: Παράδειγμα προς μίμηση η ψύχραιμη συμπεριφορά των Ελλήνων | Kathimerini». (2020) Available at: <https://www.kathimerini.gr/society/1070861/daily-telegraph-paradeigma-pros-mimisi-i-psychraimi-symperifora-ton-ellinon/>
- ❖ Υπουργείο Εργασίας και κοινωνικών υποθέσεων , Δεύτερη δέσμη μέτρων. Available at : <https://www.ypakp.gr/uploads/docs/12319.pdf>
- ❖ Υπουργείο Εργασίας και κοινωνικών υποθέσεων , Τρίτη δέσμη μέτρων, Available at : <https://www.ypakp.gr/uploads/docs/12320.pdf>
- ❖ Υπουργείο Εργασίας και κοινωνικών υποθέσεων ,Τέταρτη δέσμη μέτρων. Available at : <https://www.ypakp.gr/uploads/docs/12320.pdf>
- ❖ Χατζηβασιλείου Ε. (2024) Η Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας, Διαθέσιμο σε:<https://www.epoliteia.gr/wpcontent/uploads/2024/12/%CE%91%CE%A6%CE%99%CE%95%CE%A1%CE%A9%CE%9C%CE%91-2.12.pdf>
- ❖ Χατζηνικολάου Π. Kathimerini, (2018). Μόλις 107 εκατ. τα έσοδα από λίστες Λαγκάρντ, Μπόργιανς. Available at:

<https://www.kathimerini.gr/economy/local/952569/molis-107-ekat-ta-esoda-apo-listes-lagkarnt-mporgians-emvasmata/>

- ❖ Arghyrou, M.G. and Tsoukalas, J.D. (2011). The Greek Debt Crisis: Likely Causes, Mechanics and Outcomes. *The World Economy*, 34(2), pp.173–191.
- ❖ Bache, Ian (2008). Europeanization and multi-level governance: Empirical findings and conceptual challenges. ARENA Working Paper, 16/2008. Διαθ. στο: <http://www.arena.uio.no>
- ❖ Bank of Greece (2025) Note on the Greek economy – 02/05/2025. [online] Available at: https://www.bankofgreece.gr/Publications/Note_on_the_Greek_economy_02_05_2025.pdf
- ❖ Behrakis Y. CNN, (2020) .Έξοδος από τα μνημόνια: Εγκώμια και αναφορές στην «επόμενη μέρα» από τα διεθνή ΜΜΕ. Available at: <https://www.cnn.gr/kosmos/story/143399/exodos-apo-ta-mnimonia-egkomia-kai-anafores-stin-epomeni-mera-apo-ta-diethni->
- ❖ Bitzenis, A. (2020). Sovereign Debt Crisis in Greece and Its Relation with Foreign Direct Investment and Competitiveness in Greece. In *The Political Economy of the Eurozone Crisis*. Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-48210-7_11
- ❖ Brenke, K. (2012). Greek Economy Needs Growth Strategy. *DIW Economic Bulletin*, 2, 3–15. <https://consensus.app/papers/greek-economy-needs-growth-strategy-brenke/fd8c2a2a8f44579dbdcca3ee77040912/>
- ❖ Council of the European Union (2020). Greece: Financial Assistance for Eurozone Members. Available at: <https://www.consilium.europa.eu/el/policies/financial-assistance-eurozone-members/greece-programme/>
- ❖ European Commission (2020). Greece – Programme of financial assistance. [pdf] Available at: https://economy-finance.ec.europa.eu/document/download/56c17101-8825-4bfe-b9ad-e53dd3d67c77_en?filename=ip207_en.pdf
- ❖ Economy and Finance - European Commission (n.d.) Economic forecast for Greece. Available at: https://economy-finance.ec.europa.eu/economic-surveillance-eu-economies/greece/economic-forecast-greece_en

- ❖ European Commission (2021). The EU Economy After COVID-19: Implications and Lessons. Institutional Paper 165, Brussels.
- ❖ Featherstone K. (2005). Introduction: 'Modernisation' and the structural constraints of Greek politics. *West European Politics*, 28(2), pp.223–241.
- ❖ Gibson, H., Hall, S., & Tavlas, G. (2014). Fundamentally wrong: Market pricing of sovereigns and the Greek financial crisis. *Journal of Macroeconomics*, 39, 405–419. <https://doi.org/10.1016/j.jmacro.2013.08.006>
- ❖ Georgiopoulos G., Reuters, (2012) Ανησυχία της Eurostat για την υπόθεση του επικεφαλής της ΕΛΣΤΑΤ. Διαθέσιμο σε: <https://www.reuters.com/article/business/eurostat-voices-concern-over-case-against-greek-statistics-chief-idUSBRE9170SP/>
- ❖ Hall R., THE TELEGRAPH (2020) «Here in Greece we've adopted the Blitz spirit now lacking in Britain».
- ❖ Hellenic Parliament (2020). Προκαταρκτικό Πόρισμα Επιτροπής Αλήθειας Δημόσιου Χρέους. [pdf] Available at: <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/f3c70a23-7696-49db-9148-f24dce6a27c8/%CE%A0%CF%81%CE%BF%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%B1%CF%81%CE%BA%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%20%CE%A0%CF%8C%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%B1%20%CE%95%CF%80%CE%B9%CF%84%CF%81%CE%BF%CF%80%CE%AE%CF%82%20%CE%91%CE%BB%CE%AE%CE%B8%CE%B5%CE%B9%CE%B1%CF%82%20%CE%94%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CF%83%CE%AF%CE%BF%20%CE%A7%CF%81%CE%AD%CE%BF%CF%85%CF%82.pdf>
- ❖ International Monetary Fund (2013). Greece: 2013 Article IV Consultation - Staff Report. [pdf] Available at: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2013/cr13156.pdf>
- ❖ IMF (2025) Greece: IMF Executive Board Concludes 2025 Article IV Consultation. Available at: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2025/04/04/pr2589-greece-imf-executive-board-concludes-2025-article-iv-consultation>
- ❖ IHS MARKIT PMI Ελλάδα – Τομέας μεταποίησης έκδοση 4-5-2020, HIS Markit. . Available at : <https://www.markiteconomics.com/Public/Home/PressRelease/db3dff19ff614282b44c7ddcf89dd2ec>
- ❖ IMF (2013). Greece: Ex Post Evaluation of Exceptional Access under the 2010 Stand-By Arrangement. IMF Country Report No. 13/156.

- ❖ Kazakos, P. (2001). *Economic Policy and European Integration: The Greek Experience*. Athens: Papazisis.
- ❖ Laitso, E., Kargas, A., & Varoutas, D. (2020). Digital Competitiveness in the European Union Era: The Greek Case. *Economies*, 8(4), 85. <https://doi.org/10.3390/economies8040085>
- ❖ Notaras, E. (2002). The Greek Economic Crisis of the 1980s: Causes and Consequences. *South European Society and Politics*, 7(2), pp.95–116.
- ❖ OECD (2023). *Greece Economic Snapshot – Spring 2023*. Available at: <https://www.oecd.org/economy/greece-economic-snapshot/>
- ❖ OECD (2009). *OECD Economic Surveys: Greece 2009*. Paris: OECD Publishing.
- ❖ OECD (2024) *Greece: More action needed to maintain strong growth and fiscal sustainability*. Available at: <https://www.oecd.org/en/about/news/press-releases/2024/12/greece-more-action-needed-to-maintain-strong-growth-and-fiscal-sustainability.html>
- ❖ OECD (n.d.) *Unemployment rate*. Available at: <https://www.oecd.org/en/data/indicators/unemployment-rate.html>
- ❖ Papanikos, G.T., *Athens Journal of Sports* (2022). Απολογιστική ανάλυση της επίδρασης των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004. Διαθέσιμο σε: <https://www.athensjournals.gr/sports/2022-9-1-4-Papanikos.pdf>
- ❖ Papanikos, G.T. (2022). An economic analysis of the Greek economy: 2020–2022. *Athens Journal of Business & Economics*, 8(2), pp.101–118.
- ❖ Papadimas L., *Reuters* (2025) *Greece has tapped €18 bln from EU's recovery fund*. Available at: <https://www.reuters.com/markets/europe/greece-has-tapped-18-bln-euro-recovery-fund-2025-01-16/>
- ❖ Pierros, C. (2020). Income distribution, structural competitiveness and financial fragility of the Greek economy. *International Review of Applied Economics*, 34(1), 50–74. <https://doi.org/10.1080/02692171.2019.1620704>
- ❖ Plimakis, S. (2021). *Public Administration Performance and Nation Branding*. In *Advances in Marketing, Customer Relationship Management, and E-Services*. IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-7533-8.ch018>
- ❖ *Reuters* (2024) *Greek economic growth to exceed 2% annually over next two years, says OECD*. Available at: <https://www.reuters.com/markets/europe/greek-economic-growth-exceed-2-annually-next-two-years-says-oecd-2024-12-05/>

- ❖ Rontos, K., Syrmali, M.-E., Vavouras, I., & Salvati, L. (2020). Corruption and economic competitiveness: What Greece can tell us. *Portuguese Journal of Social Science*, 19(1), 97–123. https://doi.org/10.1386/PJSS_00022_1
- ❖ Smith H., *The Guardian* (2023) . Ολυμπιακή ταλαιπωρία: Η Ελλάδα εξετάζει την αποσυναρμολόγηση της στέγης του σταδίου. Διαθέσιμο σε: <https://www.theguardian.com/world/2023/oct/05/olympic-torture-greece-contemplates-dismantling-of-games-stadium-roof>
- ❖ Sekularac I., *Reuters* (2025) Greece's economy projected to grow 2.1% in 2025, IMF says. Available at: <https://www.reuters.com/markets/europe/greeces-economy-projected-grow-21-2025-imf-says-2025-01-30/>
- ❖ World Bank (n.d.) Central government debt, total (% of GDP) – Greece. Available at: <https://data.worldbank.org/indicator/GC.DOD.TOTL.GD.ZS?locations=GR>
- ❖ World Bank (n.d.) GDP growth (annual %) – Greece. Available at: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=GR>
- ❖ Zettelmeyer, J., Trebesch, C. and Gulati, M. (2013). The Greek debt restructuring: An autopsy. *Economic Policy*, 28(75), pp.513–563.